

INSTITUTIONEN FÖR BETEENDEVETENSKAP

Vuxenutbildarcentrum, 2022 Skriftserie nr 20

Vuxenutbildarcentrums internationella arbete

- erfarenheter från 70-tal till 00-tal

Stellan Boozon

Irma Carlsson

Eva-Marie Harlin

Lena Skördeman

Vuxenutbildarcentrums internationella arbete

- erfarenheter från 70-tal till 00-tal

Stellan Boozon

Irma Carlsson

Eva-Marie Harlin

Georg Karlsson

Staffan Roselius

Lena Skördeman

Titel: Vuxenutbildarcentrums internationella arbete
– erfarenheter från 70-tal till 00-tal

Författare: Stellan Boozon, Irma Carlsson, Eva-Marie Harlin
och Lena Skördeman

Formgivning: Marcus Lundberg

Vuxenutbildarcentrum, 2022 Skriftserie nr 20

ISBN: 978-91-7929-300-0 (tryckt)

ISBN: 978-91-7929-301-7 (PDF)

ISSN: 1104-8255

Vuxenutbildarcentrum
Institutionen för beteendevetenskap
Linköpings universitet
581 83 Linköping

Telefon: 013-28 10 00 (växel)
www.liu.se/ibl

Sättning & tryck: LiU-Tryck, Linköping 2022

Innehåll

Förord	5
Tiden och människorna	7
Allt började i en dynamisk tid	8
Läroutbildarna kom från folkhögskolan	10
Tre pionjärer	11
Det var många som bidrog	14
Egna erfarenheter och reflektioner	16
Om skriftens tillkomst och innehåll	17
Tanzania – ett långvarigt samarbete	19
Vuxenutbildarcentrum och Tanzania	19
TANDEM-projektet 1991-1996	23
Samverkan kring utbildningsprogram i Tanzania för FDC-lärare	29
Moçambique – Grand final i biståndsbranschen	33
Vuxenutbildning i Moçambique	33
Projektplanering och seminarier	34
Svårigheter i samarbetet	35
Många aktörer – inte minst när det gällde ekonomin	37
Examen i Moçambiqueprojektet	39
Jigjiga - ett försök att starta folkhögskola efter nordisk förebild i östra Etiopien	41
Hur det började	41
Förstudien i september 2000	41
Projektplanering och igångsättning	47
Folkbildning i Anderna	51
Framväxten av det andinska projektet	51
Kursen Interkulturell pedagogik, identitet och globalisering	52
Den politiska situationen i Latinamerika åren 1990-2010	53
Intryck från seminarier	56

Några reflektioner kring kursens innehåll och inriktning i de andinska länderna	59
Kommunikation mellan andinska och svenska deltagare	65
Kursens roll i helheten – strävan att bygga upp UNIK	65
Lärdomar och slutsatser	66
Östra Europa - Berlinmurens fall öppnade nya samarbetsmöjligheter	69
Folkbildningsmötet i Kungälv 1991	69
Tidiga östkontakter	70
Erfarenheter av femton års folkbildningssamarbete med Baltikum och Ryssland	85

Förord

Den här boken är en dokumentation av en rad internationella samarbetsprojekt som genomfördes vid det dåvarande Vuxenutbildarcentrum och Folkhögskolläraryrket på Linköpings universitet från 1970-talet till en bit in på 2000-talet. Dessa projekt har inte tidigare dokumenterats, men erfarenheterna har funnits kvar i form av minnesanteckningar, dagböcker och personliga berättelser. Det internationella arbetet är en viktig del av den nuvarande vuxenpedagogiska avdelningens historia och identitet och några år in på 2010-talet beslutade några kollegor inom ramen för lokalavdelningen av Sveriges folkhögskolläraryrkesförbund (SFHL) att berättelserna om de internationella projekten borde sammanställas till en helhet.

På grund av bakgrundsmaterialets karaktär är texterna inbördes olika, de är ofta detaljrika och persongalleriet omfattande. I gengäld kan formen ge mer färgstarka och livfulla berättelser än vad en mer stringent form skulle ge möjlighet till.

Vi redaktörer vill framföra ett tack till alla som bidragit till framtagningen av denna skrift och vi hoppas att dess innehåll kan inspirera till nya internationella samarbeten inom vuxenutbildning och folkbildning.

Linköping i mars 2022

Stellan Boozon, Irma Carlsson, Eva-Marie Harlin och Lena Skördeman

Tiden och människorna

Stellan Boozon

När F-programmet startade 1970 var det efter och under en period av dynamisk omorientering i pedagogiskt och politiskt hänseende, som starkt påverkade det folkhögskoleväsende som denna lärarutbildning avsåg att utbilda för. Internationella frågor stod högt på dagordningen och engagerade både många enskilda lärare och många skolor. Rekryteringen av lärarutbildare skedde på befodringsgrunden ”beprovad erfarenhet”, vilket underhand kom att betyda lärare inom folkhögskolan som stått i fronten för pedagogisk utveckling och ofta också var internationellt kunniga och erfarna. I flera fall skulle de nya lärarutbildarna också kunna betecknas som aktivister.

Det medförde att folkhögskollärarutbildningens lärare tidigt kom att medverka i internationellt utvecklingssamarbete, från 1970-talet i Tanzania med ett eget folkhögskoleinspirerat vuxenutbildningssystem, Folk Development Colleges, från 1980-talet i Portugal och underhand i portugisisktalande länder i Afrika med tyngdpunkt i Mocambique, och från 1990-talet i Baltikum, Vitryssland och Ryssland. Efter millennieskiftet har Sydamerika ägnats de största insatserna. Texterna i denna skrift avser att dokumentera dessa samarbeten i olika länder och regioner: Östra Europa – Baltikum, Vitryssland och Ryssland; Afrika – Tanzania och Moçambique; Sydamerika – de andinska länderna Bolivia, Peru och Ecuador; Etiopien – Somaliregionen (JigJiga). (Övrigt samarbete, t ex i Portugal och Sydafrika, har i mindre utsträckning berört hela kollegiet och inte ägnats hela kapitel.)

År 1970 inrättades det för första gången en examensberättigande offentlig-finansierad folkhögskollärarutbildning i Sverige. Den förlades till ett enda ställe, nämligen dåvarande Lärarhögskolan i Linköping, som därmed fick ett rikskryteringsansvar. Så har det förblivit under hela den långa period som utbildningen funnits – även om denna kontinuitet av ensamrätt under ett halvsekel inom sig har rymt en dynamisk utveckling med många skiften och skeenden. År 1977 införlivades Lärarhögskolan med Linköpings universitet, folkhögskollärarutbildningen blev en självstyrande utbildning med eget beslutsorgan, Folkhögskollärlinjen (F-linjen), och en lång period med under hand allt mer ökad och välutvecklad forskningsanknytning tog därmed sin början.

År 1991 inbäddades folkhögskollärarutbildningen i en organisation med vidgade uppgifter, Vuxenutbildarcentrum (VUC), inom Linköpings universitet. VUC var en stiftelse, bildad av företrädare för folkhögskollärläroprogrammet i samråd med lokala aktörer på fältet från bl a KomVux och AMU. Den hade fått löfte att verka med särskilt statsbidrag under tre år från 1986. Tanken var att stiftelsen därefter skulle vara självbärande, men trots en hel del uppdrag nationellt och internationellt höll inte budgeten längre än t o m 1990.

När folkhögskollärautbildningen samorganiserades med Vuxenutbildarcentrums verksamhet inom universitet blev den samlade uppdragsverksamheten, i jämförelse med stiftelseperiodens, nationellt mer centrerad till folkbildningsfältet, medan de internationella uppdragen kunde utvecklas inom en mycket bredare sfär. Detta inte minst för att SIDA under 1990-talet satsade stort på vuxenutbildning som ett viktigt inslag i ett biståndslands utveckling. Det avsattes betydande biståndsmedel på detta område, och när det var önskvärt med ett universitet som svensk aktör i ett utvecklingssamarbete blev det så att SIDA gärna vände sig till Vuxenutbildarcentrum.

Om ett par av dessa stora SIDA-finansierade utvecklingsprojekt (i Tanzania och Moçambique) och ytterligare ett par internationella projekt och samarbeten, tillkomna på egna och/eller andras initiativ och med initial grundfinansiering inom civilsamhället (Latinamerika, östra Europa och östra Etiopien), handlar de kommande artiklarna i denna skrift. De kan ses som belysande exempel på Vuxenutbildarcentrums internationella arbete.

Allt började i en dynamisk tid

I den följande historieskrivningen tas utgångspunkten i "tidsandan", de värdegrundade betingelser i samband med folkhögskollärautbildningens start och utbildning som kom att präglade denna. Det rör såväl rekryteringen av lärarutbildare under 1970- och 80-talet, som haft genomslag långt därefter, men också utbildningens orientering mot ökad relevans gentemot sin utbildningsform folkhögskolan. Detta senare genom att successivt från 70-talets mitt frigöra sig från sin formella och reella relation till lärarutbildningen för det allmänna skolväsendet. Underhand och åtminstone fram till nu alltmer profilerade den sig mot den särart som folkhögskolan utvecklat genom sin mer än hundraåriga historia.

Det är intressant att den period som beskrivs tar sin början strax efter 1968, ett årtal som symboliserar en tidsanda med en kraftfull etablering av radikalt förändrade synsätt när det gäller samhällsfrågor, och i vars kölvatten både politisk ideologi, demokrati och maktfrågor påverkades. Det fick inverkan på praktikerna i både arbetsliv och utbildning. Vindkantringen i tidsandan 1968 och åren därefter fick konsekvenser inte minst på två för folkhögskollärautbildningen relevanta områden: dels den vidgade samhällspolitiska och solidariska blicken ut mot omvärlden och dels den pedagogiska förnyelsen med progressivismen som fundament, och med dialog, delaktighet och handling som didaktiska kännetecken. Förnyelsen nådde svensk folkhögskola och hade inte minst där inte bara en pedagogisk utan nog så mycket även en politisk dimension. Den påverkade inte bara synen på arbetssättet, elevdemokratien och studerandeflyttandet, utan även studiernas innehåll.

Intresset för internationella frågor exploderade. Inom ramen för samhällsstudierna blev det internationella perspektivet vanligt förekommande

genom exempelvis ämnet "Internationell orientering" på folkhögskolornas scheman. Det manifesterades också genom att kurser med internationell inriktning kom till, att studieresor till andra länder ökade, att speciallinjer med u-landsinriktning blev vanliga och att vänskolekontakter med skolor i andra länder och världsdelar etablerades. Solidaritet var ett nyckelbegrepp och inriktningen var starkt orienterad mot "tredje världen" och befrielseströrelser i kamp mot kolonialism och imperialism.

Särskilt tydligt framstod föreningen av både politisk och pedagogisk förnyelse i den år 1973 grundade sammanslutningen "Progressiv folkhögskola" med aktiva folkhögskollärare från hela Sverige. Dessa personer arbetade både ihärdigt och engagerat under resten av 1970-talet med seminarier och metodutveckling. De upprättade ett omfattande materialarkiv, producerade en uppmärksam pedagogisk "hjälpreda" m m. Ett exempel på föreningen av pedagogik och politik är när matematikläraren Svante Falck på Marieborgs folkhögskola utvecklade en samling benämnda tal i sitt ämne med exempel från omvärlden. Bland annat fick deltagare beräkna hur mycket napalm som spreds i Vietnam över olikstora arealer under skilda tidrymder.

Den idémässiga vindkantringen gjorde alltså tydliga avtryck i folkhögskolan i synen på innehållet i och utformningen av undervisningen. Påverkan från "den nya pedagogiken" i termer av hur undervisningen kunde och borde utformas kom från flera olika håll. Ett brett intresse för undervisningsfrågor uppstod, gamla och nya pedagoger kom i ropet inom skolvärlden i vid mening och påverkade inte minst folkhögskolan och i förlängningen folkhögskollärarytbildningen. Såväl utbudet av som efterfrågan på pedagogisk litteratur för förnyelse vällde fram, både i form av aktualisering av verk av äldre pedagoger som Dewey, Piaget, Neill, Rogers och Freinet, men även genom en betydande nyproduktion med radikalt innehåll. Ett par exempel på detta utgörs av norrmannen Christies "Om skolan inte fanns" och österrikaren Illich "Samhälle utan skola".

En idémässigt betydelsefull impuls kom från Latinamerika genom spridningen av den brasilianske pedagogen Paolo Freires till svenska översatta texter om teori kring och praktik för en befrielsens och frigörelsens pedagogik. Särskilt för folkbildningens del fick Freire ett stort inflytande på tänkandet. Idéer kring nya sätt att organisera utbildning, att se på kunskap och kunskapsprocesser och tänka kring relationen mellan lärare och deltagare kom till uttryck.

Impulser kring iscensättning av lärandeprocesser kom också från närmare håll, inte minst från Danmark. Uppmärksammat var istället i universitetsvärlden genom utformningen av högre utbildning i det 1972 inrättade nya alternativa universitetet i Roskilde, RUC (Roskilde Universitets Center). Där utvecklades och praktiserades en ny alternativ högskolepedagogik med starkt deltagarinflytande. Detta skedde inom ramen för grupporienterade och problemorienterade ämnesövergripande studier i

projektform. Ämnena ersattes med tvärvetenskapliga teman, traditionella lektioner ersattes med gruppbaseade studier och examination skedde i projektform. RUC-professorn Knud Illeris bok "Problemorienterad och deltagarstyrd undervisning" fick sedan starkt genomslag när den svenska översättningen kom 1976. Ytterligare inspiration från Danmark kom i form av Tvindrörelsen, som byggde på internationell solidaritet och miljömedvetande, och som startade UFF (U-landshjälp – från Folk till Folk) samt byggde ett uppmärksammat vindkraftverk. Man startade även en utbildning inom danskt folkhögskoleväsende, Den rejsende højskole, som starkt påverkade den danska folkhögskolan och också inspirerade delar av den svenska.

Inom svensk folkhögskola slog temastudier igenom tidigt. Det var ofta i form av integrerade "tvärvetenskapliga" projekt och parades med studier i små grupper vars teman gärna var problemorienterade eller problemformulerade. Studierna utgick från en fråga som kunde belysas från flera håll och med kunskap från flera ämnen. Projekten redovisades ofta i en utåtriktad handling, t ex i form av en utställning eller som en scenpjäs. Biskops-Arnö, Marieborg och Åsa är exempel på folkhögskolor som tidigt prövade på att iscensätta studier på dessa grunder.

Under mitten av 1970-talet kom också ett flerårigt utvecklingsarbete igång med medel från Skolöverstyrelsen, kallat "Stor-PUFF". PUFF betydde Pedagogiskt Utvecklingsarbete För Folkhögskolan, och hade dittills i häftesform publicerat ett drygt hundratal lokala pedagogiska projekt som på enskilda lärares initiativ tilldelats blygsamma medel. Nu hopades resurser över flera år till denna större satsning. På fem folkhögskolor av olika karaktär, med skilda profiler och varierande experimentell inriktning utprövades och beforskades ett genomgripande metodförsök. På dessa skolor bröt man upp traditionella ämnesstudier och ersatte dem med problemformulerade tematiska projektstudier med inslag av fältstudier och utåtriktade handlingar. Utvecklingsarbetet designades, iscensattes, leddes och utvärderades Gunnar Sundgren. Han var utbildad folkhögskollärare och forskare vid Stockholms universitet. Detta arbete uppmärksammades stort inom folkhögskolan och ledde också till hans doktorsavhandling, med titeln "Mellan myndighet och medborgare".

Lärarytbildarna kom från folkhögskolan

De ovan redovisade pedagogiska idéerna och erfarenheterna fick ett påtagligt genomslag i utbildningen av folkhögskollärare under det sena 1970-talet och framåt. Detta i stor utsträckning till följd av rekryteringar av nya lärarytbildare/metodiklektorer, när den första generationen gick vidare eller pensionerades. De senare hade i samband med 1977 års högskolereform på ett strategiskt sätt ägnat sig åt positionering, stabilisering och konsolidering av folkhögskollärargrenen inom Lärarytbildningshögskolan, och därigenom kunnat ge utbildningen status av folkhögskollärarlinje med egen linjenämnd som

styrorgan inom universitetet. Självständigheten gav utrymme för en kreativare utveckling som den pedagogiska särart som folkhögskolan står för. Folkhögskolläraryrket fick snart namn om sig inom universitetet.

Rekryteringen av lärarutbildare till folkhögskolläraryrket skedde i en andra och särskilt tredje omgång under mitten av 1970- och början av 80-talet. Den bestod av personer som var aktiva och gjort sig bemärkta inom folkhögskoleväsendet som folkhögskollärare, till exempel genom ledning av skolverksamhet och/eller genom pedagogiskt utvecklingsarbete och metodutveckling. Befordringsgrunden var beprövad erfarenhet snarare än vetenskaplig skicklighet, och det flertal som inte var forskarutbildade kom underhand att ses som "praktiker" och till och med "aktivister" av sina kolleger inom universitetet. Utan tvekan var det denna kombination av omvärldsanknytning i såväl den pedagogiska praktiken som det globala samhället som var förutsättningen för det uppmärksammade arbete ute i världen som under decennierna före och kring millennieskiftet bars fram av folkhögskolläraryrketens lärare. Det var unikt i relation till internationaliseringen inom universitetet i övrigt också genom sin tydliga inriktning mot nord-syd-dialogen och "tredje världen" samt sitt engagemang för nya demokratier både i tidigare koloniserade länder i syd och tidigare diktaturer i öst.

Rekryteringen av lärarutbildare till folkhögskolläraryrketen kom att rymma åtskilliga internationalister och progressivister som ingått i nätverket inom föreningen "Progressiv folkhögskola" och även några som deltagit som lärare i Stor-PUFF-projektet. Kollegiet som helhet bestod därmed i huvudsak av "progressivister" som hade ett starkt dominerande inflytande. Folkhögskolläraryrketens utformning i den progressiva pedagogikens anda fortskred under ett med A U Bååths ord "järnfast hopasmitt" kollegium också i övrigt, med starkt gehör hos utbildningsledningen. De didaktiska grundprinciper som etablerades för programmet i skiftet mellan 70- och 80-talet har präglat utbildningen ända in i våra dagar, och dess positiva effekter på skolformen kan ses bekräftad i samtida folkhögskoleforskning.

Tre pionjärer

Vilka var det då som hade knutits till folkhögskolläraryrketen och bar med sig detta internationella engagemang förenat med påverkan av progressiv pedagogik och didaktisk förnyelse? I detta avsnitt presenteras tre pionjärer som inte längre är i livet, men som tidigt hade en stor påverkan på den internationalisering och det internationella samarbete som kom att utvecklas inom folkhögskolläraryrketen och genom Vuxenutbildarcentrum.

Först och främst kan nämnas parhästarna Olle Kylhammar och Johan Norbeck, som tidigt fann varandra. Båda var metodiska förnyare som kompletterade varandra, Olle lagd mer åt det tematiska och Johan mer åt det projektorienterade hållet, med var sin betydande insats för internationalise-

ring inom det som kom att bli Vuxenutbildarcentrum. Internt var de båda, var för sig, de som starkast drev den intellektuella och emotionella debatten mot den så kallade Kunskapsrörelsens idéer, så som dessa skrevs fram inte minst inom det som fortfarande kallades Lärarhögskolan i Linköping. Här sätts fokus dock huvudsakligen på deras erfarenhet av samt intresse och engagemang för internationaliseringsverksamhet.

Olles insats var pedagogiskt förankrad och var mer riktad inåt mot folkhögskolan. Han fokuserade på att tillföra och berika internationella perspektiv i utbildningsformens praktik, det som kallas internationalisering av undervisningen. Tidigt, stort och epokgörande var hans fleråriga utvecklingsarbete INFA-projektet, som handlade om internationalisering av folkbildningsarbete inom svensk folkhögskola. Det byggde framför allt på att stimulera till lokalt pedagogiskt utvecklingsarbete med internationella perspektiv på en mängd olika folkhögskolor, med internationella kopplingar till och inslag i många olika ämnen och teman. Dessa dokumenterades och spreds i rapporter med redogörelser och sammanställningar över konkret utformade kunskapsprocesser men här fanns också reflexioner över realism, värde och utfall. Inom folkhögskolläraryrket verkade Olle starkt för att internationella perspektiv skulle beaktas, bland annat genom att introducera och genomföra metodikundervisning för kunskapsområdet "Internationell orientering".

Johan hade när han knöts till folkhögskolläraryrket erfarenhet av eget internationellt biståndsarbete i form av flerårig stationering i Tanzania, och dessutom - inte minst därigenom - goda kontakter med inflytelserika personer i beslutande ställning inom biståndsorganet SIDA:s utbildningsavdelning. Där hade man börjat satsa strategiskt på alfabetisering och vuxenutbildning i utvecklingsländer som medel för demokratisering. Han lade med sitt stora intresse för detta, bistånds- och utvecklingsamarbete för demokrati byggt på vuxenutbildnings- och folkbildningsinsatser, grunden till ett rikhaltigt internationellt samarbete. Detta framför allt i form av projekt av olika storlek i flera delar av Afrika, men också genom många internationella kontakter världen över på både individ- och institutionsnivå. Härigenom fick vi på Vuxenutbildarcentrum ofta besök av vuxenutbildningsprofiler från skilda världsdelar, ibland av gästforskare som kom på besök och vistades i vår miljö i en eller flera månader. Dessa kontakter kom direkt eller indirekt att engagera kollegerna inom Vuxenutbildarcentrum också efter Johans pensionering, och berikade även folkhögskolläraryrket och dess kurser och deltagare.

Redan under sina första år som lärarutbildare engagerades Johan Norbeck i Portugalprojektet. Det var ett projekt på annan institution under ledning av pedagogikprofessorn Thord Erasmie, där Johan och rektorn på Åsa folkhögskola Harald Vallgård medverkade bland annat genom långa utstationeringar på plats i Portugal. Det handlade om introduktion av ny pedagogik främst vid universiteten i Porto och Braga och gav personkontakter

och erfarenheter som vi kolleger på folkhögskolläraryrket både kände av och lärde oss av. Som en konsekvens kom Johan själv att ikläda sig ett flerårigt deltidssupplett med utveckling av administrationen i fem portugisisktalande länder i Afrika, bland annat Kap Verde. Här grundades också kontakter som bidrog till Vuxenutbildningscentrums engagemang i det omfattande Moçambique-projektet, som beskrivs i ett särskilt avsnitt längre fram i boken.

En tredje person som förtjänar att nämnas särskilt är Hans Hovenberg. Han delade sin tjänstgöring mellan grundutbildning och fortbildning genom att arbeta halvtid med folkhögskolläraryrket och halvtid på Fortbildningsavdelningen. Där hade han ansvar för kurser för verksamma lärare och andra personalkategorier inom folkhögskolan. Bland annat utvecklades under hans ledning en sinnrik konstruktion med samläsning i kurser som fungerade som fördjupningskurser för folkhögskollärestuderande och fortbildningskurser för redan yrkesverksamma folkhögskollärare. Hans tog också initiativ till att folkhögskolläraryrket öppnade ett tvåspråkigt huvudområde med rekrytering av företrädare för invandrargrupper som redan tjänstgjorde eller kunde och ville tjänstgöra inom folkhögskolan och som kunde ges folkhögskollärexamen. De rekryterades efter språkområde till det ettåriga programmet, ett par omgångar med finska som hemspråk med Pekka Alén som lärare och åtminstone en grupp med jugoslavisk bakgrund som Hans själv svarade för.

Hans var starkt engagerad i flyktingfrågor sedan 40-talet. Han hade också varit internationell sekreterare i Svenska folkhögskolans lärarförbund och då utvecklat ett synnerligen omfattande kontaktnät med verksamma inom folkbildning och vuxenutbildning över hela världen. I likhet med Johan Norbecks kontakter kom också detta oss kolleger till del. Hans var mycket språkkunnig och behärskade minst sju språk, vilket underlättade vidmakthållandet av alla dessa kontakter. Slaviska språk var hans specialområde, och många av hans kontakter och de resor och utbyten han arrangerade hade beröring med östra Europa och Östersjöområdet. Han populariserade och översatte en polsk doktorsavhandling, som Stellan Boozon och Staffan Roselius efter Hans död redigerade i dialog och samråd med författaren Thomas Maliszewski. Den gavs ut i Vuxenutbildningscentrums skriftserie med titeln "Den svenska folkhögskolan: en betraktelse från andra sidan Östersjön". Den har därefter blivit citerad i ett flertal doktorsavhandlingar och andra skrifter om folkbildning, och då särskilt om den svenska och nordiska folkhögskolan.

Föreningen av folkbildningslidelse och språkkunnande ledde till att Hans under många år till form och innehåll utvecklade ett sinnrikt mångspråkigt lexikon med vuxenutbildnings- och folkbildningstermer för att underlätta samspråk mellan kolleger över språkgränserna i ett stort antal möjliga kombinationer av två eller flera språk. Det hann aldrig tryckas men bidrog till

att Hans blev hedersdoktor för sina folkbildnings- och internationaliseringsinsatser, ovanligt nog vid sitt eget lärosäte.

Det var många som bidrog

Både Johans och Hans namn återkommer i de redogörelser över några mer omfattande internationella projekt och långvariga utbyten som Vuxenutbildarcentrum haft genom åren och som utgör de kapitel som följer i denna skrift. Blott ett mindre antal av alla Vuxenutbildarcentrums många insatser på internationaliseringsområdet har fått utrymme, och därför nämns nedan ett antal personer som burit fram den internationella profilen i ytterligare ett antal av de många aktiviteter och sammanhang som Vuxenutbildarcentrum har verkat och medverkat i.

Yngve Kasimir har genom åren varit folkhögskollärarynkeprogrammets största tillskyndare främst genom sina positioner som ansvarig på institutionsnivå och som utbildningsledare på fakultetsnivå bland annat som föredragande i dess styrorgan. Han drev med kraft utbildningens möjlighet att utvecklas för att stimulera folkhögskolans särart och hela folkbildningens frihet, han bidrog starkt till att professuren i vuxenpedagogik tillkom och förlades till Linköping, och han verkade även för ytterligare möjligheter till forskningsanknytning genom till exempel Mimer. Som verksam inom Vuxenutbildarcentrum och lärare på Folkhögskollärarynkeprogrammet var Yngve tillsammans med Hans den som drev idén om och öppnade upp för det ovan nämnda tvåspråkiga huvudområdet. De två var också de som starkast betonade det nordiska samarbetet som en viktig del i internationaliseringsarbetet. Yngve tog själv initiativet till ett spännande nordiskt samarbete genom etablering, ledning och genomförande av tillgodoräkningsbara inter- och samnordiska kurser om folkbildning efter kontakter med lärosäten i de nordiska länderna. De olika aktörerna ansvarade för och gav var sin delkurs, och deltagarna kom från hela Norden.

Marianne Marcusdotter kom till kollegiet 1977 som bärare av erfarenheter från solidaritetsarbete i Västafrika. Hon var också under många ordförande i en vänskapsförening Karibu (betyder välkommen på swahili) för utbyte mellan svenskt folkhögskoleväsende och dess motsvarighet i Tanzania, Folk Development Colleges (FDC). Hon var en hängiven tillskyndare av FN och dess syfte och hade bland annat som företrädare för det svenska civilsamhället ingått i FN-delegationer med sessioner i New York. Marianne medverkade i utveckling, materialframtagning och genomförande inklusive examination av en poängsatt kurs i FN-kunskap som arrangerades av Utbildningsradion med hundratals deltagare vid radioapparaterna. Under många år gav sedan Vuxenutbildarcentrum, med Marianne som motor, motsvarande utbildning som sommarkurs för sammanlagt ytterligare några hundratals deltagare. Kursen gavs delvis på distans men med veckolånga samlingar i Linköping

och då under medverkan av välrenommerade föreläsare, exempelvis folkrätts-
experten Ove Bring.

Jan-Erik Perneman, pedagogiklektor på folkhögskolläraryr utbildningen som disputerat på en avhandling om Paolo Freire, vidmakthöll mångåriga kontinuerliga och strategiska kontakter i Latinamerika. Dessa vidgades senare till att omfatta och förena många i både Norden och Sydamerika som var engagerade i nordisk folkbildning och rörelsebaserat bildningsarbete i främst Brasilien och de andinska länderna Bolivia, Peru och Ecuador. Han har i skrifter skildrat framväxten av föreningsorganiserat samarbete till exempel genom FONOLA, föreningen Norden-Latinamerika, och med tillhörande dialoger, möten och konferenser, till exempel Convivencia i Brasilien (1995). I samarbete med en boliviansk-svensk studerande med svensk folkhögskollärarexamen, Leonel Cerruto, förde Jan-Erik in Vuxenutbildarcentrum i ett omfattande och mångårigt samarbete. Detta kom att engagera många av kollegerna och innebar utbildningsinsatser i kursform i kombination med kompletterande utbyte genom ömsesidiga resor mellan de båda kontinenterna. Detta långvariga samarbete beskrivs i ett kommande avsnitt av de kollegor som blev mest engagerade i det. De berättar om sina erfarenheter och intryck av studier som förenade folkligt engagemang med akademiskt förankrat kunnande.

Även Anette Svensson, nu Clefberg, ledde projekt i Sydamerika. Hon var i flera år stationerad i Chile främst med ansvar för två projekt. Det ena var ett kvinnoprojekt, det andra, La Mesa, handlade om att i lokala grupper bedriva påverkansarbete i relevanta samhällsfrågor. Men en viktig del av arbetet handlade också om att introducera systematiska läroprocesser av folkbildningskaraktär med inspiration av studiecirkeltänkande. Mesa betyder "bord" och där bordet symboliserar samtalet som arbetsform i studiecirkel. Efter hemkomsten ansvarade Anette för den svenska delen i samarbetet med ett lärosäte i Kapstaden, University of Western Cape. Ett samarbete som ledde till en stor konferens om demokratiutveckling i Sydafrika efter apartheid. Där deltog policymakare, aktivister och inte minst forskare från flera länder. Efter konferensen producerades en antologi med texter kring landets utmaningar efter apartheid. Antologins fokus var den "mellanvaldemokrati" som skulle vara nödvändig för att göra de valprocesser landet stod inför meningsfulla. Många i den vuxenpedagogiska forskargruppen vid Linköpings universitet deltog. Detta ledde till fortsatt samarbete under lång tid, inte minst genom Bernt Gustavsson, då anställd vid Vuxenutbildarcentrum. Dessutom tillbringade professorn i vuxenpedagogik Staffan Larsson en "sabbatstermin" på University of Western Cape, och professorn där, Shirley Walters, blev senare hedersdoktor vid Linköpings universitet.

Till ett EU-projekt, Popularly Initiated Adult Education (PIAE), rekryterades Sven Andersson, som varit stationerad i Namibia. Han hade sedan han återvänt till Linköpings universitet, ansvarat för ett stort

SIDA-projekt som handlade om lärarutbildning för de behov av ”grundskola” som ANC- familjer i exil hade. Den låg i Morogoro i Tanzania. Från Vuxenutbildarcentrums sida deltog också Irma Carlsson, Staffan Roselius och Ulla-Britt Tomberg i PIAE-projektet. Ett resultat som framkom var den betydelse som ”eldsjälar” hade för att folkliga initiativ skulle nå framgång. Sven blev sedan projektledare för ett projekt över många år som innebar att ge flera grupper av rwandianer forskarutbildning med svensk doktorsexamen vid vår institution.

Andra som arbetade i internationella projekt presenteras i en eller flera av beskrivningarna som i det följande utgör volymens urval av några större utvecklingssamarbeten, exempelvis: Staffan Roselius (Moçambique, JigJiga, Östra Europa/Polen, Latinamerika), Irma Carlsson (Tanzania, Latinamerika), Lena Skördeman (Tanzania, Östra Europa/Polen), Urban Lundin (Tanzania), Per Andersson (Tanzania), Georg Karlsson (Östra Europa/Polen), Inger Griberg (JigJiga), Eva-Marie Harlin (Tanzania), Johan Arvidsson (Tanzania), Mats Ehn (Latinamerika), Amandio Lopes (Moçambique), Britt-Marie Danestig (Moçambique).

Egna erfarenheter och reflektioner

Självt var undertecknad Stellan Boozon, som stått för denna inledande sammanställning, föreståndare för Vuxenutbildarcentrum under åren från dess etablering i Linköpings universitet år 1991 och fram till 2009. Detta är den tid då merparten av den verksamhet som här beskrivs har ägt rum. Det betyder att jag som ytterst verksamhets-, personal- och ekonomiansvarig hade befattning med i stort sett alla någorlunda strukturerade internationella aktiviteter, och i synnerhet de som var avtalsreglerade och hade stor ekonomisk omslutning med uttalade redovisningskrav. Övergripande ledning och administration ingick i arbetsuppgifterna, och, mer specifikt, deltagande i projektplanering, beredning och tecknande av projekt- och samarbetsavtal, i förekommande fall föregångna av offerering och förhandling, dialoger och överläggningar utifrån löpande intern rapportering liksom ansvar för slutrapportering av projektresultat i både målrelaterade och ekonomiska termer. Även de speciella personalfrågor som uppstår, till exempel vid utlandsstationeringar med tillhörande specialavtal och försäkringar, skulle hanteras. Det mesta av arbetet kunde skötas på hemmaplan, men resor till länder i både Afrika och Sydamerika erfordrades för planering och förhandling, och ibland av mer representativt slag vid till exempel invingningar och avslutningar.

Mest intressant med hela vår internationella verksamhet var att den kontrasterade mot universitetets vana vid samarbete över nationsgränser, som huvudsakligen rörde samverkan och utbyte med andra lärosäten i väst, särskilt i den angloamerikanska och engelskspråkiga delen av världen.

Motsvarande kontaktformer var mycket ovanligare när det gällde samarbete med länder i syd och öst, som inte hade samma likheter i samhällsstruktur och uppbyggnad av utbildningsväsendet. Mycket av Vuxenutbildarcentrums gränsöverskridande samarbete och utbyte försiggick inte heller enbart inom den högre utbildningen, utan lika ofta i kontakt med civilsamhället i form av sociala rörelser med demokrati- och frigörelse-ambitioner.

Vad Vuxenutbildarcentrum sysslade med var därmed i viss mån främmande inom universitet. Så mycket mer glädjande var den positiva hållning och inställning, det stöd och den förståelse, som vår internationella verksamhet åtnjöt. Detta inte bara på institutionsnivå utan även på både fakultets- och lärosätetsnivå, bland annat av handläggare med ansvar för internationella frågor. Där fanns erfarenhet av att man i vår typ av kontakter ibland måste få laga efter läge, helt enkelt improvisera, om man ville nå resultat i ett utvecklingssamarbete. Det gick inte alltid att slaviskt underkasta sig de starkt reglerade krav som präglar vårt universitetsväsende på det nationella planet. För att någorlunda smidigt kunna flytta fram positioner och komma någon vart, gällde det således ofta att navigera under hand och efter terrängen, inte enbart efter den ofta ofullständiga kartan.

Om skriftens tillkomst och innehåll

Vi som tagit fram skriften är kolleger som har alla arbetat på Folkhögskolläraryrket och Vuxenutbildarcentrum, vissa med början redan på 70-talet, andra har kommit till senare. Vi fann att de många erfarenheter av internationellt utvecklingssamarbete vi samlat på oss genom decennierna vore värt att försöka dokumentera i samlad form både för egen del och för andra intresserade. Initiativet togs av Staffan Roselius, som också varit motor under dokumentationsprocessen och medverkat i merparten av artiklarna. Arbetet med att framställa skriften har vi integrerat med annan verksamhet som löpt parallellt. Det är aktiviteter som pågått under lång tid vid återkommande träffar: främst utbyte av information och samspråk utifrån ett gemensamt kollegialt och fackligt grundat engagemang för utbildningsformen folkhögskola.

Ansvar för skrivandet har fördelats utifrån var och med vad personerna i vår sextett medverkat i de olika projekt, som ägt rum inom ett urval av länder/regioner i syd och öst. Då har förutom våra minnesbilder ett mycket varierande slag av upprättade projektdokument kommit till användning: allt från officiella underhands- och sammanfattande slutrapporter till egna dagboks- och minnesanteckningar gjorda i anslutning till pågående samarbete. Beroende av samarbetenas karaktär har alltså textunderlaget kunnat hämtas alltifrån mer formella och större uppdrag och till organiskt framväxande samverkan i dialog med parter från svenskt och/eller utländskt civilsamhälle. Det innebär att stilen i de fem kommande avsnitten från olika

länder inte är enhetlig utan kan variera högst avsevärt, från mer formellt redovisande till mer livaktigt berättande och kåserande.

De fem ”berättelserna” som antologin rymmer återger först ett långvarigt samarbete i ett av vårt lands mest biståndsmottagande länder, Tanzania, inriktat på deras närmaste motsvarighet till den svenska/nordiska folkhögskolan, nämligen Folk Development Colleges (FDC), med fördjupning av i ett större SIDA-finansierat projekt, TANDEM.

Därefter följer ett annat större SIDA-finansierat projekt, detta med inriktning på vuxenutbildning i Moçambique. Den tredje artikeln rör ett lärorikt försök till samarbete med civilsamhället inom somalibefolkningen i östra Etiopien, och den fjärde ett långt samarbete kring utbildningsmöjligheter för de andinska urbefolkningarna i Bolivia, Peru och Ecuador. Slutligen redovisas ett mångfacetterat kontakt- och samarbete med olika länder i östra Europa. Flertalet artiklar kan sättas i ett perspektiv av politisk förändring, såväl inrikes som globalt, som blir synligt särskilt om de sätts in i hur världens tillstånd växlat underhand och inte minst i förhållande till hur den är beskaffad i dagens 2020-tal.

Tanzania - ett långvarigt samarbete

*Lena Skördeman, Stellan Boozon, Eva-Marie Harlin
och Johan Arvidsson*

Av de tre delarna i denna text om Tanzania ger det första, skrivet av Lena Skördeman, en överblick över framväxten av Tanzanias Folk Development Colleges (FDC) och de olika exempel på samarbete med dem som utvecklats under mer än fyrtio år. Det andra, författat av Stellan Boozon, ger en fördjupning av det mest omfattande och långvariga projektet i Tanzania, Tandem-projektet. Det tredje, om kontakter på senare år kring en ny lärarutbildning för FDC, har skrivits av Eva-Marie Harlin och Johan Arvidsson.

Vuxenutbildarcentrum och Tanzania

Julius Nyerere, Tanzanias förste president, omtalades allmänt som Mwalimu. Det är kiswahili och betyder Läraren, och han bevakade också särskilt utbildningsfrågor. Inte minst var han angelägen om vuxenundervisningen. En vän till honom var Barbro Johansson, missionär från Sverige, rektor för en flickskola och sedermera parlamentsledamot i Tanzania. Vid Nyereres första officiella besök i Sverige 1963 ordnade hon ett möte med Tage Erlander på Harpsund och ett besök på en svensk folkhögskola. Under 60-talet byggdes med nordiskt stöd Kibaha Education Centre 40 km utanför Dar es-Salaam. Man arbetade med utbildning, sjukvård och bl.a. ett husdjursprojekt. Rickard Ringmar hade varit folkhögskollärare vid Fornby och Åsa samt tillförordnad rektor på Åsa. Nu fanns han på Nämnden för Internationellt bistånd, NIB, senare SIDA, småningom som avdelningschef. Han organiserade 1967 en preparandkurs som skulle förbereda erfarna lärare för internationellt arbete.

Johan Norbeck, då lärare vid Åsa folkhögskola, fanns liksom Ingemar Sallnäs och Margret Kihlén bland dem som deltog i kursen. 1969 blev han anställd som lärare vid Institute of Adult Education i Tanzania och chef för Utbildningsenheten i Mwanza. Han representerade Dar es-Salaam-universitetet i den regionen. Där försökte han genom resor och intervjuer få fram vilka behov av bildning och utbildning som ett brett urval av människor kände. På grundval av detta ordnade han sedan bland annat veckolånga seminarier för lärare. Han återopade ofta det Nyerere skrivit om lärande, särskilt vuxnas. Det statsbärande TANU-partiet placerade i de här kurserna observatörer som kunde opponera sig när demokratiska krav kunde uppfattas som hotande för makten. Men Johan hade ett trumfkort: ett eller annat Nyerere-citat. Mottot var Uhuru, Maendeleo, Demokrasi – Frihet, Utveckling, Demokrati!

1970 proklamerades som Adult Education Year i Nyereres nyårstal. Lärandet måste vara en livslång process, framhöll han, och första steget upp på kunskapens berg måste vara läskunnighet. Det blev senare en viktig

framgång under sjuttioalet: från 67 % analfabeter 1970 till 27 % 1977. Dessvärre kunde man sedan inte upprätthålla det resultatet.

Folke Albinsson från Marieborgs folkhögskola fick ansvar för universitetskurser, både Diploma Courses och kortare program, vid universitetet i Dar es Salaam. 1971 studerade en delegation från Tanzania det svenska utbildningsväsendet. Man besökte flera folkhögskolor, och i en sammanfattande rapport betonade man skolformens betydelse för demokratin. Man visade på flexibiliteten och på att personlighetsutveckling, ansvar och samarbete var i fokus. Man framhöll frånvaron av formell betygsättning, och man betonade särskilt den nära relationen mellan lärare och studerande.

1974 tillsattes så en kommitté av tjänstemän på departementsnivå med bland andra E. Kibira, Director of Adult Education på Utbildningsdepartementet, och E T Mushendwa, Director of Kibaha Education Centre. De båda hade deltagit i studieresan 1971. Man anlätade Ulf Göransson och Gösta Vestlund, båda från svenska Skolöverstyrelsen, som experter. En tanke var att börja försiktigt med ett par skolor, men istället vann synsättet "We must run while others walk". Nu siktade man på en skola per distrikt eller 85 stycken. Lokaler fanns. Man skulle använda de Rural Training Centers som vid det här laget inte fungerade som annat än rena gästhus. I praktiken kom sedan drygt femtio skolor igång. De fick heta Vuyo Vya Maendeleo Ya Wananchi, Skola för utveckling och kvinnor. På engelska kallades de för Folk Development Colleges, förkortat FDC. SIDA bistod med medel, främst till infrastruktur och till transport i form av vita stryktåliga Land Rovers. De hölls rullande ännu under 90-talet genom tåliga och sakkunniga insatser av skolans ovärderliga chaufförer och mekaniker.

Kommittén var klar i augusti 1975 och hade bestämt ämnen, innehåll och kursplan. Rolf Sundén från Skinnskattebergs folkhögskola blev 1976 stationerad som lärarutbildare på Kibaha nära Dar es-Salaam, och där hade man utbyte med Department of Adult Education vid universitetet i Dar es-Salaam. En viktig uppgift var nu att finna lokala utbildningsbehov. En annan var idén om självhjälp, att producera varor och tjänster för att skaffa inkomster. Det var något som fungerade mycket väl på Kibaha med en storstad i närheten men var svårare på andra håll. Mindre väl var det med demokratin. Kimambo, rektor på Kibaha, talade mycket kritiskt om att det ofta blev ett auktoritärt styre på en FDC. Läraren i undervisningsgruppen ifrågasattes inte av deltagarna, och rektorn inte av någon.

Våren 1978 kom, fortfarande med SIDA-stöd, en grupp unga lärare och rektorer som stipendiater några månader till svenska folkhögskolor och till Folkhögskollärlinjen i Linköping. Dominic "Dick" Urassa kom till Åsa och häpnade liksom kamraterna på andra skolor över den stora frimodigheten hos deltagarna. Klassrummen var möblerade i cirkel, och alla tog ordet när de ville säga något. Vid första besöket kunde det vara svårt att gissa vem som var

lärare. Dick kom sedan att lämna FDC-världen för att bli personalansvarig på Coca-Cola, men menade att han på den posten kunde använda vad han lärt sig om vuxenstudier.

En grundtanke bakom FDC-planen hade varit att byarna skulle välja lovande unga människor som skulle få utbildning för att sedan återvända till sin by och leda lokala utvecklingsprojekt. Två år senare gjordes en utvärdering som visade att intentionerna inte hade fullföljts. Många av de unga sökte sig i stället till städerna där det var lättare att få sin utkomst som exempelvis snickare.

I Linköping genomfördes 1980 INFOLK, den första internationella utbildningen, med deltagande av bland annat fem av lärarutbildarna på Kibaha. Den tre månader långa kursen skulle studera "non-formal adult education" runt om i världen. Johan Norbeck berättade sedan att det man efteråt lyfte fram som viktigaste erfarenhet av INFOLK var relationerna mellan deltagare, lärare och rektor på de svenska folkhögskolorna. På Kibaha genomfördes därefter en konkret reform: deltagarna fick rätt att vända sig direkt till rektorn med klagomål eller förslag, utan mellankomst av en lärare.

Två år senare fanns två deltagare från Tanzania med i kursen Internationell Folkbildning tillsammans med två från vardera Sudan, Etiopien, Zambia, Zimbabwe och Botswana jämte tre svenska deltagare: Judit Skörsemo, Bräkne-Hoby, Elisabeth Strömfeldt, senare Bona, och Erika von Buxhoeveden, Sänga-Säby, samt en finsk och en norsk deltagare. Judit och fyra afrikanska deltagare vistades under de tio veckorna en tid på en norsk folkhögskola norr om Trondheim. Där tillämpades mycket traditionella odlingsmetoder och gammalt hantverk. Judit hade åtagit sig att översätta norskan till engelska, men det befanns att alla talade nynorsk. Det var en betydande svårighet, liksom skolans hårda kafferestriktioner.

Utbytet mellan länderna fick från 1980 en ny form i föreningarna Karibu Sweden och därefter Karibu Tanzania. De organiserade folkhögskole- respektive FDC-vänner i de bägge länderna, och är fortfarande aktiva, inte minst i projekten med systerskolor. Gösta Vestlund var förste ordförande i Karibu Sweden i många år och var livet ut engagerad i föreningen, så sent som 2016 som krönikör i medlemsbladet Karibu-nytt.

1986 skapades Vuxenutbildarcentrum som en stiftelse knuten till Linköpings universitet med internationell verksamhet som ett viktigt område. Hans Hovenberg hade tagit initiativet, och Anette Svensson, sedermera Clefberg, anställdes som verksamhetsledare. Kanslihuset på det nedlagda regementet T 1 blev högkvarter med administrations- och kurslokaler, och i den lediga stora A-kasernen samt i ombyggda hus erbjöds internat. Det Nordiska Folkhögskolemötet 1987 var exempelvis förlagt till Vuxenutbildarcentrum i Linköping och till Liljeholmens folkhögskola i Rimforsa. Ett antal tanzanska deltagare märktes, inte minst vid avslutningen. Gruppen Motvalls framförde afrikanska sånger och danser, och tanzanerna deltog spontant i bådadera.

Linköpings universitet organiserade 1990 en intervallkurs med namnet TANFOLK. Den byggde på ett utbyte förlagt till både Sverige och Tanzania med en grupp tjänstemän inom Tanzanias vuxenutbildning. Därefter utverkade Johan Norbeck medel från SIDA till den kurs som genomfördes under 16 veckor från maj 1990 till mars 1991. Den fick heta TANFOLK II och riktade sig enbart till lärare. Ministeriet för Community Development delade ansvaret liksom föreningen Karibu och några svenska folkhögskolor. Kursen innehöll teori, praktik och fältstudier. Av de tio tanzanska deltagare var fem kvinnor. En svensk och två tanzanska deltagare följdes åt, Ebbe Andersson sålunda tillsammans med Godfrey Andersson och Adam Mwansazu på Tango FDC nära Mbulu. De hade länge kontakt med varandra. Tango har också ett givande utbyte med Fristads folkhögskola, där Ebbe verkade. Ebbe har genom åren varit verksam i Karibu Sweden, även som ordförande, och nu som redaktör för Karibu-Nytt.

”Participativ inläring” var grundtanken när Vuxenutbildarcentrum, organisatoriskt nu en del av Linköpings universitet, med stöd av SIDA och i samråd med ministeriet i Tanzania planerade det som 1991 blev Tandemprojektet. (Namnet Tandem, byggt på benämningarna Tanzania och Demokrati och illustrerat med en tandemcykel på kursens t-tröjor, var litet misslyckat. Ingen tandemcykel hade någonsin skådats på tanzansk mark.) En grupp lärarutbildare skulle utbildas, och parallellt skulle rektorer delges moderna ledarskapsprinciper. Tolv lärare och en grupp rektorer ägnade halvannat år åt teoriveckor och (för lärarnas del) också handledd praktik på annan skola än den egna. Det var ett sinnrikt system: grupper om tre arbetade på två näraliggande FDC, och erfarenheterna delades under teoriveckorna med andra grupper. Johan Norbeck, Ulla-Britt Persson och Lena Skördeman fanns i lärargruppen samt Urban Lundin och Staffan Wahlström i rektorsgruppen. Med det upplägget fortsatte arbetet från 1992 till 1996, i tre omgångar, varefter SIDA drog tillbaka sitt stöd. Då hade 37 av 53 FDC deltagit i projektet. En utförlig beskrivning av det omfattande projektet ges i nästa avsnitt av artikeln.

Vuxenutbildarcentrums lokalavdelning av Svenska folkhögskolans lärarförbund skapade efter 1990 ett internationellt konto, registrerat som Tandemprojektet hos Nordea. Med månatliga autogiroöverföringar från medlemmarna samlades medel som, ofta förstärkta av SFHLs solidaritetsfond, kunde tillföras mottagare enligt lokalavdelningens beslut. Under nittioalets slut var man också engagerad i samarbete med det etiopiska JigJiga-projektet, där solidaritetsmedlen tillät Staffan Roselius och Inger Griberg att tidvis finnas på plats, och i Tinku-projektet i Sydamerika, ett samarbete med ursprungsbefolkningar med Jan Erik Perneman och Leonel Cerruto som ansvariga. (Båda dessa samarbeten redovisas i särskilda kapitel i antologin.)

SFHLs solidaritetsfond bistod även när två uppföljningsseminarier ägde rum 1999 och 2000, benämnda SWETARNE. Deltagarna hade besökt skolor

i Tanzania och sett i vad mån nya synsätt tillämpades. Teoridelarna med Johan Norbeck, Lena Skördeman, Irma Carlsson och Ann-Marie Karlsson var förlagda till Bigwa FDC nära Morogoro.

Som en epilog till VuxCens Tanzaniaarbete kan man se den samling för pensionerade FDC-lärare som Folkhögskolans Veteranförening genomförde i april 2008. En överläggning med Karibu Tanzania hade föregått beslutet. Tio deltagare samlades nu på Kiwanda FDC i Tangaregionen med Lena Skördeman, jämförde erfarenheter av att pensioneras och tänkte kring möjligheter till ekonomiska förbättringar.

Tankar och slutsatser

Det var slående hur varaktiga de mänskliga kontakterna var i Tanzania. På nittioalet kunde en deltagare i sjuttioalets utbyte komma med ett vykort eller en kanga, ett tryckt tyg, i ett litet paket och berätta att han femton år tidigare i Sverige mött någon som nu borde fylla femtio, namnet rätt återgivet, och skulle jag kunna ta med det här till honom när jag reste hem?

Ett starkt minne av alla möten med afrikanska deltagare är att det har gått så lätt att komma överens om arbetsområden och arbetssätt. Jag hade erfarenhet av participativa arbetssätt sedan sextioalet från svensk folkhögskola och sedan 1975 från folkhögskolläraryrket. Processen för att välja ett arbetsområde var aldrig enkel. Alla önskade ett enigt beslut, men en och annan strävade också efter att få igenom exakt det han (oftast) tänkt sig. Det kunde bli långvariga förhandlingar, så när Tandemkursen började hade vi lagt in mycket tid för det i början. Den tiden behövdes inte. Alla resonerade en stund, och så fanns grupperna färdiga.

Hur hållbart var det participativa arbetssättet? Ebbe Andersson och jag har gjort samma iakttagelse: det håller. Runtom i Tanzania tillämpas det fortfarande med goda resultat. Det stämmer väl med det tanzanska samtalandet, alltid pågående medan man diskar eller kokar ugali eller pustar ut en stund.

TANDEM-projektet 1991-1996

Tanzania är ett land som genom åren varit partner på många områden i synnerligen omfattande utvecklingssamarbeten från svensk sida med hjälp av biståndsmedel. Vuxenutbildning/alfabetisering var länge ett prioriterat område i den svenska biståndspolitiken. I Tanzania blev, från och med mitten av sjuttioalet, etableringen och utvecklingen av Folk Development Colleges (FDC) det som tydligast gavs stöd vad gäller satsningar på vuxenutbildning.

Även om graden av inhemskt politiskt stöd inom Tanzania för FDC - inte minst ekonomiskt - varierat genom åren, har det gjorts upprepade biståndsinsatser för skolformen med Sverige som part. Dessa involverade ofta Vuxenutbildningscentrum. Ännu i början av 1990-talet var vuxenutbildning ett prioriterat område för svensk biståndspolitik. Det blev politiskt möjligt

att göra en större satsning på att revitalisera utbildningsformen FDC, som haft sina med- och motgångar sedan etableringen av det dryga femtiotalet skolenheter i mitten av 70-talet. Med det kunnande om vuxenutbildning och de omfattande internationella erfarenheter som fanns vid Linköpings universitet och Vuxenutbildarcentrum, var det naturligt att SIDA sökte sin dialogpartner inför en större satsning just här. Det ledde till det särklassigt största av alla internationella projekt som Vuxenutbildarcentrum fått i uppdrag att genomföra, det som kom att kallas TANDEM- projektet.

Överläggningarna inför TANDEM-projektet fördes av den allmänt uppskattade avdelningschefen för SIDA:s enhet för bistånd inom utbildningsområdet, Ingemar Gustafsson, och chefen för Vuxenutbildarcentrums internationella enhet, Johan Norbeck. De var tidskrävande, ingående och omfattande men fortgick i gott samförstånd. Kontrakt upprättades och förnyades. Totalt kom projekttiden att omfatta åren 1991-1996. När mål och innehåll för projektet klargjorts och faststälts blev det tydligt att den utgångspunkt för Vuxenutbildarcentrums medverkan som i första hand skulle vila på befintlig kompetens inom lärarutbildning och ledarutveckling var två lär- och utvecklingsprocesser som skulle vara urskilj- och tillgodoräkningsbara i det akademiska systemet.

Den ena var en rektorsutbildning med tanzanska skolledare vid FDC som deltagande målgrupp; rektorer, biträdande rektorer och andra med skolledande uppgifter. Den andra var en lärarutbildning eller snarare en ”lärarutbildar-utbildning”; dvs att målgruppen var lärare som var eller tänktes bli engagerade i den lärarutbildning som alltsedan FDC tillkomst haft sitt säte på och med varierande styrka administrerats från FDC i Kibaha nära Dar es-Salaam.

Dessa två utbildningssatsningar utformades administrativt likartat utifrån det svenska högskolesystemet till att motsvara kurser om 20 akademiska poäng, dvs båda skulle motsvara en termins heltidsstudier - men bedrivs på deltid i långsam takt och ske parallellt med och delvis integrerade i arbetet som skolledare/rektor respektive lärare/lärarutbildare. Syftet med kurserna var att stärka kompetensen i två strategiskt viktiga funktioner i det nu etablerade men inte helt igenom stabila systemet med Folk Development Colleges; dels, genom rektorsutbildningen, den administrativa men också i viss mån pedagogiska ledningen av det dryga femtiotalet skolenheter i landet, dels - indirekt genom lärarutbildar-utbildningen - för att utveckla det pedagogiska och didaktiska kunnandet hos lärare inom skolformen.

Dessa två utbildningsinsatser kompletterades med rådgivningsinsatser på två plan, var konsultativa och utövades av två heltidsanställda svenska rådgivare på plats och därmed stationerade i landet, den ene på utbildningsdepartementet i Dar es-Salaam, den andre vid utbildningscentret vid Kibaha FDC. Uppgiften på departementet betecknades som ”General support” och den på Kibaha som ”Technical support”. För dessa två rådgivningsinsatser rekryterades två personer till Vuxenutbildarcentrum på projektanställnings-

basis. "General support" utövades av Per Andersson, lärare och sedermera rektor vid Stensunds folkhögskola, utbildad vid folkhögskollärarytbildningen och utomlands, och "Technical support" av P-O Åkesson, med bakgrund som slöjdlärare och redan sedan tidigare stationerad i Tanzania och på Kibaha för medverkan i andra projekt.

Mycket av verksamheten på FDC skiljer sig från vår samtida svenska folkhögskoleverklighet (se vidare avslutande intervju nedan med samordnaren av rektorskursen), bl a vad avser betoningen av praktiska ämnen i undervisningen (t ex jordbruk, matlagning och allt från att slakta höns till att mura väggar). Detta beroende dels på det individuella behovet av sådana kunskaper för framtida försörjning på den landsbygd som FDC ligger i och som deltagare rekryteras från – samtidigt ett sätt att motverka dräneringen av den yngre generationen i byarna till förmån för flykten till städerna för en kanske osäker framtid; dels också på organisatoriska behov - policyn har varit att FDC ska vara självförsörjande när det kommer till exempelvis odling för skolans eget bruk och för dess inkomster genom försäljning och underhåll, eller till reparationer av byggnader och fordon. Att stärka och utveckla hela denna sida av verksamheten låg i begreppet "Technical support" som P-O Åkesson utövade.

"General support" som utövades av Per Andersson kom i stor utsträckning att kopplas till statsbidraget till FDC och då inte minst vad gäller den ekonomiska administrationen av detta. Både tilldelning, fördelning, redovisning och rapportering bedömdes av konsulten vara i behov av ökad transparens, konsekvens och kontroll. Dialogen kring detta förlöpte inte helt utan gnissel.

Rektorsutbildningen samordnades av Urban Lundin, som varit anställd vid Vuxenutbildarcentrum och hade rektorserfarenhet från Marieborgs folkhögskola. Också inom den fick den administrativa skolledaruppgiften betydande utrymme, och då även den lokala ekonomiadministrationen på skolorna utifrån samma behov och med samma mål som på den nationella nivån. Därtill kom behovet av decentralisering till och självständighet på det lokala planet samt strävan efter synergi och samordning mellan nationell och lokala nivå. Urban biträdde av avdelningsdirektören vid universitetsförvaltningen, Linköpings universitet, Staffan Wahlström, tidigare utlandsstationerad och med erfarenhet av biståndsverksamhet med inriktning på ekonomiska frågor. Urban Lundin var de första åren liksom Per Andersson och P-O Åkesson stationerad i Tanzania. De gick alla tre under ett komplext avtal för utlandspersonal som arbetade för bl a SIDA, BiArv, vilket nu för första gången tillämpades för personal vid Vuxenutbildarcentrum och därmed blev något nytt att sätta sig in i och tillämpa. Efter några år kom Urban 1994-95 sedan att långtidspendla mellan Sverige och Tanzania.

Lärarytbildningen samordnades som nämnts av Johan Norbeck som också ingick i ett lärarlag bestående även av Lena Skördeman och Ulla-Britt

Persson. Mycket inriktades på de pedagogiska målen att stimulera en mer deltagarorienterad och deltagarstyrd didaktik med demokratisk dialog och studerandeinflytande. Inriktningen var alltså inte fackdidaktisk utan allmändidaktisk och innehöll mycket dialog kring vad man skulle kunna kalla en ”allmän folkhögskolemetodik” anpassad till de lokala förhållandena inom FDC. Johan Norbeck samordnade hela TANDEM-projektet med administrativt stöd av Vuxenutbildarcentrums föreståndare Stellan Boozon. Den sista perioden som även rymde en uppföljningsfas 1995-96 fick också Urban Lundin övergripande samordningsansvar för hela projektet.

Projektet hade i de initiala planeringsöverläggningarna och det inledande skedet lagts upp för att kunna sträcka sig under ännu längre tid, men något nytt kontrakt efter 1996 upprättades inte sedan biståndspolitiken orienterats om och började rikta sig till andra områden för utvecklingsamarbete. I det fortsatta utvecklingsarbetet med tanzaniska FDC var det i stor utsträckning civilsamhället och då folkbildningen i form av den svenska folkhögskolan inklusive tillhörande föreningsliv som stått för detta. Även Vuxenutbildarcentrums personal fortsatte sitt stöd, dels i kortare insatser via mindre anslagsgivare än SIDA, och med medel från universitetet och dels via sitt fackliga engagemang och medlemskap i dåvarande Svenska Folkhögskolans Lärarförbunds (SFHL) lokalavdelning med medel från SFHL:s solidaritetsfond.

För att ge liv åt projektet följer nedan ett utdrag ur en längre intervju med Urban Lundin, där han berättar om åren i Tanzania och de villkor och omständigheter som omgav projektet och som än idag tillsammans med nya utvecklingsmöjligheter påverkar verksamheten vid Tanzanias Folk Development Colleges.

Intervju med Urban Lundin, projektansvarig i TANDEM-projektet 1991-96 (Utdrag ur längre intervju femton år senare på Folkbildningsnätet)

Vi talade om din erfarenhet från Tanzania. Du var där nere i fem år och utvecklade och arbetade med folkbildning där. Din bild av folkbildningen i Tanzania, hur skiljer den sig från arbetet i Sverige?

Det är himmelsvida skillnader. Många svenska folkbildningsidealister vill gärna tro att folkbildningssystemet, folkhögskolorna i Tanzania är uppbyggda på svensk modell. Så är det inte. Sant är att det finns mycket inspiration ifrån Sverige, men egentligen är det det brittiska skolsystemet plus den socialistiska centralstyrningen som har präglat det skolsystemet. Det är fortfarande väldigt centralistiskt, det är andra kurser; det handlar om att lära sig praktiska saker, bygga, dra el, lite rörmokeri, lite fordonsmekanik, lite hemteknik, lite matlagning och snickeri och såna saker. På det lägger man sen samhällsämnen, lite engelska, lite matte...

Vi talar om folkbildningen i Tanzania. Den skiljer sig markant från den erfarenhet vi har i Sverige. Hur?

Det är en yngre publik. Dom har oftast gått ut sjuan eller åttan. Dom är mera praktiskt inriktade på att få ett yrke. Dom har svårt att gå vidare med det här systemet, utan man gör yrkesprov så att man blir snickare eller elektriker eller något sånt. Så det är ju inte högskoleförberedande ett enda dugg kan man säga. Den är mycket närmare dom vardagliga behoven, verksamheten och den är mycket mer rigid, styrd av normer som inte har förändrats. Det var lite av dom uppgifter vi hade - att arbeta med lärare och skolläda på skolorna kring att se vad man kunde göra för att själva driva utvecklingen i en viss riktning. Man kan inte ha samma program över hela Tanzania. Det kan inte stå samma saker på jordbruksprogrammet eftersom olika saker växer i olika delar av landet. Behoven ser annorlunda ut. Så vi jobbade ju mycket med behovsinventeringar och sånt.

Vi försökte också arbeta mycket med utåtriktad verksamhet, dvs. att man söker upp folk ute i byarna. Nu kostar sånt pengar: bara att hålla bensin i skolans motorcykel och åka ut kostade en del. Förut hade man bilar. Det stöttar inte SIDA med längre. Många lyckas ju fortfarande få de bilar som inköptes för deras räkning på 80-talet att rulla: det är verkligen ett under över alla under att en del av de där bilarna går. Men för många, när bilen stannar, då blir det motorcykeln som blir kvar. Så det är svårt att jobba utåtriktat också.

Den här yrkesinriktade verksamheten, det är just vad folket och landet behöver?

Ja, det tror jag man kan säga. Jag har väl inte haft tid eller kunskaper och förmåga att sitta och analysera det, men jag tror inte något samhälle kan utvecklas utan att det växer fram en medelklass: det behövs en medelklass av lärare och byråkrater. Dom måste ju också få sin utbildning någonstans, men inte på folkhögskolorna i första hand som det nu verkar.

Det innebär att folkhögskolan i Tanzania är mer basalt inriktad? Och då stannar projektet där? Den högre utbildningen förläggs någon annanstans?

Ja, man går ju ofta vidare, men jag menar ju att all utbildning måste innehålla komponenterna kunskap och färdighet. Vi har ju tidigare haft en överbetoning av kunskap. Det är ju därför vi har jobbat med dom här praktiska färdighetsämnen. Sen i färdigheter ingår ju också att räkna, läsa och skriva. Men jag tror ju att man i Tanzania, så måste man starkt betona färdighetsaspekten, alltså skills and knowledge: där behöver man jobba med skills, att folk får sina kunskaper i händerna. Det är ändå en ganska annorlunda inriktning än vad vi har i Sverige.

Det låter på dig som det också skulle vara bra med en breddning?

Den finns ju där redan delvis. Man har ju också andra ämnen. Man har samhällskunskap, man har bokföring, man har matematik och man har också utbildning i hälsofrågor. HIV och AIDS är som bekant ett jätteproblem i Tanzania och i alla länder söder om Sahara. Det jobbar man också med. Och dom jobbar fantastiskt, ska jag säga. Frimodigheten och diskussionerna runt det där har ju utvecklats explosionsartat. När jag jobbade i Tanzania i mitten av 90-talet då var det ju en knallsensation när man gjorde reklam för kondomer. Idag pratar man hur öppet som helst om hur man riskerar att smittas, hur man ska förhålla sig: hur ska du som en ung 17-åring, tjej eller kille, hantera sexualiteten, vänskapen, kärleken, relationerna på ett sätt som jag tycker saknas i Sverige därför vi inte har behövt det kanske. Vi har ju låga smittotal av HIV.

Vad du talar om nu är att det under den här perioden och fram till nu så har det utvecklats, det har funnits en vision i samhällsfrågor och samlevnadsfrågor. Men den period du var där på 90-talet, såg du någon annan tydlig vision, såg du någon utveckling inom folkbildningen i Tanzania?

Ja, den jag nämnde: vi påbörjade ett arbete att frigöra sig från de alltför rigida bestämmelserna, att man såg att man faktiskt kunde göra saker på den egna skolan utan att vänta på att regeringen skulle mobilisera eller att man skulle få tillstånd eller något sådant. Man kan jobba med dom lokala grupperna. Den vänskola som vi har i Tanzania, den jobbar ju med kvinnogrupper runt om skolan, och vi ser en del av deras produkter och är med i en diskussion om hur dom kan utveckla sina hantverk. Nu sökte vi bidrag för att starta ytterligare ett par hantverksinriktade kurser på skolan, men med den nuvarande regeringen har man ju skurit ner på biståndet. Efter mycket malande och fram och tillbaka så fick vi till slut avslag på vår ansökan, vilket jag är mycket ledsen för.

Hur är framtiden för Tanzania inom folkbildningen? Är det inriktning på hantverksområden, är det inriktning på jämställdhet som dominerar?

Ja, det tror jag man får säga. Hälsofrågor förstås. Grundläggande hälsofrågor. När jag först kom till Tanzania, frågade jag mig om ett av världens 20 fattigaste länder hade råd att driva husmorsutbildningar. Men sen så förstod jag att det är en folkhälsofråga av rang: hur tar man hand om barn, hur skyddar man dom från sjukdomar? Tanzania, det är ett fantastiskt land: det är varmt och gott och skönt. Där trivs allt levande, också mikroberna. Så det är mycket lätt att bli sjuk av allsköns otyg. Man måste veta hur man gör för att hålla rent vatten och i brist på kylmöjligheter av livsmedel.

Samverkan kring utbildningsprogram i Tanzania för FDC-lärare

Det hade under många år funnits ett intresse att få till stånd en särskild lärarutbildning i Tanzania för lärare som arbetar på Folk Development Colleges, FDC. 2009 inbjöds vi, Eva-Marie Harlin och Johan Arvidsson från Linköpings universitet, till Tanzania och Institute of Adult Education för ett utbyte av erfarenheter av lärarutbildning och diskutera möjligheterna till samverkan. Karibu Tanzania Organisation, KTO, hade sedan tidigare fört diskussioner med institutet men deras ekonomiska krav för att genomföra en lärarutbildning var långt över vad som var rimligt och möjligt både för KTO och för de tänkta deltagande studenterna. Strax innan resan kom till stånd hade KTO därför istället övervägt att tillfråga Open University of Tanzania om att bli deras samarbetspart i lärarutbildningen.

Det primära syftet med resan var dock att etablera kontakt med Institute of Adult Education (IAE) för att ytterligare se över möjligheterna att nå en rimlig lösning på de ekonomiska hindren. Det fanns också ett intresse av att undersöka möjligheterna till samverkan mellan IAE och Linköpings universitet i framtagande av den Diplomautbildning som var tänkt för FDC-lärarna. Ambitionen var att diskutera alternativa sätt att bedriva Open Distance Learning genom en mer öppen, undersökande och studerandeaktiv uppläggning än det modulsystem som var det som användes i IAEs andra utbildningar.

Under vårt besök etablerades en positiv relation med Institute of Adult Education, som betonade vikten av ett samarbete och kompetensutveckling för deras personal. Under en av dagarna fick vi träffa huvudansvariga för olika avdelningar och förde då diskussioner med flera nyckelpersoner. Flera påtalade en lång rad problem som behövde åtgärdas, men huvudfrågan var att hitta finansiering för att kunna konstruera alla moduler för en lärarutbildning. De tidigare strandade förhandlingarna fick därmed en ny vändning och med KTO som projektägare och IAE som ansvariga blev det till slut ett positivt resultat. Vid diskussionerna med IAE visade de dessutom en stor öppenhet att utveckla mer flexibla arbetssätt för distansutbildning. Mer av uppgifter som skulle vara studerandeaktiva som till exempel; att hitta eller skapa eget material, att reflektera över den egna praktiken, att dela erfarenheter, att pröva nya arbetssätt och att redovisa och lära av varandra.

Vi gjorde också ett besök på Ministry of Community Development, Children and Gender, CDCG som hade ett övergripande ansvar för FDC-skolorna. Vid diskussioner med Mrs Gresca Mgwenu betonade hon vikten av att det blev just Institute of Adult Educations ansvar att genomföra diplomautbildningen. Under vårt samtal framkom det att det var tämligen oklart vem som hade kompetens- och utvecklingsansvar för FDC-lärarna. De var anställda av Ministry of CDCG, men utbildningsresurserna låg inom Ministry of Education.

Under besöket i Tanzania träffade vi KTOs ordförande Mr. George Mangoma samt Mia Mjengwa Bergdahl och Maggid Mjengwa som arbetar för

KTO. I samtal med dem fick vi rådet att i vårt samarbete med IAE acceptera modulsystemet, men också öppna upp diskussionen för mer dialogiska och studerandeaktiva arbetsätt. Några FDC-skolor besöktes också under vår resa vilket gav oss en inblick i lärarnas arbetssituation.

I april 2010 fick IBL, Linköpings universitet, ett uppföljande besök från Tanzania. De som kom till Sverige var Dr. Fidelice Mafumiko som innehade huvudansvaret för Diplomautbildningen vid IAE, ordförande i KTO Mr. George Mangoma och rektor vid Ilula FDC Francis Mboka. Under sitt besök här i Sverige träffade de kollegiet vid folkhögskolläraryrprogrammet, vuxenutbildningsforskare, bibliotekarien vid Linköpings universitetsbibliotek, Internationella programkontoret och Valla folkhögskola. Det som diskuterades var olika aspekter av Diplomautbildningen. Innan avfärden var alla motiverade att i egna handlingsplaner gå vidare med projektet.

Ny resa till Tanzania 2011

Diplomautbildningen för FDC-lärare blev till slut verklighet och i februari 2011 åkte Eva-Marie Harlin, Jan-Erik Perneman och Johan Arvidsson till Tanzania för att delta i den högtidliga invigningen av Diplomaprogrammet. Resan finansierades vid detta tillfälle av mobilitetssatsningen vid Linköpings universitet.

Vi medverkade då vid den första gemensamma fysiska träffen för alla lärarstudenterna för att hitta samverkansområden mellan Institute of Adult Education (IAE) och Linköpings universitet. De studerande hade då arbetat igenom sex kursavsnitt/moduler med studiehandledningar i form av kortfattade läroböcker/häften med instuderingsfrågor och uppgifter. Lärarstudenterna hade sänt in uppgifter via mail och fått tillbaka respons. Utbildningen hade planerats för totalt 27 moduler. Fortfarande fanns problem med vem som skulle bekosta framtagandet av de moduler som vid detta tillfälle ännu inte var klara. Vid senare informella samtal med ansvariga på IAE acting director Edward Ruogakingira och Dr Fidelice Mafumiko insåg de att institutet borde ha ansvaret att bekosta modulerna.

Fackföreningen Teachers Trade Unions (TTU) utbildningsansvarige Mr Mtavango betonade kraftigt behovet av kompetensutveckling för FDC-lärare, men också för lärare vid Primary och Secondary School. Andelen illitterata hade ökat från 9,6% 1986 till ca 30% 2011. Tidigare var alla statliga skolor också vuxenutbildningscenter, med särskilda klasser för vuxna. Alla lärare undervisade också vuxna. Med den påtvingade marknadsekonomi i mitten på 80-talet var det oerhört många som inte började skolan utan började arbeta som egna företagare inom den informella sektorn. Dessa har nu barn som börjar primary school och de har därför obefintligt stöd hemifrån.

Det fanns vid denna tid också ett stort behov av att utveckla det pedagogiska tänkandet runt Diplomautbildningen, både vad gäller en pedagogisk helhetssyn men också när det handlade om användbara teoretiska

perspektiv. Annat som var under utveckling var deltagaraktiva metoder under de fysiska träffarna, distansmetodik, utformande av kursuppgifter, arbetsintegrerat lärande och professionaliseringsprocesser. IKT användes minimalt, eftersom så få av de studerande hade tillgång till en dator med internet. De ansvariga lärarna på IAE menade att om detta skulle kunna förändras skulle det höja kvalitén i utbildningen rejält. Det skulle leda till en bättre och tätare kommunikation mellan studerande och lärare.

Under konferensen *A World Worth Living In* i Malmö 14-16 juni 2011, träffade flera lärare från LiU kolleger från IAE i Tanzania. Director Mrs Mahai och Dr Mafumiko deltog efter konferensens slut dessutom i ett mycket uppskattat interkulturellt folkbildningsmöte på Ljungskile folkhögskola tillsammans med Jan-Erik Perneman och ett 25-tal andra deltagare från flera olika länder.

Den 15-26 september 2011 åkte Johan Arvidsson återigen till Tanzania. Syftet med denna resa var att möta Institute of Adult Education (IAE), Karibu Tanzania Organisation (KTO) och Teachers Trade Union (TTU) för att få en lägesrapport om diplomautbildningen för FDC- lärare, inventera samarbetsbehov och bidra till utvecklingen av ett större projekt med olika aktörer.

Hösten 2017 inleddes en ny form av samarbete mellan folkhögskolläraryrket vid Linköpings universitet och FDC-skolorna. Med stöd av Karibu Tanzania Organisation åkte tre studenter till Tanzania för att göra viss del av sin folkhögskolepraktik på en FDC. Studenterna tillbringade tre veckor på Newala FDC och fick både auskultera på olika delar av verksamheten men också hålla egna lektioner. Det hade prövats under åttiotalet/nittiotalet av bland andra Brian Hayes och sedan diskuterats på nytt 2009 men först åtta år senare blivit verklighet. En förhoppning finns att lärarstudenterna från Sverige också ska ges möjlighet att träffa lärarstudenterna på Diplomautbildningen. En utbildning som numera är en "mainstreamutbildning" som ges av IAE. En vidare idé är att också FDC-lärostudenterna från Tanzania ska kunna göra del av sin Diplomautbildning här i Sverige.

Moçambique – Grand final i biståndsbranschen

Staffan Roselius

Moçambiqueprojektet som pågick 1994-1998 var Vuxenutbildarcentrums sista stora Sida-finansierade projekt. Som det mesta annat på VUC:s Internationella enhet var det Johan Norbeck som var initiativtagare till projektet och skötte förhandlingarna med Sida. Moçambique är ett portugisisktalande land, och avgörande i sammanhanget var Johans kunskaper i detta språk och hans tidigare erfarenhet av vuxenutbildningsprojekt i bland annat Portugal.

Moçambique blev efter ett långt befrielsekrig självständigt 1975, då befrielse rörelsen FRELIMO omvandlade sig till regeringsparti. Under den första självständighetstiden hade man ett ambitiöst utvecklingsprogram då man, i likhet med länder som Tanzania och Nicaragua, satsade stora summor på utbildning och hälsovård. Man sände ut alfabetiseringsbrigader till landsbygden och nådde mycket goda resultat. 1982 var analfabetismen i landet nästan utrotad. Men då kom ett förödande inbördeskrig då en Sydafrikastödd motståndsrörelse, RENAMO, gick till väpnat angrepp mot byar och inte minst skolor. Skolbarn tvångsvärvades som soldater och en annan särskilt utsatt grupp var lärarna. Mer än hälften av de lärare som var i tjänst 1982 försvann inom några få år. De flesta blev mördade.

Vuxenutbildning i Moçambique

Utbildningssystemet förföll raskt. Inbördeskriget varade i tio år. Då var analfabetismen åter uppe i sextio-sjuttio procent. Det fattades skolor och inte minst lärare, så en av de viktigaste uppgifterna var nu att så fort som möjligt få igång ett fungerande utbildningssystem och att utbilda lärare. Detta var en uppgift som också svenska SIDA såg som angelägen, och en del i detta var det Vuxenutbildningsprojekt som Johan Norbeck och Vuxenutbildarcentrum i Linköping ansågs särskilt lämpade att ta hand om. Det handlade om att ge en akademisk utbildning, en Högskoleexamen (60 poäng enligt det dåvarande svenska universitetssystemet) till en grupp erfarna vuxenutbildare i Moçambique. Det rörde sig om en grupp på 25 deltagare, där de flesta hade varit aktiva i den stora alfabetiseringskampanjen under åren 1975-82. Med en kortare akademisk utbildning borde de kunna göra en väsentlig insats för sitt lands framtid.

Under våren 1993 fick Norbeck klartecken att börja planera för insatsen. Kursen var knuten till Linköpings universitet men skulle givetvis förläggas till Moçambique och ges på halvfart med en varaktighet på fyra år med intensiva seminarier samlingar tre gånger om året och distansstudier i hemmiljön med "praktik i egen tjänst" mellan seminarierna. En av de första utmaningarna för Norbeck var personalförsörjningen. Kursen skulle drivas i samarbete med ett universitet i Maputo, men Linköping hade huvudansvaret. Johan behövde

medhjälpare. Vad fanns att tillgå på Vuxenutbildarcentrum? Dåvarande programstudierektorn för folkhög-skollärarytbildningen Britt-Marie Danestig hade via sitt politiska parti, Vänsterpartiet, agerat för bistånd till Moçambique och för det här projektet i synnerhet, men nu avsåg hon att kandidera till riksdagen och var därför inte aktuell. Språkfrågan var en stötesten. Johan var ensam på avdelningen om kunskaper i portugisiska, men hade kontakter bland portugistalande biståndsarbetare på olika håll i världen som kunde användas. Men under sommaren 1993 öppnade sig möjligheten att få några medarbetare i projektet som var närmare knutna till Vuxenutbildarcentrum.

Projektplanering och seminarier

Jag hade under flera år i början av 1990-talet vid sidan av min tjänst på Valla folkhögskola medverkat på Folkhögskollärarytprogrammet och hade sedan länge goda kontakter med Johan Norbeck, och tidigt på sommaren 1993 blev det aktuellt att jag skulle anställas på heltid på Vuxenutbildarcentrum. Johan visste att jag flera gånger varit i Latinamerika och hade rudimentära kunskaper i spanska. – Då borde du ganska lätt, med lite jobb förstås, kunna lära dig portugisiska så att du kan medverka i Moçambiqueprojektet, menade han. Det kändes som en spännande utmaning och jag lovade att försöka.

I augusti kom den nya kullen lärarkandidater för att under ett år få sin pedagogiska utbildning till folkhögskolelärare. Bland dem fanns en ung man född i Portugal, Amandio Lopez, som under tre år varit biståndsarbetare i Moçambique! Johan övertygade honom snart om att skjuta upp sin utbildning och istället få anställning på Vuxenutbildarcentrum med tjänst i Moçambiqueprojektet.

I oktober gav vi oss iväg, en kvartett från Linköpings universitet, Johan, Britt-marie, Amandio och jag, Målet var Moçambiques huvudstad Maputo. Vi möts av stora ljusblå affischer med vita duvor: "O primer ano de paz. Vamos conservar-a para sempre! (Det första året med fred. Låt oss behålla den för evigt!). Här sammanstrålade vi med två medelålders kvinnor från Latinamerika med stor erfarenhet av biståndsarbete inom utbildningssektorn. Det var vi sex som från början utgjorde projektteamet. Vi träffade också folk från Utbildningsministeriet respektive universitetet i Maputo. Samtalen skedde huvudsakligen på portugisiska, men jag märkte snart att min spanska funkade skapligt så att vi kunde förstå varandra hjälpligt. Efter två veckors effektivt och intensivt arbete var huvudlinjerna för kursens uppläggning dragna, och i mars 1994 samlades de 25 studenterna för det första seminariet under ledning av Johan och Amandio.

Medan mina båda kollegor från Linköping tillsammans med lokala lärare genomförde 1994 års seminarier åkte jag själv på kurs till Portugal. Sida hade skaffat sig en bra språkskola i Ponte de Lima i norra Portugal. Efter en del självstudier kom jag i juli hit för två veckors intensivkurs med min

utmärkta lärare Maria de Ceu. Det blev ytterligare en vecka i november då vi specialiserade oss på pedagogiska termer. Allt bekostades givetvis av projektet och jag reflekterade över att jag hittills kostat projektet omkring 50 000 kronor, utan att jag ännu gjort någon insats där. Men nu borde jag vara väl förberedd för insatser i Moçambique!

Svårigheter i samarbetet

I mars 1995 var det dags för mig att debutera på kursen. Vi höll till i en slags lite primitiv kursgård med springor och hål i rappningen i den lilla byn Matola någon mil utanför centrum. Kursteamet hade utökats. Här fanns flera moçambikaner och framför allt Johans gamla kollega från ett projekt i Gunea-Bissau, brasilianskan Augusta Amaral, som - visade det sig snart - var en stor tillgång för kursen. Vårt huvuduppdrag här bestod förutom att ge en teoretisk bas i pedagogik och didaktik också att få dem att internalisera en participativ problemorienterad pedagogik (PPP). Detta föreföll gå över förväntan med hänsyn till den starka auktoritära tradition som präglade både den koloniala epoken och de första frihetliga årens euforiska alfabetiseringsprojekt i FRELIMOs regi. När vi gick in på andra året i kursen funkade det redan ungefär som i svensk folkbildning med frimodiga inlägg och ömsesidigt idéutbyte.

Under de första dagarna ägnade jag mig åt att lyssna och träna på att förstå kursdeltagarna, som givetvis inte alls pratade lika tydligt och välartikulerat som min portugislärlarinna. För övrigt hade de ju inte portugisiska som modersmål och deras färdigheter i språket var blandade. Så var det då dags för mig att stå i katedern och mässa om didaktik. Det jag sa torde vara någorlunda begripligt och språkligt tämligen korrekt (det hade jag testat på Amandio) och det gick hyfsat så länge jag följde mitt manus, men ganska snart blev det aktuellt att improvisera, och då kände jag verkligen min språkliga begränsning och vilken nyckelfaktor språket är i kommunikationen mellan människor. Men Augusta Amaral fanns med i salen och kunde reda ut eventuella svårigheter.

I mina minnesanteckningar från mars 1995 har jag noterat:

Det är jättefina människor att jobba med. 25 utvalda erfarna vuxenutbildare, som har rätt skral teoretisk bas. 10 årig skolgång var minimikravet att komma med, och de tio åren har nog inte haft någon vidare kvalitet. Nu ska de få en "bacharelato" via fyra års halvtidsstudier vid Linköpings Universitet i samverkan med Instituto Superior Pedagogico i Maputo, och det hela finansieras förstås av SIDA, eller ASDI som det heter i alla portugisisk- och spansktalande länder, där SIDA står för något helt annat nämligen AIDS.

Så småningom blev jag varm i kläderna, fick fin kontakt med kursdeltagarna (dock höll de ett "respektavstånd" till samtliga lärare som vi svenskar inte var vana vid) och med övriga lärare på kursen. Under en period på två och ett halvt år deltog jag vid fem månadslånga seminarier och var också vid ett tillfälle mellan seminarierna ute på "praktikbesök" i Moçambiques näst största stad Beira, cirka 75 mil norr om Maputo. Vid ett sådant tillfälle såg jag att detta med participativ pedagogik som funkade så bra i teorin under våra seminarier i verkligheten kolliderade med den långa auktoritära traditionen.

Under kursens tredje år blir inslaget av inhemska lärare större. I allmänhet har de en annorlunda lärarstil än vi övriga. Det här med PPP (Problemorienterad, Participativ Pedagogik) är många av dem skeptiska till. Vid ett seminarium fick jag i uppdrag att tillsammans med en ung kvinna, Graziette, ansvara för en kurs om metodik i samhällsämnen. Vi möts några dagar i förväg för att bekanta oss med varandra och planera vår gemensamma uppgift. Graziette är lärare i historia och historiemetodik på UP (Universidade Pedagogica). Vi berättar lite om våra respektive jobb för varandra. Hon har ingen tidigare erfarenhet av metodik för vuxen-undervisning, inte heller av tvärvetenskapliga projekt, men vi finner varandra ganska bra, även om jag har en del svårigheter med portugisiskan. Så är det dags för vår insats. Det borde, trodde jag, kunna bli ganska bra. Jag inleder och pratar om samhällsämnenas särställning, om medborgarbildning och om kunskaps-, färdighets- och attitydmål. Och de tycks vara med på noterna. Efter en halvtimmes introduktion (som torde ha tagit mig 2-3 arbetsdagar av förberedelser) är det dags för grupparbete: Vad kännetecknar en aktiv medborgare? Hur kan vi som lärare bidra till att skapa sådana? Det blir en ganska bra men alltför kort diskussion.

Sedan är det dags för Graziette och en man som jag inte träffat i förväg, Ferão, att ta vid. Graziette är ung, vacker och välklädd, ler mycket, skämtar och får fin kontakt med gruppen. Hon är verkligen, slår det mig, en sinnebild för o modelo expositivo, för det är precis det hon gör, exponerar sig, som en skådespelerska framför sin publik. Trots allt tal om att vi här i vår kurs värnar starkt om vår alternativa pedagogik så sitter det traditionella mönstret djupt här i landet även bland de unga lärarna. Graziette spelar sin roll väl, är flexibel och möter och fångar upp deltagarnas tankar. Men innehållet är synnerligen magert. Resultatet av dryga två timmars historiemetodik blir en mycket ylig sammanfattning av olika källor till historien och av två egentligen mycket spännande frågor: Är det viktigt att läsa historia, i så fall varför? Respektive: Vad kännetecknar en bra historielärare?

Det kliade i fingrarna och munnen på mig att gå in och fördjupa diskussionen, men det fanns flera skäl att avstå. Ett var mina bristfälliga kommunikationsfärdigheter i portugisiska. Ferão fick avsluta dagen. Hans inslag saknade helt den trivsamma stämning som trots allt kännetecknade företrädarens och bestod i någon slags katalogisering kring hjälpmedel och

syften. Allt framfört på ett mycket traditionellt och auktoritärt sätt. Alla förhoppningar om givande dialog och utbyte kom helt på skam.

Mina tankar och känslor efter det svensk-moçambikanska "samarbetet" var kluvna. Det fanns djupa klyftor mellan den pedagogiska grundsyn vi stod för och sökte förmedla och den som våra samarbetspartners stod för. Augusta delar min uppfattning om Graziettes och Ferãos insatser och jag stärks i min uppfattning att det är alldeles för många inblandade i den här kursen.

Men också den svenska och brasilianska sidan förstärktes under året då Anette Svensson, efter några år i Chile på Vuxenutbildarcentrums uppdrag och en tvåveckorskurs i portugisiska hos "min" Maria de Ceu i Ponte de Lima anslöt. Anslöt gjorde också en naturvetarmetodiker, Maud Johansson från Vimmerby folkhögskola, som tidigare arbetat för Afrikagrupperna här i Moçambique. En brasilianska, Stella, specialist på socialt arbete och aktionsforskning och god vän med Augusta, anlände under 1996. Nu hade vi bättre balans mellan de skilda pedagogiska synsätten. Vid slutet av projektets tredje år och min sjätte seminariemedverkan försökte jag summera mina tankar.

Många aktörer - inte minst när det gällde ekonomin

Det fanns många tveksamheter, inte minst att det var så många inblandade; det gällde administrationen (SIDA, MINED och UPP) SIDA dessutom både i Stockholm och i Maputo. Det blev ofta oklart vem som hade olika åligganden. På själva undervisningssidan var vi ju tre nationer inblandade och ett mycket stort antal lärare, med olika idéer, intentioner, metoder och stil. Det blev för plottrigt, somliga lärare gjorde dessutom högst temporära insatser. I utvärderings- och betygssystemet fanns det också stora problem. Från Linköpings sida utgick vi från vårt system (VG, G och IG) medan vår partner, Universidade Pedagogica, ville ha en 10-gradig skala. Sådana problem slapp jag förstås själv att engagera mig i. Det låg på Johans bord.

När det gäller pengar fanns det mycket att säga. Inte minst när det gällde betalningssystemet. Här betalades alla fakturor av någon anledning kontant! Det gällde lokalhyra, arvoden till föreläsare, reseersättningar till de studerande. Vid flera tillfällen hade jag följt med Amandio till banken, där det levererades en försvarlig packe sedlar av den lokala valutan Meticaís. Pengabuntarna packades ner i Amandios stora portfölj och med den i handen tågade Amandio iväg till bilen med mig (som någon slags bodyguard!) två steg snett bakom, båda kastande nervösa blickar omkring oss. Vi hade ju faktiskt en hel förmögenhet i väskan. Vi slapp emellertid råka ut för några missöden, men önskade att det hade funnits ett modernare system för penningtransaktioner.

Det fanns mycket pengar i det här projektet. Att ge våra drygt 20 halvfartstuderande moçambikaner en fyraårig utbildning kostade uppemot 20 miljoner. Per capitakostnaden var då drygt 100 000 per år. Våra halvfartsstuderande folkhögskollärarkandidater fick samtidigt (1997) kosta

maximalt 28 000 kronor per år. Något var helt galet i detta. Bidrog vi på ett vettigt sätt till landets utveckling? Bidrog vi överhuvud taget? Det tål att ta sig en ordentlig funderare på.

Tankarna leder vidare till biståndsarbete i stort och särskilt ”vita” biståndsarbeters villkor. Vi bodde och levde ganska flott härnere, ändå var vi väldigt återhållsamma jämfört med andra konsulter av olika slag vi då och då stötte på. De bodde ännu flottare än vi, hade muromgärdade hus och tjänstefolk. Ibland funderade jag på om inte somliga biståndsarbetare hade sökt sig till branschen för få leva lyxliv.

För oss som medverkade från Linköpings sida var det en minnesrik upplevelse med många nya erfarenheter. Inte bara pedagogiska. För egen del försökte jag efter bästa förmåga följa viktiga skeenden inom samhällsutvecklingen. Moçambique var under de år jag vistades där 1993-97 inne i en god ekonomisk utveckling. 1997 läste jag i den ledande tidningen här, Noticias att två engelska tidningar Business i Africa och Times hade utnämnt detta lilla land till Afrikas modelland. Den ekonomiska tillväxten som i flera år överstigit 5 % beräknades 1997 till 7 % och troligtvis ännu högre om några år. Times tillskrev privatiseringarna en nyckelroll. Staten hade under de senaste åren sålt mer 1000 företag. Utländska investeringar strömmade in, och man räknade med att det under de närmaste två åren skulle komma in mer pengar än det gjorde under landets första 15 år av självständighet. Många av dessa företag, betalade dock, menade Noticias, rena svältlöner. Det gällde främst textilindustrin. Facket gick ännu längre och menade att slaveriet var på väg att återinföras i en modern form. Världsbanken och IMF var dock nöjda med landets ekonomiska kurs och hade under året pumpat in 955 miljoner dollar. En siffra som dock bör jämföras med landets aktuella utlandsskuld 5.5 miljarder. Jag tycker mig se ännu ett av många exempel på hur en från början ”progressiv” socialistisk politik tvingas falla till föga för Internationella Valutafondens nyliberala katekes.

När vi under några helger lämnade Maputo för utflykter tillsammans med våra kursdeltagare dröjde det inte länge innan vi såg spåren av det tio år långa inbördeskriget. Några mil norrut stod en hel by med kyrkan i centrum, alla utan tak, dörrar och fönster. Det såg verkligen ut som en spökstad. Utmed vägkanterna var det också tätt mellan utbrända bilvrak. En av deltagarna berättade för mig att det här området drabbades hårt av inbördeskriget. Fronten mellan Renamo och Frelimo böljade fram och tillbaka här, och nästan alla lämnade sina hem och drog till Maputo, där man på vägen mot Matola nu kunde se ett gytter av hundratals nyuppförda vasshyddor. Nu började man återvända hit. Trots att området hade hundratals kanske tusentals minor och var livsfarligt att beträda, började vasshyddorna sticka upp här och var liksom små majsodlingar.

Under mitt sista besök i Moçambique i oktober 1997 läste jag om situationen inför den stundande skolstarten. Hundratusentals barn skulle

komma att sakna möjligheter till skolgång. Trots en kraftig utbyggnad av skolsystemet, vars kapacitet 1992 reducerats till 40 procent av den som rådde 1983 (före inbördeskriget), saknades ännu minst 200 skolor och 3000 lärare. Antalet skolor i gång var 5600. Man trodde att det kommer att dröja ytterligare tio år innan man kan bereda skolgång åt alla i landet. Lärarutbildningen var en annan flaskhals. Man hade kapacitet att utbilda 1000 lärare per år, vilket bara skulle täcka en tredjedel av behovet, menade utbildningsministern Zefanias Muhate.

Examen i Moçambiqueprojektet

När projektet avslutades 1998 hade 21 av våra ursprungligen 25 deltagare genomfört kursen och fått sin Bachalatoexamen (motsvarande en svensk högskoleexamen). Förhoppningsvis kom det att bidra till ökad kvalitet inom landets utbildningssektor. Moçambiqueprojektet var Vuxenutbildarcent-rums sista stora Sidafinansierade projekt, och också Johan Norbecks sista stora insats. Det hade i många avseenden varit ett besvärligt projekt med många inblandade och många förhandlingar med Sida både i Stockholm och med lokalkontoret i Maputo, med Instituto Superior Pedagogica, med medverkande från tre olika länder, om ansvarsfördelning, där det ofta rådde delade meningar. Johan hade under de här åren en mycket stor arbetsbörda. Men under de tider han vistades i Moçambique trivdes han som fisken i vattnet.

1998 hade Johan fyllt 64 år. Inga nya liknande projekt fanns inom synhåll. Svenska Sida hade nyligen deklarerat att vuxenutbildning inte längre var ett prioriterat område. Johan ansåg sig ha gjort sitt och var på väg att gå i pension. Men han var förstås fortfarande med i Vuxenutbildarcentrums lokalavdelning av SFHL och fortsatte sitt engagemang den vägen. Inte minst för Tanzania, men han var också med om att bilda Jigjiga folkhögskoleförening.

Det internationella engagemang inom vår SFHL-avdelning som grundlagts via de stora Sida-stödda projekten i Tanzania och Moçambique levde vidare och kom i fortsättningen att kanaliseras genom småskaliga projekt via lokalavdelningen, SFHL:s internationella solidaritetsfond, Forum Syd och Svenska Institutet.

Jigjiga - ett försök att starta folkhögskola efter nordisk förebild i östra Etiopien

Staffan Roselius

Staden Jigjiga i östra Etiopien blev känd i Sverige för ett antal år sedan (2010-11). Det var där de båda svenska journalisterna Martin Schibbye och Johan Persson satt fångna efter att illegalt ha tagit sig in i den s.k. Ogadenprovinsen. Mera okänt är förstås att i staden pågick några år tidigare ett intressant projekt med svensk inblandning syftande till att starta en folkhögskola.

På följande sidor återges Staffan Roselius fortlöpande anteckningar från förloppet, från det att projektet initierades 1999 och en första förstudie därefter genomfördes med början 2000. Ett löftesrikt genomförande påbörjades sedan 2003. I en kort efteranalys redogör Staffan drygt tio år senare för hur den lovande starten stäcktes av ändrade politiska förutsättningar i mottagarlandet.

Hur det började

Det finns många exempel på hur folkbildningstankar med inspiration från Norden har visat sig kunna slå rot i andra delar av världen. I det här fallet började det 1999, då en somalisvensk, Mohamud Dayib, tog kontakt med Vuxenutbildarcentrum. Dayib hade några år tidigare gått på folkhögskola i Sverige och där fått tanken – Det här skulle verkligen vara något för mitt land! På olika vägar fick han tips om att vända sig till Vuxenutbildarcentrum i Linköping där det bland lärarna på Folkhögskolläraryrkeprogrammet fanns bred erfarenhet av folkbildningsprojekt i tredjevärldenländer och östra Europa. Dayibs möte med bland andra mig, Staffan Roselius, och Johan Norbeck ledde till bildandet av Jigjiga Folkhögskoleförening (JF), och året därpå var det dags att göra en förstudie i det aktuella området.

Vi bedömde att det var svårt att på kort varsel få fram universitetsmedel för att finansiera denna förstudie, varför vi sökte och beviljades medel ur den Solidaritetsfond som upprättats av SFHL (Svenska Folkhögskolans Lärarförbund), där merparten av Vuxenutbildarcentrums personal var medlemmar.

Förstudien i september 2000

Vi var tre, Mohamud Dayib samt Inger Griberg och jag, Staffan Roselius, som gav oss iväg till Etiopien för att undersöka förutsättningarna för att starta en folkhögskola (eller något som påminde om en sådan) i den somaliska regionen i östra delen av landet. För Mohamud som växt upp i området var det en välbekant miljö där han också hade ett stort kontaktnät. Vi båda övriga fick nu möta en miljö som i många avseenden var ny och främmande. Det gällde såväl

områdets sociala förhållanden, präglade av ett patriarkaliskt klansamhälle och den muslimska kulturen, som den karga nederbördsfattiga naturen.

Vårt besök var väl förberett. Dayib åkte ut en vecka i förväg för att detaljplanera besöket tillsammans med lokala organisationer. Under tio intensiva dagar fick vi tillfälle att möta och samtala med såväl representanter för regionstyrelse och kommunstyrelse som traditionella informella ledare (Community Elders) och två modernt inriktade NGO:s, dvs Non-Governmental Organisations, JIDA (Jigjiga Indigenous Development Association) och kvinnoorganisationen MCDO (Mother and Child Development Organization). Under våra besök i själva regionhuvudstaden (Jigjiga) och även i ett par mindre städer några mil ut på den karga slätten fick vi ta del av lokalbefolkningens egna problemformuleringar, dra egna slutsatser av det vi såg och hörde och också berätta om hur en folkhögskola fungerar och vad de nordiska folkhögskolorna betytt för samhällsutvecklingen.

Sammanhanget

Etiopien är ett av världens fattigaste länder, under de senaste decennierna drabbat av återkommande torka och svältkatastrofer, krig och flyktingproblem. Landet har ett 70-tal olika folkgrupper och språk. Skillnaderna i utvecklingsnivå mellan olika delar av landet och olika samhällsgrupper är stora.

Fram till början av 1990-talet präglades det politiska systemet av auktoritära diktaturer, fram till 1974 av ett kejsardöme, därefter fram till 1991 av militärstyrelse med socialistiska förtecken. Kring millennieskiftet inleddes en demokratiseringsprocess - en ny konstitution gjorde Etiopien till en federal statsbildning med nio likaberättigade regioner som infördes 1995. Landets utbildningsnivå var då mycket låg. 70-80 procent av befolkningen kunde inte läsa och skriva. Utsikterna att situationen skulle komma att förbättras inom de närmaste åren var närmast obefintliga, eftersom endast 25-30 procent av barn i skolåldern gick i skolan och många av dessa lämnade skolan efter 2-3 år. Undervisningens kvalitet var låg, med brist på resurser och en klasstorlek som ofta uppgick till mellan 70 och 120 elever.

Kvinnornas situation

Speciellt drabbade av utbildningssituationen var kvinnorna. På den etiopiska landsbygden var omkring 90 procent av kvinnorna icke-läskunniga och bland "drop-outs" i utbildningssystemet var flickorna klart överrepresenterade.

Överhuvud taget var kvinnornas situation i det etiopiska samhället mycket eftersatt. Det gällde särskilt landsbygden och muslimska områden. Månggifte förekom allmänt bland den boskapsskötande befolkningen och antalet födda barn/kvinna uppgick i landet som helhet (1996) till 7,5. Som en följd av detta var också befolkningstillväxten, 3 procent per år (vilket

innebar en fördubblingstakt på 20 år), en av de högsta i världen. 1995 antogs en ny läroplan i det etiopiska skolsystemet där genusfrågorna fick en mer framträdande plats, vilket på lite längre sikt kan väcka förhoppningar om en förändring av situationen.

Somali National State -Region 5 i Etiopiska federationen

Den somaliska regionen i östra Etiopien tillhör landets mest eftersatta områden. Omkring 90 procent av befolkningen på ca 7 miljoner är somalier. Somalierna är därmed den fjärde största folkgruppen i landet. 1977-78 drabbades området hårt av det s.k. Ogadenkriget mellan Etiopien och Somalia. Det har också drabbats hårt av torka, och vid tidpunkten för vår förstudie fanns flera flyktingläger i regionen.

En stor majoritet av befolkningen i regionen var vid den här tiden boskapsskötare. 15-20 procent beräknades vara nomader. Även de bofasta boskapsskötarna hade mycket primitiva bostäder ("hyddor"), och tillgången på vatten, hälsovård och utbildning var ytterst knapp. Balansen mellan naturresurser, boskap och befolkning var allvarligt hotad på grund av den snabba befolkningstillväxten och de stora boskaphjordarna.

Sedan 1995 har regionen självstyre. Regionregeringen har vidtagit viktiga åtgärder men har otillräckliga resurser för att på kort sikt kunna lösa de allvarliga problem som finns i regionen. Autonomi och demokratiseringen har skapat jordmån för framväxten av sociala rörelser som skulle kunna bli en viktig kraft i förändringsprocessen. Vår vistelse i Jigjiga gav oss som nämnts möjligheter att gå in i ett närmare idéutbyte kring ett folkbildningsprojekt, dels med representanter för politiskt förtroendevalda på kommun- och distriktsnivå, dels med två olika enskilda organisationer, JIDA (Jigjiga Indigenous Development Association) och MCDO (Mother and Child Development Organization). Dessa rörelser beskrivs nedan. Under vår vistelse i regionen fick vi alltså många tillfällen att lyssna på och diskutera hur olika grupper i Jigjiga och dess omgivning upplevde sin situation och artikulerade sina behov.

Vi träffade och deltog i samtal med följande grupper:

1. Community Elders

Denna organisation som bestod av ett tjugotal äldre män med god samhällsposition var den viktigaste informella gruppen i Jig-jiga. Community Elders (CE) avspeglade en traditionell samhällsstruktur och hade då inga formella uppgifter, men dess opinionsledande roll i bygden var mycket stark. I CE fanns klanledare, religiösa ledare med titlar som sheikh, sultan och garad, och andra äldre män som på olika sätt skaffat sig en hög ställning i samhället. Majoriteten av dessa "äldste" hade flera fruar och ett tvåsiffrigt antal barn.

CE mottog oss mycket välvilligt och betraktade oss under vårt besök som sina gäster. Alla, eller i varje fall de flesta, föreföll vara aktiva utövare av islam.

2. Formella ledare

Vi fick också möjlighet att sammanträffa med flera förtroendevalda ledare på olika administrativa nivåer (region, distrikt och kommun) samt Etiopiens transportminister (den enda medlemmen i den federala regeringen som kom från den somaliska regionen). Vi besökte även tre mindre byar på landsbygden, där respektive ”byäldste” i likartade tongångar framhöll behovet av internationellt stöd för att komma till rätta med de grundläggande problemen: vattenförsörjning, hälsovård och utbildning.

3. Enskilda organisationer

Det var ingen tvekan om att det hos dessa grupper fanns ett stort intresse av att starta ett folkhögskoleprojekt. Men var det bland dessa som en lämplig ”huvudman” kunde finnas? Vi behövde finna en lokal enskild organisation (LEO, enligt Forum Syds vokabulär) att förhandla fram en projektplan tillsammans med.

Vi fann två organisationer värda att undersöka närmare:

- *Jigjiga Indigenous Development Association*, JIDA, bildades formellt 1998 sedan ett tiotal ”intellektuella” under cirka två års tid börjat diskutera att gå samman för att söka komma tillrätta med några av stadens och regionens problem. JIDA hade drygt 1000 betalande medlemmar, varav en knapp tredjedel kvinnor. Utöver de betalande medlemmarna stöddes JIDA med praktiska insatser av ett stort antal fattiga människor som inte hade råd med medlemsavgiften. Denna avgift var föreningens viktigaste inkomstkälla, varmed man bedrev sina projekt.

Rörelsen kan närmast beskrivas som en motsvarighet till de ”byalag” och liknande som konstituerar den svenska bygderörelsen. Verksamheten bestod av ett tiotal olika projekt som alla befann sig i ett tidigt skede (organisationen hade ännu bara drygt två år på nacken). Projekten handlade om att ge ekonomiskt stöd till de fattigaste i samhället, t.ex genom att betala skolavgifter och böcker till barn vars föräldrar inte kan det. Fattiga bönder fick också hjälp till att börja odla ”cash-crops” (gröda för försäljning), så att de kunde försörja sig den vägen.

I en by ca 20 km utanför Jigjiga hade JIDA uppfört en enkel skolbyggnad med tre klassrum. Man hade också utbildningsprojekt som var integrerade med fattigprojekten och hälsoprojekten. Hälsoprojekten innefattade bland annat ett vaccinationsprogram, där läkare och sjuksköterska åkte ut till

landsbygden och gav injektioner. Man ägnade mycket tid åt att informera om AIDS, en läkare och fyra sjuksköterskor arbetade med detta på frivilligbasis.

Bruket av khat (blad från en växt som i Sverige klassas som narkotika) var mycket utbrett i stora delar av Afrikas horn. En av JIDA-medlemmarna uppskattade att uppemot 90 procent av de vuxna männen använde khat. JIDA sökte på olika sätt sprida information om drogens medicinska och sociala effekter. Utöver de projekt JIDA startat under de två år organisationen varit i verksamhet redovisade man en rad idéer för framtiden. Man planerade att bygga ett barnhem och flera skolor samt att starta kurser i bland annat kycklinguppfödning och renhållning.

- *Mother and Child Development Organization*, MCDO, drevs av sju kvinnor som i hög grad kunde betecknas som "eldsjälar". MCDO grundades officiellt 1998 men dess histora och de sju kvinnornas sociala arbete går tillbaka till Ogadenkriget 1977 då en stor del av befolkningen i Jijiga flydde till Somalia. Där bodde man i flyktingläger ända fram till 1991 då inbördeskriget bröt ut. Då fick man fly en gång till, den här gången tillbaka till Etiopien.

MCDO:s verksamhet var i hög inriktad på de svaga i samhället, ensamstående kvinnor och barn. I Jijiga fanns ett *Handicraft and Literacy*-program för 28 kvinnor. Dessa kvinnor hade handplockats och bestod av 8 före detta prostituerade kvinnor och 20 av de allra fattigaste i Jijiga. Här fick de lära sig sy kläder, brodera, virka och sticka och samtidigt lära sig läsa och skriva. Kursen pågick ett år och därefter fick kvinnorna hjälp till försörjning genom mikrokrediter till t ex en symaskin.

Fem av de kvinnor som gick den första kursen 1999 fick sedan hjälp att starta en kooperativ restaurang som låg intill MCDO:s kontor. MCDO drev också Farfan Feeding Centre för 500 föräldralösa barn under fem år. Detta projekt finansierades av en nordamerikansk organisation, SIM, Society International Ministry. En särskild kvinnofråga som man ägnade stor vikt vid och driver kampanjer mot var kvinnlig omskärelse, Female Genital Mutilation.

Jijiga-regionens behov. Inventering, analys och slutsatser

Under vår vistelse i regionen deltog vi alltså i ett stort antal möten där olika grupper i samhället fick framlägga sin syn på områdets behov. Bilden blev ganska entydig. Alla påpekade att Somaliregionen var ett speciellt eftersatt område särskilt när det gällde vattenförsörjning, hälsovård och utbildning. Många nämnde också den dåliga infrastrukturen i allmänhet och det usla vägnätet i synnerhet, bristen på andra försörjningskällor än jordbruk och boskapsskötsel samt det utbredda missbruket av khat. Vid något tillfälle nämndes också behovet av utbildning i environmental protection.

Det som emellertid var uppenbart för västerländska iakttagare, de stora barnkullarna och kvinnornas eftersatta situation, nämndes däremot mera sällan. Ett undantag utgjordes av MCDO samt några av de yngre akademiskt

utbildade männen inom JIDA. Inom MCDO sågs empowerment av kvinnorna som en huvudfråga. Kampanjer mot kvinnlig könsstympning, prostitution och aids, för familjeplanering och reproductive health spelade en stor roll i deras arbete. Däremot sågs vi inga tecken på någon aktiv kampanj mot månggifte.

Centrala faktorer för förståelse av detta sammanhang är de ekonomiska och sociala strukturer som hör ihop med samhällen som domineras av boskapsskötsel samt det faktum att den islamska religionen har en mycket stark ställning i regionen. Utbildning nämndes som ett centralt behov vid sidan av vatten och hälsovård. I allmänhet menade man då utbildning för barn. Vuxenutbildning tycktes i det här området vara ett nästan okänt fenomen. När vi fick tillfälle att utveckla våra tankar om ett vuxenutbildningsprojekt och berätta om den nordiska folkbildningstraditionen möttes vi av ett mycket positivt gensvar. Distriktsguvernörens svar förtjänar att återges:

- Vår situation här och nu liknar den ni hade för drygt hundra år sedan. Våra jordbrukare har inte haft möjlighet att studera. Bara 10 procent av de vuxna har fått den möjligheten, så det skulle var mycket bra med ett sådant projekt som ni har beskrivit. Att få lära sig bättre metoder hur man odlar, sköter boskap skulle vara mycket bra både för den enskilde och för samhället. Det vore mycket bra. Vi stödjer det helt och hållet, och den nuvarande regeringen i Addis ger oss också stöd.

Efter tio intensiva dagar med många möten och ett kalejdoskop av intryck var det dags att reflektera. Det fanns ingen tvekan om att det i Jigjiga-området fanns ett mycket stort behov av utbildning på en rad olika områden för såväl barn som vuxna. Tillsammans med några representanter för JIDA listade vi några områden där vuxenutbildning var särskilt angelägen:

- *Alfabetisering* var naturligtvis ett centralt område när 80-90 procent av den vuxna befolkningen saknar förmåga att läsa, skriva och räkna.
- *Omvärldsorientering*. I den traditionella samhällsstruktur som fortfarande dominerade i området var perspektiven oftast begränsade till den egna byn, familjen och klanen. Stora barnkullar kunde t ex uppfattas som rationellt utifrån ett sådant begränsat perspektiv men hade på sikt svåra konsekvenser för resursbalansen.
- *Yrkesrelaterad kunskapsutveckling*. Boskapsskötsel med nomadiserande inslag var fortfarande den dominerande förvärvsformen i området. När den som här är kombinerad med en snabb befolkningsökning, ställs stora krav på resursbasen. En successiv övergång till jordbruk och spannmålsodling var i långsam takt emellertid på gång. Ökade kunskaper om odlingsmetoder bedömdes av såväl byarnas egna talesmän som guvernören vara angelägna.

- *Miljö, vattenhushållning.* Otillräcklig tillgång på vatten upplevdes som det största utvecklingshindret i området (och för övrigt i hela landet). Många boplatser hade utvecklat egna lösningar som dammbyggen, reservoarer och kanaler. Denna kunskap kunde vidareutvecklas och spridas. Det handlade också om att hindra avskogning och jorderosion. Avfallshantering var ett växande problem där det allmänna medvetandet om dess konsekvenser behövde spridas.
- *”Starta eget-kurser”* Behovet av alternativa försörjningsmöjligheter var stort såväl i urbana som rurala miljöer. Den typ av småskaliga income generating projects som MCDO bedrev såg vi som ett verksamt medel att diversifiera näringsstrukturen.
- *Kvinnofrågor: hälsa, familjeplanering, könsstympning.* Kvinnornas eftersatta situation gjorde sig gällande på många områden. Men medvetenheten om detta hade ökat på myndighetsnivå. Ett viktigt område värd stor uppmärksamhet var kvinnornas sexuella och reproduktiva hälsa. MCDO bedrev ett viktigt upplysningsarbete om familjeplaneringsmetoder, skydd mot sjukdomar och den traditionella sedvänjan kvinnlig könsstympning. En komplicerande faktor var dock de religiösa föreställningarna som förbjöd användande av konventionella preventivmedel.
- *Empowerment.* Den korta perioden av autonomi och demokrati i regionen gav förutsättningar för ökat deltagande i samhälleliga angelägenheter - och ett stort behov av klassisk demokratiskolning av folkbildningsmodell.
- *Tillvaratagande och utvecklande av lokala hantverkstraditioner.* Mattvävning, korgflätning och huskonstruktioner var exempel på hantverkstraditioner som i området nått en hög grad av komplexitet. Här kunde också finnas en kommersiell potential.

Projektplanering och igångsättning

Genom förstudien hade vi fått en bild av att det borde finnas ganska goda förutsättningar att starta ett vuxenutbildnings/folkbildningsprojekt i Jigjiga-regionen. Vi hade sett att utbildningsbehoven var stora och mycket varierande men att dessa borde rymmas inom den sektor där folkbildning utifrån erfarenheter i såväl de nordiska länderna som nya folkhög-skoleländer som Tanzania, Estland och Litauen - hade visat sig kunna göra viktiga insatser. Vi från Vuxenutbildarcentrum åtog oss att i dialog med framför allt JIDA och den lokala ledningsgrupp som man åtog sig att bilda utarbeta en projektplan och att söka medel från FORUM SYD för en första insats.

Vi såg det som viktigt att projektet utgick från de *lokala förutsättningarna*. Den svenska folkbildningsmodellen kunde bidra med inspiration och

erfarenheter, men den centrala drivkraften måste komma inifrån. Vi hade identifierat två organisationer som tillsammans borde kunna fungera som en effektiv samarbetspartner. *JIDA* var en folkrörelse med stark förankring i hela regionen. Bland *JIDA*s mål att utveckla samhället mångdimensionellt hade utbildning en stark ställning. *MCDO* hade redan verksamheter som låg väl i linje med våra syften. De båda organisationerna var också inställda på att samverka i projektet.

Vuxenutbildarcentrum hade inte möjlighet att medverka *som institution* i detta projekt. Istället blev det den relativt nya organisationen (bildad 1999) Jigjiga Folkhögskoleförening (JF), där både jag, Staffan Roselius, och Johan Norbeck från Vuxenutbildarcentrum satt i styrelsen, som kom att stå som svensk enskild organisation (SEO, enligt Forum Syd-terminologi). Stöd till projektet kom också via SFHL:s lokalavdelning och inte minst SFHL:s Internationella Solidaritetsfond.

Folkbildningspedagogik genom kortkurser och distansundervisning.

Efter ytterligare en kort förstudie och noggrann planläggning i samverkan mellan *JIDA* och dess svenska motsvarighet togs under 2003 det första steget på vägen mot etablerandet av Jigjiga Folk Development Center. I enlighet med projektplanen bestod det i genomförandet av två kortkurser i "folkbildningspedagogik" med tio deltagare, fem av vardera könet. Detta med lika representation av båda könen var ett krav som vi drev från svensk sida. Mellan kortkurserna skulle deltagarna studera på distans och få handledning via e-post. I nästa steg medverkade den första tiogrupper som handledare för en ny grupp på 13 deltagare. De 23 nu utbildade "vuxenlärarna" bildade därefter studiecirkel, rekryterade deltagare till dem så att det två år senare fanns minst 200 personer engagerade i olika folkbildningsaktiviteter runt Jigjiga.

I de studiegrupper som kom igång vid den här tiden valde deltagarna själva ut vilka ämnesområden som skulle studeras. Det handlade om kvinnlig könsstympning, drogproblem (tuggandet av de narkotiska khat-bladen), Starta eget-kurser för kvinnor, vattenförsörjning och miljöproblem samt bevarande av och kommersialisering av lokala hantverkstraditioner som mattvävning och korgflätning.

Jigjiga Folk Development Center

I början fanns röster för att genast börja bygga ett nytt hus som bas för verksamheten, men så småningom fann man en bättre lösning. Från 2004 hyrdes ett hus med lokaler för undervisning och administration. Här började man också bygga upp ett bibliotek med litteratur på engelska och somali. Vidare köpte man en begagnad bil för att lättare kunna nå de omkringliggande orterna där verksamhet pågick. Samma år genomfördes inom det Forum Syd-stödda projektet ytterligare kurser syftande till att etablera goda

administrativa rutiner i den lokala ledningsgruppen. Som en avslutande del av projektet medgav Forum Syd att det inrättades en volontärstjänst så att Jigjiga Folkhögskoleförenings ordförande Mohamud Dayib kunde verka på plats i Jigjiga under åtta månader och ge stöd åt den lokala ledningsgruppen i dess implementering av Jigjiga Folk Development Center.

Efter projekttiden - summerande tillbakablick

Allt svenskt utvecklingssamarbete syftade till att medverka i en process som efterhand skulle kunna leva vidare av egen, lokal, kraft. Detta gällde också Jigjiga-projektet. Vi medverkade under några år, bidrog med våra erfarenheter av den svenska folkbildningstraditionen och även med erfarenheter från tidigare liknande projekt i bland annat Tanzania, Sydamerika och de baltiska länderna. När den här etappen av vår insats avslutades 2005 kunde vi se att en lovande process var igång. Flera hundra människor hade tagit del av folkbildningsidéerna och borde kunna föra processen vidare till att etablera och driva Jigjiga Folk Development Center på egen hand.

Men det blev inte riktigt så. Nio år senare tog jag kontakt med två bröder Dayib som var födda i området och varit starkt delaktiga i projektet. Nej, det pågick inte längre någon verksamhet i Jigjiga Development Center. Under åren 2006-2011, inträffade flera händelser som drastiskt ändrade förutsättningarna för utlandsstödda biståndsprojekt. 2006 beslutade den etiopiska regeringen att det utländska inflytandet över landets utvecklingsprocess skulle begränsas och att högst 20 procent av finansieringen fick komma utifrån. Men också på det lokala planet ställdes redan 2005 ökade krav på att JIDA själv skulle få förfoga över de medel som Sida via Forum Syd ställde till projektets förfogande.

Det var också uppenbart att samhällsklimatet i Jigjiga-regionen radikalt hade förändrats sedan den svenska trojkan gjorde sin förstudie år 2000 och möttes av stor välvilja av såväl lokala myndigheter som olika organisationer och grupper. Medan vi då kunde röra oss tämligen fritt i omgivningarna hade det nu blivit ett oroligt område med motsättningar mellan å ena sidan polis/milis, å andra sidan beväpnade band som drar omkring på landsbygden. Några, bland dem den grupp som Schibbye och Persson följde för att göra reportage om, av politisk art, andra av kriminell karaktär. Den lovande demokratiska utvecklingen som inletts 1995 och som föreföll stabil under vårt besök i Jigjiga år 2000 hade brutits och ersattes på det lokala planet år 2011 av ett auktoritärt ledarskap. Denna utveckling försvårade och eliminerade förutsättningarna för att för tillfället bedriva folkbildningsarbete i regionen.

Men, underströk Mohamud Dayib vid ett samtal vi hade på västkanten 2015, även om det inte etablerades någon folkhögskolelikande institution i Jigjiga, hade vårt projekt haft stor betydelse. Både för den somaliska regionen i östra Etiopien, där ett stort antal människor tagit del av nya pedagogiska idéer som de nu tillämpade i olika utbildningssammanhang, och i Sverige

där ett stort antal Etiopiensomalier med Dayib i spetsen nu hade samlats till ett interkulturellt folkbildningsprojekt, IQRA (förkortning på somaliska) i Göteborg och i samarbete med Wendelsbergs folkhögskola. Så en positiv och hoppfull slutsats som kan dras av denna intressanta projekterfarenhet är att folkbildningsidéerna ändå är synnerligen motståndskraftiga.

Folkbildning i Anderna

Staffan Roselius och Irma Carlsson

Framväxten av det andinska projektet

Samarbetet mellan Linköpings universitet och ursprungsfolkens organisationer i Anderna har sin bakgrund i ett möte mellan nordiska och latinamerikanska folkbildare på Nordens Folkliga Akademi i Kungälv i mars 1988 då föreningen FONOLA-SOL (Föreningen för folkbildning Norden Latinamerika Solidaritet) bildades. Föreningens syfte var "att verka för ömsesidigt utbyte mellan folkbildningen i Norden och Latinamerika samt att genom folkbildning stärka en samhällsförändring baserad på demokrati och folkligt engagemang". FONOLA-SOL hämtade också inspiration från den brasilianske pedagogen Paolo Freire, som vid den här tiden var mycket aktuell.

Även om vi är vana att se folkbildning som ett nordiskt begrepp är det ingen tvekan om att folkbildning som företeelse finns på många håll runt om i världen och att det i flera latinamerikanska länder finns gott om sådana aktiviteter, drivna av sociala rörelser av skilda slag. Åren kring 1990 kom att innebära en vitalisering av de andinska ursprungsbefolkningarnas rörelser. År 1992 hölls en lång rad manifestationer i flera latinamerikanska länder, som Bolivia, Ecuador och Peru, där urfolkens andel av den totala folkmängden är förhållandevis stor.

I början på 1990-talet anordnades ett antal utbyteskurser för folkbildare i Norden och Latinamerika. En av dessa kurser var inriktad just på de andinska länderna Bolivia, Peru och Ecuador. Denna kurs ägde rum 1994 och fick namnet Tinku, ett andinskt begrepp som står för helhetsmöte eller konfrontation ur vilket något nytt föds. Tinku kom senare att bli namnet på en organisation. En av de aktiva i FONOLA-SOL var Jan-Erik Perneman, vid den tiden verksam vid Linköpings universitet, Institutionen för Pedagogik och Psykologi (IPP senare IBL). 1992 hade också Leonel Cerruto, född i Bolivia men vid den här tiden med svensk folkhögskollärarexamen, inom ramen för FONOLA, börjat arbeta med det som skulle bli Tinkuprojektet.

I september-oktober 1994 besökte tio folkbildare från de andinska länderna Norden. Man besökte folkhögskolor, studieförbund, olika folkrörelser och även Linköpings universitet. Det blev inledningen till ett djupare samarbete mellan den bolivianska organisation Tinku, som startats på bl.a. Cerrutos initiativ, och Linköpings universitet. Förutom Perneman, som deltagit i flera av de tidigare utbyteskurserna, kom flera personer från Linköpings universitet, knutna till IPP eller Vuxenutbildarcentrum, att under de närmaste åren göra resor till Bolivia och Ecuador och medverka i arbetet på att utveckla en utbildning utifrån den andinska rörelsens perspektiv. Det gällde Johan Norbeck, Ulla-Britt Persson, Staffan Roselius, Bernt Gustavsson och Lisbeth Eriksson och senare också Irma Carlsson, Stellan Boozon samt institutionens prefekt Annika Rannström.

De IPP/IBL-anställdas medverkan vid seminarier i Bolivia och Ecuador gällde bland annat att utveckla ett forskningssamarbete och att utbyta erfarenheter kring kursplanearbete. Redan tidigt uppkom i Tinku tanken att verka för att bilda ett eget universitet, Universidad Intercultural Tinku, "UNIT". Det fick senare namnet "UNIK", Universidad Intercultural Kawsay. Det slogs tidigt fast att verksamheten vid detta universitet skulle bygga på den andinska pedagogiken, som utgår från ursprungsbefolkningens traditioner och livssyn men även innehåller element som den delar med den nordiska folkbildningstraditionen.

Under 1998-99 skakades nätverket i Bolivia av vissa motsättningar. Motsättningarna ledde bland annat till att den Tinkuorganisation som byggts upp i Bolivia upplöstes och att samarbetet mellan Tinku och en del andinska universitet avbröts. Istället bildades organisationen Kawsay som fick juridisk status 1999 och tog över de samarbeten som tidigare skett genom Tinkunätverket. Under 2001 bildades Kawsay Ecuador för att leda och samordna verksamheten där. I Peru fanns ännu ingen fast organisation för Kawsay. Kurser och övrig verksamhet samordnades från Kawsay Bolivia med stöd av lokala peruanska handledare.

Efter ett par års gemensam planering med täta kontakter mellan Tinku/Kawsay och Linköpings universitet startades den första kursen i interkulturell pedagogik 1997 med deltagare från Sverige, Bolivia och Ecuador. År 2001 utsträcktes kursen även till Peru och snart fanns kurser på såväl A-nivå som på B-nivå och från 2004 även på C-nivå. I nära anslutning till kursen i Interkulturell pedagogik startades kurser även i Derechos Indigenas (Ursprungsfolks rättigheter) i samarbete med Åbo Akademi i Finland och i ekoturism i samarbete med den svenska miljöorganisationen Framtidsjorden och med lokala myndigheter i Ecuador. Förutom med Linköping och Åbo hade Kawsay även samarbete med ett baskiskt universitet i spanska Bilbao.

Kursen Interkulturell pedagogik, identitet och globalisering

Kursen i Interkulturell pedagogik (från 2004 benämnd Interkulturell pedagogik, identitet och globalisering) i samarbete mellan Linköpings universitet och olika andinska samarbetspartner pågick under åren 1997-2010 både i Sverige och i de andinska länderna. I Sydamerika var kursen hela tiden riktad mot ursprungsbefolkningen och starkt inriktad på att stärka dess identitet som just urfolk. Att bevara, stärka och utveckla denna grupps livsformer, traditioner och tankemönster har således varit i fokus för studierna. I Sverige var samerna i sin egenskap av erkänt urfolk prioriterad målgrupp. Den samiska målgruppen var dock begränsad, och det var under de första åren svårt att rekrytera en svensk studiegrupp. Men efter en grundlig kursplaneöversyn 2004 samt, kanske ännu viktigare, rekryteringen av en

grupp från Färnebo folk högskolas praktikantkurs till studierna i interkulturell pedagogik, fick den svenska studiegruppen ökad tyngd.

Att bedriva akademisk kursverksamhet i två världsdelar med helt olika förutsättningar innebar både svårigheter och utmaningar. Det ställde stora krav på kommunikation mellan Linköpings universitet och dess andinska samarbetspartner, men utbytet av idéer och erfarenheter tillförde i gengäld alla parter viktiga dimensioner av stort värde. Den gemensamma utvecklingen av de pedagogiska tankarna och gemensamma kursplaner ledde till utformandet av formella kursplaner som lade grunden till studiehandledningarna som anpassades till de lokala förutsättningarna i länderna, i de olika grupper som deltog och till de individuella behov och förutsättningar som fanns.

I de tre andinska länderna utvecklades kursen på olika sätt, och från Linköpings universitets sida inriktades samarbetet på att bidra med akademisk kompetens och utveckla kontakter med andinska universitet, med där fanns också en stor vilja till ömsesidighet, att tillägna sig det andinska sättet att tänka. Samarbetet med andinska universitet, särskilt Universidad Salesiana i Quito, Ecuador, utvecklades alltmer mot slutmålet att upprätta egna institutioner för de andinska urfolken.

För oss i Linköping som hade förmånen att delta i och följa projektet gav det många intressanta lärdomar om förhållandena i tre andinska länder och i synnerhet om andinska tänkesätt. Projektet leddes av Jan-Erik Perneman och Leonel Cerruto, utöver dessa medverkade ett halvduzin IBL-anställda på olika sätt. Två av oss, Irma Carlsson och Staffan Roselius, medverkade vid flera tillfällen. Förutom observationer på seminarierna deltog vi i planerings- och utvärderingsmöten och förde många samtal med lärare, deltagare och inte minst med varandra. I följande avsnitt har vi sammanställt några reflektioner grundade på våra iakttagelser under två gemensamma resor, 2002 och 2005 samt Staffans resor 1996 och 2004. Texten bygger på anteckningar från dessa resor samt rapporter från Jan-Erik Perneman och andra kollegor med erfarenheter från den kursverksamhet där Linköpings universitet samverkat med universitet och sociala rörelser i de andinska länderna. Vi har också analyserat studiematerial som använts i kursen och haft många samtal med studenter och lärare under våra resor.

Den politiska situationen i Latinamerika åren 1990-2010

Det är viktigt att sätta in kursen Interkulturell pedagogik, identitet och globalisering i den samhälleliga ram den utspelar sig i. En viktig bakgrund är den starka mobiliseringsrörelsen bland ursprungsbefolkningen i början av 1990-talet. Två förhållanden framträder särskilt när det gäller den allmänna politiska situationen i Latinamerika vid den här tiden. Det ena rör det nära grannskapet till USA och det starka politiska och ekonomiska beroendet av stormakten i norr. Under olika perioder under 1900-talet har i flera

länder gjorts försök till en mer oberoende utveckling. Det andra handlar om att kontinenten också under slutet av 1900-talet, efter en period där militärdiktaturer hade dominerat, upplevde en våg av demokratisering och försök till samverkan för en oberoende utveckling. Några av de tongivande länderna, Brasilien, Argentina, Venezuela och Uruguay hade under dessa år fått socialt inriktade, någorlunda progressiva regimer och bildade tillsammans en inofficiell ”progressiv allians”.

Detta förhållande påverkade också situationen i övriga Latinamerika, vilket vi båda (Irma och Staffan) kunde iaktta under våra besök i Ecuador, Peru och Bolivia. De tre länderna på andinska höglandet kännetecknas av att urfolken utgör en stor del av befolkningen. I Bolivia är de i majoritet, vilket särskiljer dem från övriga länder på den sydamerikanska kontinenten. Fram till mitten av 1990-talet saknade urfolken i princip politiskt inflytande, men blev efter hand en betydelsefull politisk maktfaktor med starka organisationer i åtminstone Ecuador och Bolivia.

Ecuador

I Ecuador försökte vi skapa oss en bild av landets aktuella situation, ekonomiskt och politiskt. I förväg hade vi tagit del av nyhetsnotiser som vittnade om en kaotisk situation med strejker, upplopp och samman-stötningar ute i landet. En av kursens lärare, Darwin Reyes, var vår ciceron i Quito och gav oss följande berättelse om situationen i Ecuador 2005.

Här bor 12 miljoner människor på en yta av halva Sveriges. Utöver dessa bor drygt en miljon ecuadorianer utomlands. De flesta har emigrerat under de senaste åren, främst till Spanien och USA, för att söka försörjnings-möjligheter på kortare eller längre tid. Ecuador har förändrats mycket på ganska kort tid.

År 2001 avskaffade Ecuador sin nationella valuta, sucre, och införde US-dollar som betalningsmedel även nationellt. Dollariseringen av Ecuadors ekonomi har haft stora konsekvenser; alla priser har stigit utan att lönerna hängt med, många har på det här sättet blivit fattigare. Minimilönen är på 120 dollar i månaden (ca 900 SEK) och det är inte möjligt att klara ens det nödvändigaste på. Arbetslösheten har ökat, den officiella siffran är 14 procent, men 40 procent är undersysselsatta.

Det finns emellertid inget alternativ till US-dollar. Någon återgång till Sucre är inte möjlig. En annan följd av dollariseringen är att Ecuador håller på att utvecklas till ett centrum för penningtvätt. Man uppskattar att mer än 1.5 miljarder USA-dollar årligen tvättas i Ecuador. Pengarna kommer från människosmuggling, kidnappningar och vapenhandel men allra mest från narkotikahandel. Allt detta har starkt samband med Plan Colombia, som i hög grad berör grannlandet Ecuador. Plan Colombia lanserades år 2000 och innebär bland annat en massiv nordamerikansk militär närvaro i Colombia för att, enligt den officiella förklaringen, bekämpa såväl narkotika-handlingen som den starka gerillarörelsen i landet, FARC.

I USA är drogkonsumtionen, framför allt av kokain, ett allvarligt samhällsproblem och praktiskt taget allt kokain som konsumeras där produceras i Sydamerika, främst Colombia. Råvaran är kokablada som ju i obearbetad form även används för rituella ändamål av ursprungsbefolkningen, framför allt i Bolivia. Olika synsätt på kokaväxten är ett således ett synnerligen laddat ämne i kulturmötet mellan en nordamerikansk visavi en traditionell "andinsk" livsstil.

För Ecuadors del har Plan Colombia haft mycket stora konsekvenser. Dels tycks den colombianska knarkmaffian ha flyttat över mycket av sin verksamhet till Ecuador, dels har gränsprovinsen Sucumbíos drabbats hårt av den kemiska bekämpning av kokaodlingarna som är en av ingredienserna i Plan Colombia. Miljögifterna i kombination med en stor militär närvaro i området har praktiskt taget avfolkat ett mer än 30 km brett område i Sucumbíos. Det är ingen tvekan om att motståndet mot Plan Colombia är stort i Ecuador. Det tycktes också vara en vanlig uppfattning att planen betraktades som ett försök av USA att öka sitt politiska inflytande i hela regionen.

Under vårt tredje dygn i Quito vid resan 2005 hamnade vi mitt i en stor demonstration. Vi såg genast att det inte var en arbetarmanifestation, trots det täta inslaget av röda banderoller, en prydd med inskriften *Viva la Revolución*, en annan med hammaren och skäran och flera med porträtt av Che Guevara. Det var lärarförbundet, UNE (Union Nacional de Educadores) som demonstrerade för högre löner. Genom Darwin Reyes fick vi veta att alla lärare i statliga skolor var anslutna till UNE som hade en marxistisk profil och ett nära samarbete med vänsterpartiet MPD (Movimiento Popular Democrático). Bara omkring 40 procent av lärarna hade fast anställning med en lön på i genomsnitt 250 dollar i månaden. Resten av lärarna hade mycket osäkra anställningsformer och kunde i princip avskedas från en dag till en annan.

Vi såg under våra dagar i Quito flera demonstrationer och läste om ännu fler i tidningarna. Det politiska läget var laddat. Urfolksrörelsen som för en tid sedan hade ett starkt inflytande via sitt politiska parti Pachakutik_ tycktes under de båda senaste åren ha tappat mark (de hade 10 % av platserna i parlamentet) men hade i gengäld börjat samverka med andra sociala rörelser. En ny samlingsorganisation för de sociala rörelserna, Mesa Agraria, verkade få stor betydelse för den fortsatta politiska utvecklingen. Här samlades jordbrukare, ursprungsbefolkning och svarta. Det politiska läget i landet var under de här åren (2002-05) laddat och regeringen splittrad mellan en konservativ USA-vänlig falang och en mera radikal nationalistiskt inriktad, stödd av de sociala rörelserna.

Bolivia

Strax efter vårt andra gemensamma besök i Bolivia, 2005, hölls president- och parlamentsval i Bolivia. Det ledde till att vänsterns (MAS) och urfolkens presidentkandidat Evo Morales kom till makten, vilket innebar en viktig

milstolpe i den sydamerikanska historien men sågs med misstroende av såväl USA som det politiska etablissemanget i Bolivia.

Den andinska rörelsen i Bolivia som tidigare varit splittrad kom under 2000-talet att hamna i fokus för flera politiska händelser. Inte minst motsatte man sig starkt mot den våg av privatiseringar som gått över landet. I flera fall förekom väpnade sammanstötningar mellan polis/militär och ursprungsbe-folkningens organisationer, vilka också vann terräng på det parlamentariska planet. Man lyckades få ganska många platser i de regionala församlingarna och även poster som borgmästare. Det ökande antalet på politiska poster skapade för övrigt utmaningar för Kawsay, som fick börja planera kurser för förtroendevalda. (Här finns för övrigt intressanta paralleller till framväxten av den svenska folkhögskolan på 1860-talet).

Peru

Vad som parallellt skedde i Peru var svårare att överblicka. I en hel del avseenden fanns dock paralleller till både Ecuador och Bolivia. De tre länderna hade alla nyligen upplevt en stark våg av privatiseringar. Det gällde bland annat järnvägen, där tusentals järnvägsanställda protesterade mot nyordningen som innebar att många förlorade sina jobb. I Cuzco bevittnade vi en demonstration anordnad av marknadsförsäljare som i och med privatiseringen fick högre kostnader och sämre villkor.

När det gällde den andinska rörelsen skiljde sig situationen i Peru från den i Ecuador och Bolivia. I Peru fanns ingen stark samlad organisation för hela landet, däremot en stark urfolksidentitet och medvetenhet i olika lokalsamhällen, comunidades, framför allt i trakterna av Cuzco. Detta hade implikationer för förutsättningarna för Kawsays verksamhet i landet, som för tillfället bara bedrevs just i Cuzcoområdet.

Intryck från seminarier

Under våra resor deltog vi i seminarier i alla de tre berörda länderna, där kurserna dock var i olika faser. Nedan följer våra intryck från 2005 då den interkulturella kursen hade funnit sina former.

Bolivia

Här startades och avslutades kurserna regelmässigt under ett 3-dagars semina rium i september i Cochabamba. Kurscykeln utgjordes alltså av ett kalenderår. Seminariet vi besökte var både en startpunkt för en ny grupp och en slutpunkt för den grupp som påbörjat sina studier ett år tidigare. Under året hölls totalt fem seminarier som alla hade sitt fasta innehåll, där det femte innebar att man lade fram, presenterade och försvarade ett fördjupnings-arbete. Bolivia var det land som avgjort hade den mest kontinuerliga kursverksamheten. A-kursen hade genomförts under varje år efter 1998 och

sedan 2001 hade man även haft B-kurser och från 2004 kurser på C-nivå . Det fanns inom Kawsay en ganska stor och fast stab med tydlig ansvarsfördelning som arbetade med kurserna. Tillströmningen till kurserna var god, men de sociala, ekonomiska och studie tekniska förutsättningarna för deltagarna varierade i hög grad och studieavbrotten var ganska många. Seminarierna bjöd på många spännande kreativa arbetsformer med hög deltagaraktivitet och uppfinningsrika och ”folkbildningsmässiga” lärare. Kursen byggde mer på undersökningar, reflektion och gruppaktivitet än på litteratur och stöddes av en konkret studiehandledning. Deltagarna var blandade till kön, ålder och utbildningsmässig bakgrund. I rollspel och grupparbeten uppvisade de en imponerande kreativitet. Ansvariga för seminariet var Mats Ehn, lärare på Färneboskolan och i Bolivia på uppdrag av UBV (Utbildning för biståndsverksamhet) och Carla Bazoalto från Kawsay. Parallellt med seminariet som ägde rum i en gymnasieskola, Juan XXIII, i Cocha bamba, hölls en kurs för handledarna inom kursen. Här deltog även två handledare från Peru. Handledarutbildningen under ledning av en lärare från Kawsay, Irma Quiroz, föreföll mycket ambitiöst upplagd och vi bedömde att den i hög grad bidrog till kursens kvalitativa utveckling.

Vår uppgift var här dels att medverka i bedömningen och examination av framlagda arbeten, dels att hålla i två lektionspass. Det ena gavs rubriken ”Identitet och interkulturalitet i en epok av migration och globalisering”, det andra handlade om relationen universitet – folkbildning. Vår framställning inleddes i föreläsningsform varefter vi gav stort utrymme för frågor och diskussion. Deltagarna deltog livligt i diskussionen med bra frågor och kommentarer. Staffan deltog även som bedömare av några examensarbeten. De akustiska förutsättningarna i seminarielokalen var emellertid dåliga, vilket försvårade bedömningen. Helt kort kan konstateras att arbetena hade skiftande kvalitet. Till innehållet var också de bolivianska arbetena, med något undantag, mer etnologiskt än pedagogiskt inriktade. Det främsta undantaget utgjordes av ett B-arbete, där en trio deltagare presenterade förutsättningarna för att starta en kommunitär skola i sitt lokalsamhälle.

Ecuador

I Ecuador var kursverksamheten något mindre regelbunden. Också här innehöll kurscykeln fem seminarier, varav vi bevistade det fjärde, ett 3-dagars-seminarium. Kursen var också uppdelad i fyra delkurser, med en ansvarig lärare för var och en av kurserna. Seminariet där vi deltog präglades av föreläsningar av de delkursansvariga lärarna som också var knutna till Universidad Salesiana i Quito. Föreläsningarna som berörde olika teman, exempelvis språksituationen, utbildningshistoria, kulturer, var av lite olika karaktär men hölls i allmänhet på en förhållandevis teoretisk och abstrakt nivå. I något fall hade föreläsaren också skrivit den föreskrivna kursboken, som av de deltagare vi talade med bedömdes som mycket svårtillgänglig. Seminariets upplägning

gav inte så stort utrymme för deltagaraktivitet, men det var uppenbart att gruppen var mycket blandad ifråga om social, etnisk och utbildningsmässig bakgrund. Deltagare från de större städerna tycktes ha betydligt lättare att tillgodogöra sig kursen än de som kom från landsbygdens lokalsamhällen.

Kawsay Ecuador var en betydligt mindre organisation än den i Bolivia. Det innebar också att man inte alls hade samma resurser för att bedriva kurser som i Bolivia. Kursstarten för Interkulturell pedagogikkursen hösten 2004 hade försenats. Den främsta orsak till det var att man hade fullt upp med en annan av de kurser som Kawsay bedrev, Derechos de Indigenas. Vårt intryck var att den uppläggning kursen hade här var mer "atomistisk" än i Bolivia. De olika genomgående delkurserna, med var sin huvudansvarig lärare, gick parallellt under kursens gång utan att det, som vi uppfattade det, skapades någon verklig integration emellan dem. Dock ska sägas att man i Darwin Reyes förfogade över, som vi bedömde det, en mycket kompetent ledare för den interkulturella pedagogikkursen. Han var också, liksom flera av de övriga lärarna, knuten till det katolska universitet Universidad Salesiana. Samarbetet mellan Kawsay och universitet syntes ganska omfattande och verkade vara på väg att utvecklas ytterligare. Det här bidrog också till att kursen Pedagogia Intercultural hade en mer akademisk prägel. Medan vi var i Ecuador pågick diskussioner om ett trepartssamarbete mellan Kawsay Ecuador, Universidad Salesiana och Linköpings universitet. Avtalet ledde till att Salesiana efterhand tog en större del av ansvaret för kursgivningen. Det innebar att Ecuador liksom Bolivia var väl rustade när Linköpings universitet inte längre kunde driva kurser för studenterna. Denna förändring som kom 2011 innebar att terminsavgifter infördes för studenter utanför EU.

Peru

I Peru hade man problem med kontinuitet på ledarplanet. Det fanns inget Kawsaykontor och inga heltidsarbetande funktionärer för organisationen i landet. Arbetet byggde på ideell bas med stöd från Bolivia och särskilt av Leonel Cerruto. Vid Staffan Roselius tre besök där, 2002, 2004 och 2005, var det varje gång nya ledare för verksamheten. 2002 startades kursen dels i Puno vid Lago Titicaca, dels i Cuzco. Irma Carlsson och Staffan Roselius deltog och medverkade tillsammans med Leonel Cerruto vid endags-seminarier på båda dessa platserna.

Resan i september 2004 innebar ett besök i Cuzco tillsammans med Leonel Cerruto. Kursverksamheten hade då legat nere en tid. Syftet med besöket var att söka få igång verk samheten igen. Tillsammans med Rosa Inquipata som nu var Kawsays representant i Cuzco begav vi oss till comunidaden Chinchero ca 50 km norr om Cuzco, där vi bland annat besökte alcalden (motsvarar borgmästare) som åtog sig att organisera ett startseminarium där en månad senare, då Jan-Erik Perneman skulle vara i Peru och kunna medverka i kursstarten. Seminariet kom till stånd och en ny A-kurs kunde starta.

När Irma Carlsson, Leonel Cerruto och Staffan Roselius kom till Cuzco elva månader senare hade Rosa Inquipata lämnat över uppdraget som lokal koordinatör till sin syster Luzmilla Inquipata. Seminarier på två olika orter, Chinchero och Sicuani, var planerade till den 20 och 21 september. På grund av transportstrejk i regionen kom dessa båda seminarier att hållas på samma dag, den 21. Seminarieprogrammet i Chinchero, som inleddes med en traditionell lokal dans, var mycket väl planerat och organiserat av Luzmilla Inquipata, som också presenterade ett arbete om växtfärgning av textilier tillsammans med en kvinnlig kurskamrat. Två män som arbetade som vävare med traditionella hantverksmetoder hade producerat ett arbete om olika symbolers betydelse i de mönster som används i den lokala textiltraditionen. Det tredje arbetet handlade om bygdens nedärvda, och invecklade, sedvänjor kring frieri och val av äktenskapspartner.

Samtliga av de presenterade arbetena var således pararbeten och presentationerna var genomgående mycket konkreta och pedagogiska. De tre arbetena byggde på omfattande fältarbete i trakten. Innehållsmässigt fanns ett starkt etnologiskt fokus. Detta gällde för övrigt de flesta arbeten vi tog del av, vilket vi menade kunde betraktas som problematiskt i ett interkulturellt perspektiv, en fråga som det fanns skäl att diskutera.

Sicuani, där det andra seminariet hölls, är en medelstor stad (ca 50 000 invånare – 150 km från Cuzco) och huvudort i en region med samma namn. Regionen har en mycket gammal musiktradition, särskilt när det gäller de så kallade zampoñaflöjterna. Denna tradition avspeglades i de arbeten som redovisades vid seminariet. Fem arbeten, varav ett halvfärdigt, presenterades. Tre av dem handlade just om musik, de två övriga om riter. Samtliga nio personer som framträdde med sina arbeten här var män. Merparten av arbetena tycktes främst gå ut på att bevara och rekonstruera gamla traditioner. När det gäller kvalitén på arbetena, såväl i fråga om analysnivå som beträffande presentationsteknik, bedömde vi att de inte hade lika hög standard här som dem vi tagit del av i Chinchero tidigare på dagen.

Några reflektioner kring kursens innehåll och inriktning i de andinska länderna

Efter vårt andra gemensamma besök i de andinska länderna sammanställde vi några punkter som vi ur olika aspekter fann speciellt intressanta eller problematiska och gärna ville diskutera vidare med såväl svenska som andinska kollegor i projektet. Förutom i de tre andinska länderna drevs ju kursen även i Sverige. I denna grupp, som träffades i Linköping svarade bland andra Staffan Roselius för handledningen. Kursens uppläggning i Sverige ligger utanför ramen av denna text, men vissa jämförelser och ömse sidiga utbyten och impulser berörs i aktuella fall.

Mer etnologi än pedagogik

Kursbenämningen Pedagogía Intercultural gav intrycket att kursen i första hand arbetade med lärandeprocesser. Den svenska kursanordnaren (IBV/IBL) är en institution som befinner sig på detta fält. Visst kan man tolka begreppet pedagogik ganska brett och visst fanns en hel del av lärandeaspekter i kursen, men då främst som överföring av förfädernas kollektiva kunskap till dagens generation. Ett centralt syfte både med den andinska delen av kursen och det mer långsiktiga arbetet på att bygga upp Universidad Intercultural Kawsay (UNIK) var just att bevara och rekonstruera riter, seder, traditioner och tankesystem som gått förlorade eller hotar att gå förlorade i ett modernt samhälle som domineras av "det västerländska systemet".

Som nämnts var de allra flesta fördjupningsarbetena i kursen inriktade på att beskriva olika traditioner, seder, riter, kunskaper om naturens växter och djur etc. Här fanns förstås också en pedagogisk aspekt, syftet med arbetet angavs ju som att dokumentera och föra vidare väsentlig kollektiv kunskap. Men många gånger saknades ett resonemang kring lärande och andra pedagogiska grundbegrepp liksom en analys i pedagogiska termer. Det tenderade i det här fallet att bli mera etnologi än pedagogik.

Interkulturalitet – något om begreppets möjliga tolkningar

I den andinska världen är interkulturalitet ett ganska vanligt begrepp men förknippas nästan alltid med tvåspråkighet. Undervisningen på landsbygden sägs ofta vara intercultural y bilingüe – interkulturell och tvåspråkig. Förvisso används begreppet även så hos oss, t. ex i samband med hemspråksundervisning. I de tre andinska länderna finns hundratals ursprungskulturer som under ett halvt millennium varit förtryckta av en västerländsk, importerad majoritetskultur. I kursen Interkulturell pedagogik möttes ett antal av de gamla kulturerna. Mötet mellan dem sågs som interkulturellt. Från vår sida kunde det nog snarare betraktas som intrakulturellt. Det gemensamma arvet från den förkoloniala tiden betonades där den etniska identiteten som ursprungsfolk i egenskap av quechua, aymara, guarani etc. var gemensam för de andinska kulturerna.

Ett syfte med kursen var att bidra till att stärka denna identitet; här fanns ett tydligt empowermentperspektiv. Vi fick dock intrycket att man i allmänhet stannade där. "Segregation går före integration" heter det ju ibland. Att känna sin egen kultur är förvisso viktigt, men begreppet interkulturalitet rymmer dimensioner som, vad det föreföll, inte utnyttjades fullt ut. Att studera och söka förstå andra kulturer sätter ju också den egna kulturen i ett nytt ljus. Kulturbegreppet behandlades förvisso i kurserna, men vi frågade oss hur man såg på relationerna mellan de gamla traditionella samhällenas seder, bruk och föreställningar och det moderna samhället – såväl i ett lokalt som i ett globalt perspektiv. I de studiegrupper där vi hade möjlighet att föra in

globaliseringsaspekter tyckte vi oss se en betydande medvetenhet, särskilt hos de något yngre deltagarna.

En annan aspekt att diskutera i detta sammanhang är också den quechudadominans som en del iakttagare menade fanns i kursen. Quechua blev redan på det gamla Inkarikets tid det dominerande språket och också idag är quechuakulturen vid sidan av aymara den största av de andinska kulturerna. Men i kursen fanns även en rad andra mindre språkområden representerade. Särskilt låglandskulturen guaraní hade uttalat en kritik mot detta. Vi fick dock intrycket att man på Kawsay i Bolivia var medveten om detta och att man ofta kompletterade quechuaversionen av kosmvisionen med motsvarande från guaraníområdet.

Fokus på identitet

Identitet var ett av kursens mest centrala begrepp. Under de första studieveckorna i Bolivia ombads deltagarna att reflektera och formulera sig kring frågorna Vem är jag? Varifrån kommer jag? Vart är jag på väg? I Sverige hade vi också under kursens inledning gjort en övning kring dessa frågor. Det är uppenbart att man betraktade identitetsfrågorna på olika sätt i de andinska länderna och i Sverige. Bland de andinska deltagarna nämnde man ofta språk, kultur, etnicitet, territorium och kulturtillhörighet som de viktigaste identitetsskapande faktorerna, medan man i Sverige ofta nämnde yrke, samhällsklass och fritidsintressen men även geografiskt ursprung ("smälänning"), som viktiga delar av identiteten. Det här är en fråga där utbyte av tankar mellan svenska och andinska grupper skulle ha kunnat ge nya intressanta perspektiv.

I den kursplan som gällde i Bolivia hade den andinska kosmvisionen en viktig roll. Utifrån denna var kursen som tidigare nämnts indelad i fem faser, där de fyra första anknöt till de fyra sidorna i det andinska korset (anges nedan med väderstreck):

Initial fas (Munay norr) vågigt likhetstecken Vilja
Formativ fas (Yachay väster) står för (ung.) Veta
Propositiv fas (Ruway söder) = Producera, göra
Tillämpningsfas (Atiy öster) = Leda, underhandla om
Evalueringsfas

Det här var en spännande organisation av studierna, som vi i viss mån kom att tillämpa även i den svenska delen av kursen, utan att för den skull fördjupa oss alltför mycket i kosmvisionen. En mer problematisk fråga var hur kosmvisionen förhåller sig till vetenskap och om dessa båda begrepp kunde förenas inom UNIK. Vid ett tillfälle när begreppet undersökning (investigación) nämndes på ett av de seminarier vi deltog i kom invändningen

att detta begrepp inte tillhörde kosmovisionen och följaktligen borde ersättas med ett annat.

*Kokaväxten i den andinska kulturen - och som
länk i den globala knarkhandeln.*

Med kokabladet som symbol håller du vakt över jordens fruktbarhet. Om du ska så, skörda eller vill ha regn säger du till kokabladet att det ska regna. Bröllopet firas med kokabladsymbolen, ett barns födelse firas med kokatuggande, döden likaså. ... Kokabladet är en gudom i relationerna mellan människor inom den ursprungliga andinska kulturen. Den har återskapats och anpassats till förhållandena i gruvorna.

Varje kurstillfälle i Bolivia och Peru (men inte i Ecuador) inleddes med en "Pachamama-ceremoni" med innebörden att man bad Pacha Mama, Moder Jord, om tillåtelse och stöd för kursen. Man delade ut kokablåd till alla deltagare som noggrant valde ut några vackra blad för att räcka dem till en annan deltagare som en symbol för vänskap. Ibland hällde man också ut sprit på golvet eller jorden. Det skulle helst vara en av vardera könet som kastade ut spriten korsvis, symboliserande det andinska korset. Nästan alla deltagare stoppade sedan in en försvarlig mängd kokablåd i munnen och tuggade på dem. Oftast under hela seminariet.

Under våra resor under nio års tid iakttog vi att det här bruket hade tilltagit och det tycktes vara ett medvetet mål för kursansvariga, där det ceremoniella bruket av koka kunde ses som en viktig del i den andinska kulturen. Jorden, bergen, floderna och kokan sågs som viktiga delar av skapelsen. Koka betraktades som en helig växt och ansågs också motverka trötthet, hungerkänslor och höjdsjuka. En rad olika naturläkemedel har kokabladet som viktigaste ingrediens.

Kokabruket har förkoloniala anor men användes också flitigt av arbetarna redan på 1500-talet i silvergruvorna, källan till den "ursprungliga kapitalackumulationen" i Europa. Kokan höjde arbetarnas produktivitet. Koka i sin naturliga form kan knappast betraktas som en drog, även om det faktiskt finns med på UNDCP:s, FN:s antidrogkontrollprogramms lista. Däremot används den ju också som råvara för framställning av kokain, som är en synnerligen vanebildande drog. Koka odlas framför allt i Bolivia och Colombia. I dessa länder, framför allt Colombia men även Bolivia, sker också "förädlingen" till kokain. Den illegala framställningen och exporten av den färdiga drogen till främst USA har skapat en mäktig knarkmaffia och stora sociala problem i USA. När vi var i Bolivia beräknades det att kokan betingade en årlig inkomst av 500 - 800 miljoner dollar om året, ca 10 procent av BNP.

Vid våra besök var situationen den att USA genom löfte om stort bistånd hade lyckats förmå regeringarna i Colombia och Bolivia att begränsa

kokaproduktionen. Dock hade regeringen i Bolivia tillåtit en viss produktion för "ceremoniellt bruk". I Bolivia bestod producenterna i huvudsak av småbönder som starkt motsatt sig begränsningar av produktionen. President Evo Morales, själv tidigare kokaodlare, hade gjort en kompromiss som tillät kokaodling för eget bruk (1600 kvm). Kokabönderna i Bolivia, hade blivit en viktig politisk kraft i landet, i hög grad motståndare till nordamerikansk inblandning i Bolivias inre angelägenheter. Försöket att begränsa odlingen i Colombia hade också haft viktiga konsekvenser för Ecuador. Att nyttja koka för ceremoniella ändamål hade därför kommit att bli en antiimperialistisk symbol handling. Men frågan var mycket komplicerad och rymde ett veritabelt interkulturellt sprängstoff. Hoppingivande var dock att USA tycktes inse kokans viktiga ceremoniella och medicinska roll. Det är inte kokan utan kokainet man vill bekämpa.

Aktionsforskning med fokus på lokalsamhällets angelägenheter

Kursernas examensarbeten bestod oftast av någon form av undersökning som, enligt kursplanen, skulle gagna det lokalsamhälle deltagaren tillhör. I kursen ingick i allmänhet också en ganska gedigen kurs i forskningsmetodik. I Bolivia utarbetades en särskild forskningsguide för kursen och en disputerad lärare, dr José Antonio Rocha från ett universitet i Cochabamba, ansvarade för den delen av kursen. Särskild tonvikt lades vid aktionsforskning.

Det här kändes som ett mycket spännande perspektiv även om det kanske ibland kunde komma i konflikt med det pedagogiska perspektivet. Dr Rocha var dock mycket noga med att i sina kommentarer vid examination av fördjupningsuppgifterna betona vikten av de pedagogiska aspekterna skulle beaktas. Aktionsforskningen bidrog säkert också till att utveckla lokalsamhällena. Här fanns en spännande dimension att utveckla. Lokal aktionsforskning sker också i Sverige, ofta med liknande mål. Vi fick många idéer att utveckla inom den svenska kursen.

Lärarna – handledarna – arbetsformerna

När vi vid några olika tillfällen i Bolivia och Ecuador deltog i kursen hade vi fått en liten inblick i de arbetsätt som tillämpades. I Peru hade vi däremot inte sett något annat än presentation och examination av arbeten. De slutsatser vi tyckte oss kunna dra byggde på ett begränsat antal observationer. En sådan slutsats var att kurserna bedrevs ganska olika i Bolivia och Ecuador. I Bolivia hade man en mångfald kreativa och "folk bildningsmässiga" arbetsformer som dinamicas (lekar), rollspel, smågrupps diskussioner, musik, collage etc. Bland lärarna här fanns arkitekten Irma Quiroz som i alla sammanhang på ett närmast genialt sätt använde sig av sådana former. Här fanns också dramapedagogen Justo Viscarra som ofta medverkade med dinamicas av olika slag. Även Mats Ehn använde sig av sådant och tycks också ha introducerat en del arbetsformer från Färnebo. Jan-Erik Perneman beskriver att alla kurser

genomfördes som en form av modifierad distansutbildning med seminarier och mellanliggande internetkontakter utifrån förutsättningarna i de olika länderna. Sammanfattningsvis var vårt intryck att pedagogiken var mycket genomtänkt och att deltagaraktiviteten var hög.

Vi såg också att man hade en medveten skolning i forskningsmetodik, där särskilt José Antonio Rocha spelade en viktig roll, samt en fast kader av regionala handledare. Det sistnämnda var synnerligen viktigt eftersom det var dessa som underlättade processen mellan seminarierna.Handledarutbildningen under ledning av Irma Quiroz bedömde vi som strategisk för kursens fortsatta utveckling. Också materialframställningen inom Kawsay var imponerande med studiehandledningar och inte minst skriften Metodología Propia. I denna beskrevs och förklarades Kawsay:s grundstenar ingående tillsammans med innebörden i den så kallade kommittära pedagogiken med många gemensamma drag med svensk folkbildning.

Även i Ecuador lade man ner ett omfattande arbete på att beskriva verksamheten ur många aspekter. Man hade utarbetat noggranna beskrivningar av mål och innehåll. Vi tog del av ett arbetsmaterial som sammanställts inför det planerade närmare samarbetet med Universidad Salesiana. När det gäller arbetsformerna på seminarierna dominerade föreläsningformen. Nivån måste betraktas som ganska akademisk, och det är tveksamt om majoriteten av deltagarna lyckades tillgodogöra sig innehållet i en del av föreläsningarna. Grupparbete förekom också, men det föreföll som om deltagarna inte var särskilt tränade i denna form. Vi deltog i några gruppdiskussioner och fick intrycket att det inte var så mycket av dialog utan mer monologer från en del av deltagarna. Naturligtvis fanns undantag där särskilt Kleber Rios, studerande på C-nivå, fungerade väl som moderator i sin grupp. Fyra eller fem av lärarna fungerade också som regionala handledare. Dessa hade möten med sina respektive regionala grupper en gång i månaden. Vi log igenkännande när Darwin på ett fint sätt organiserade träffarna för oktober och november.

Deltagarna, - etnicitet - comunidad - genusaspekter

Några dagars samvaro med deltagarna under ett seminarium gav förstås en ofullständig bild. Några iakttagelser menade vi ändå vara värda att reflektera över: Med ett undantag, Sicuani i Peru, tycktes könsfördelningen vara ganska jämn. Målgruppen var som nämnts urfolk, indigenas. Vem är indigena? Frågan är inte okomplicerad. När en grupp välutbildade och välartikulerade kvinnor, aktiva i en social rörelse i Ourouro, påbörjade kursen i september 2004, hördes kommentarer om att de inte borde gå kursen eftersom de inte var indigenas. Vi vet inte om de fortsatte kursen, ingen av dem var med på seminariet i Cochabamba ett år senare. Över huvud taget var grupperna, både den i Bolivia och den i Ecuador, blandade med hänsyn till levnadsformer. Många av dem, särskilt bland de äldre, bodde på landsbygden med stark

förankring till sin comunidad. De uppträdde gärna, särskilt kvinnorna, i traditionella dräkter. Men här fanns också många yngre deltagare med ursprung på landet som skaffat sig utbildning och bodde i städerna och klädde sig ”västerländskt”. De senare hade oftast lättare att uttrycka sig och att ta till sig kursens frågeställningar. Den här gruppen som upplevt livet både i den traditionella gemenskapen och i det moderna urbana samhället bar också på mycket konkreta personliga erfarenheter av interkulturalitet.

Kommunikation mellan andinska och svenska deltagare

Ett av målen med kursen var att främja kommunikationen mellan kursdeltagarna i de andinska länderna och i Sverige. Det fanns en språkbarriär, ytterst få av de andinska deltagarna behärskade engelska och ett fåtal av de svenska deltagarna kunde spanska. Mats Ehn tog ett initiativ att introducera folkbildningsnätet bland såväl lärare och handledare i de andinska länderna, men tyvärr blev användandet i Anderna inte så frekvent som önskat. Förutsättningarna för utbytet förbättrades dels genom tillkomsten av Kawsays vängrupp i Sverige där många kunde spanska och där man arbetade målmedvetet på att stärka kontakterna mellan svenska och andinska deltagare. Mats Ehns volontärtjänst i Bolivia bidrog i hög grad till att stärka kontakterna. Han fungerade som en viktig brygga mellan kontinenterna, och i Linköping var vi glada att få med Mats i vårt arbetslag kring kursen när han lämnade sin tjänst i Bolivia och kom till Sverige under våren 2006.

Kursens roll i helheten – strävan att bygga upp UNIK

Från Kawsays utgångspunkt var samarbetet med LiU kring kursen *Interkulturell pedagogik, identitet och globalisering* en viktig länk i det mer strategiska målet att etablera ett eget universitet, UNIK, Universidad Intercultural Kawsay. I sin strävan att etablera UNIK hade Tinku/Kawsay ända sedan början av 1990-talet målmedvetet arbetat på att söka samarbete med universitetsinstitutioner såväl i de andinska länderna som i Europa. De första europeiska universitet som man inledde samarbete med var Linköpings universitet och Åbo akademi. Det var också dessa båda universitet som hade det mest kontinuerliga samarbetet med Kawsay. Senare började också samarbetet med ett universitet i Bilbao, Spanien, utvecklas.

Under nittiotalet var också flera andinska universitet nära knutna till Tinkunätverket. Det gällde till exempel San Andrezuniversitetet i La Paz. Det föreföll dock som om kontakterna mellan Kawsay och San Andrez upphörde på grund av motsättningar inom nätverket. Senare utvecklades kontakterna framför allt med Universidad Salesiana i Ecuador.

Under våra fyra resor i de andinska länderna under åren 1996-2005 stod besök på olika universitet ofta på programmet. 1996 gällde det San Andrez i La Paz och 2002 Puno i Peru. Utöver ett besök vid Universidad Salesiana 2004 var ytterligare två universitetsbesök planerade under resan, nämligen i Cuzco i Peru och vid ett tekniskt universitet i Oruro. Dessa besök ställdes dock in. 2005 fick Irma och Staffan en inbjudan till Lärarhögskolan i Potosí där dess dåvarande rektor Panfilo Yapu tidigare genomgått såväl A som B-kurserna i Interkulturell pedagogik. Vårt tidsschema medgav dock inte detta.

Lärdomar och slutsatser

Identitet – etnicitet

"Det stora som hänt är inte vänstervågen utan de inföddas entré i indianländernas politik. Det avgörande är inte blod utan kultur: med vem identifierar du dig?" (Nathan Shachar DN 060310)

Samarbetet mellan LiU och den andinska urfolksrörelsen pågick i ungefär 15 år. Projektet innebar ett fruktbart tankeutbyte mellan å ena sidan andinska folkrörelser, universitet och enskilda personer och å andra sidan Linköpings universitet och de personer från Sverige som var engagerade i projektet. För oss som hade förmånen att få medverka var det ett spännande erfarenhet som gav oss värdefulla inblickar i en annan kulturkrets som hade flera beröringspunkter med den nordiska folkbildningstraditionen.

Jan-Erik Perneman och Leonel Cerruto, som hörde till initiativtagarna och som följde projektet under hela dess förlopp har under årens lopp i olika dokument reflekterat över projektets resultat ur olika aspekter. Utöver kurserna framhåller Perneman särskilt det forskningssamarbete tillsammans med "Fundación de Culturas Indígenas Kawsay" i Ecuador, utbildningsministeriet och Salesiana universitet som växte fram under projektets gång.

Ett ytterligare konkret resultat av kurserna i interkulturell pedagogik, identitet och globalisering som Linköpings universitet utvecklade under åren 1996–2010 med deltagare framför allt från urfolksrörelserna i Bolivia, Peru och Ecuador var möjligheten för ökande inflytande för urfolkrörelserna på det politiska området, där deltagare från kursverksamheten, särskilt i Bolivia, kom att spela en viktig roll. LiUs roll i detta har framför allt varit att ge legitimitet i förhållande till myndigheter i de tre andinska länderna och även i förhållande till deltagarna.

I juni 2009 sammanställde Perneman en retrospektiv rapport där han bland annat framhöll följande:

Det vi formulerade som mål och drömmar för mer än 12 år sedan förverkligas nu. I början av april invigdes tre urfolksuniversitet i Bolivia. Det arbete som Kawasay med stöd bl. a av oss vid Linköpings universitet bedrivit, har varit ett viktigt bidrag till förverkligandet av det som nu händer. Genom utbildningen i interkulturell pedagogik har många känt stöd och tränats inför de uppgifter de nu står i som ansvariga i de lokala samhällena, på regional nivå där t ex hela arbetet i Oruro präglas av detta och t o m på nationell nivå i departement, parlament och regering.

Östra Europa - Berlinmurens fall öppnade nya samarbetsmöjligheter

Staffan Roselius och Georg Karlsson

Under en period från början av 1990-talet och drygt femton år framåt hade Vuxenutbildarcentrum ganska omfattande kontakter med såväl Ryssland och Vitryssland (Belarus) som de baltiska staterna och Polen. Berlinmurens fall 1989 och Sovjets sammanbrott två år senare hade återverkningar inom många fält. De tre baltiska ländernas självständighet efter ett halvsekels ofrihet under Sovjetunionen skapade ett sug efter kontakter med väst. Inte minst med de nordiska länderna, och intresset för att återupprätta de kontakter över Östersjön som varit livliga under mellankrigstiden var stort även från de nordiska ländernas sida.

När det sovjetiska imperiet var på väg att falla spelade frihetskampen i Litauen en viktig roll. År 1991 utspelades dramatiska scener vid TV-tornet i Vilnius när ryska trupper angrep obehäpnade och försvarslösa civilpersoner, något som också skördade dödsoffer. I Estland möttes sovjetsoldaterna av sång, och den baltiska frigörelseprocessen kom att kallas ”sångarrevolutionen”. För många svenskar var medvetenheten om att de tre baltiska staterna hade varit självständiga stater under delar av 1900-talet ganska dålig, de flesta hade sett de tre små länderna som en naturlig del av Sovjetunionen.

Ett resultat av Sovjetunionens fall var ett ökat intresse från flera biståndsorganisationer att starta olika projekt tillsammans med möjliga partners i de tre forna sovjetstaterna Estland, Lettland och Litauen. Från Sveriges sida var det, till att börja med, i första hand Estland som blev föremål för ganska omfattande biståndsinsatser, inte minst inom områdena folkbildning och vuxenutbildning i allmänhet. Flyglinjer och båtturer etablerades raskt från Stockholm, Helsingfors och Köpenhamn till Tallinn och Riga liksom till Vilnius, Kaunas och Klaipeda i Litauen. Affärsfolk inom olika branscher var snabba att undersöka vilka möjligheter den nya öppenheten gav.

Folkbildningsmötet i Kungälv 1991

Vid ett internationellt folkbildningsmöte i Kungälv 1991 deltog för första gången flera representanter från de baltiska länderna. En av dessa var en professor i vuxenpedagogik (andragogik som man hellre sa på östsidan av Östersjön) från Tallinn. Nu knöts en viktig kontakt mellan Johan Norbeck, Vuxenutbildarcentrums Internationella enhet vid Lärarutbildningen vid Linköpings universitet, och professor Talvi Märja, Tallinn Pedagogical University. De båda blev snabbt överens om att ett utbyte mellan deras respektive institutioner skulle vara givande för båda parter. Svenska Institutet hade alldeles nyligen upprättat det s.k. Östersjöprogrammet som gav stöd till olika samarbetsprojekt inom utbildning mellan Sverige och de

baltiska staterna. Efter fortsatta diskussioner mellan Norbeck, som tidigare arbetat med biståndsprojekt i Afrika och även Portugal, och professor Märja formulerades en projektplan som innebar att en grupp Masters-studenter i pedagogik skulle genomgå en kurs i regi av Linköpings universitet. För att stärka samhörigheten och öka kontaktytorna mellan de tre baltiska länderna bestämdes att Estland, Lettland och Litauen skulle utse tre studenter vardera till denna kurs.

Denna Masterkurs som pågick i Estland, Lettland och Litauen samt i Sverige under två läsår, 1993-1995, kom så småningom att initiera nya samarbetsformer och involvera även Polen, nordvästra Ryssland samt Vitryssland (Belarus). När det gäller Polen och Ryssland kunde VUC utnyttja gamla kontakter som en av VUC:s medarbetare och SFHL-avdelningens nestor, Hans Hovenberg, etablerat redan på 1970-talet.

Tidiga östkontakter

Hans Hovenberg var en sann internationalist. Redan 1945 då han var 22 år hade han organiserat svenskundervisning för polska flyktingar från kriget och samtidigt passat på att lära sig polska. Det blev med tiden flera slaviska språk och flera resor "bakom järnridån". Under flera decennier hade han täta kontakter med Polen. Som fortbildningsansvarig i Skånedistriktet av Svenska Folkhögskolans Lärarförbund, SFHL, kunde Hovenberg arrangera kurser och studieresor, öppna för alla Sveriges folkhögskollärare, till de polska folkuniversiteten. Efter 1975 arbetade han med fortbildningsavdelningen i Linköping, och slutligen vid universitetets Vuxenutbildarcentrum (VUC). Bland de så kallade Rikskurserna, fortbildningsveckor för yrkesverksamma lärare och utbildningsveckor för studerande vid folkhögskolläraryrket, fanns kurser i Polen många gånger med i det stora utbudet. I samarbete mellan VUC och universitetet i Gdansk ordnade han åtskilliga konferenser kring utbildningsfrågor, historia, minoritetsspråk och andra ämnen.

Hovenberg hade också tidigt kontakter med Ryssland. I Leningrad fanns sedan 1970 en institution för allmän vuxenundervisning, AE. Där uppmärksammades särskilt det som i Polen kallas folkuniversitet och hos oss folkhögskolor. 1974 tog man också upp lärarfortbildning. Verksamheten breddades till att omfatta också bokproduktion och konferenser i samarbete med andra länder. Victor Onushkin som 1976 blev chef där höll genom Hans Hovenberg kontakt med svenska Vuxenutbildarcentrum som i oktober 1996 medverkade i en fortbildningskonferens "Adult Education Personnel in a Changing World", förlagd till den stad som sedan 1991 åter hette S:t Petersburg.

Hovenberg var en utpräglad nätverkare, långt innan begreppet var uppfunnet. Hans kontaktnät bland folkhögskolefolk och vuxenutbildare omfattade, förutom att han var en stark företrädare för nordiskt samarbete, hela Europa. Detta kom väl till pass när Sveriges kontakter med östländerna

tog fart under 1990-talet. Från 1993 till omkring 2010 var Vuxenutbildar-centrum delaktigt i ett antal projekt i östra Europa. Flera av dem var i samverkan med svenska folkhögskolor och studieförbund. Det första av dem, Masterkursen i de baltiska länderna, var dock ett samverkansprojekt med universitetsinstitutioner i Estland och Litauen.

I. Masterkursen 1993-95

I november 1993 var det dags för kursstart i Tallinn. Då initiativtagaren, Johan Norbeck, hade en stor arbetsbelastning uppdrogs huvudansvaret för kursens genomförande åt Lena Skördeman och Staffan Roselius. Under deras första tvåveckorseminarium vid Tallinn Pedagogical University introducerades nya arbetssätt och umgängesformer som de baltiska studenterna inte sett tidigare. Det blev en spännande process; en ung demokratisk utveckling. Deras roll var att vara "facilitators" för dessa nio på jakt efter en praktisk yrksteori för sin verksamhet som vuxenutbildare och folkbildare i sina respektive länder. Några av dem var knutna till universitet, en lettisk man arbetade på en lantmannaskola, andra arbetade på "folkhögskolor" som ur svenskt perspektiv snarare var att jämföra med studieförbund. En av de estniska deltagarna hade också kontakt med svenska ABF.

Studenternas färdigheter i undervisningsspråket engelska var blandade, och i grupparbeten använde de sina respektive nationella språk – eller sitt gemensamma andraspråk, ryska. De sög åt sig av erfarenheter och berättelser om den svenska vägen till välfärdssamhälle med folkrörelser och studie-cirkeldemokrati, och av metoder som är vanliga här. Detta var något helt annorlunda än det som de var vana vid, som oftast bestod i föreläsningar utan frågor. Den lettiska studenten Juris sammanfattade deras tidigare skolerfarenheter med: "Only teacher must speak".

Det var första gången de sett ett team i arbete, hur vi kursledare bollade frågor till varandra, hur vi kompletterade och samspelade och försökte få alla delaktiga. Studenterna blev också delaktiga, gjorde ett fint grupparbete med syfte att analysera förutsättningar, behov och svårigheter för vuxenutbildning i deras länder. I kursen introducerade vi problembaserad inlärning och projektstudier och detta tillämpades i uppgiften att utforma ett program för vuxenutbildning för respektive länder. Studenterna diskuterade och analyserade och resultatet blev bra. Den analytiska förmågan hade inte hämmats under sovjetssystemet.

På kvällarna gick vi kursledare och studenterna oftast i samlad tropp till någon restaurang i centrum för att äta middag. Vi undvek Hotell Viru mitt i centrum som tycktes ha blivit ett centrum för finsk sexturism och rysk maffia. Det fanns lugnare ställen med folk i rörelse. Vi blev snart varse att vi från Linköping inte var de enda nordborna som var här på "missionsuppdrag" för folkbildning i denna gamla fina medeltidsstad. En kväll stötte vi på förre rektorn för Ölands folkhögskola Lars Adin som var här för att leda en studie-

cirkelledarutbildning. En annan kväll mötte vi Eva Launonen, rektor för en finsk folkhögskola och ivrig nordist. Efter två intensiva veckor skiljdes vi och studenterna åt för några månader. Studenterna fick en bunt kopierade artiklar, utdrag ur pedagogisk litteratur på engelska och en diger lista på uppgifter att göra till nästa seminarium som också detta skulle äga rum i Tallinn.

Under nästföljande seminarietillfälle anordnas studiebesök till ett antal studiecirkel och vi förvånas över innehållet. "Vett och etikett" som innefattar avancerad borddukning är ett populärt ämne. På vår fråga om detta ämnesval får vi ett tankvärt svar: "Nu när vi ska börja umgås med väst måste vi lära oss lite hyfs och finare vanor". Vid det här seminariet deltar också doktor Margarita Tereseviciene, de tre litauernas handledare vid Vytautas Magnusuniversitet i Kaunas. Hon föreslår att vi förlägger nästa seminarium till hennes institution. Men innan dess ska våra studenter komma till Sverige för en tre veckors vistelse på svenska folkhögskolor.

I april 1994 anlände våra studerande via m/s Estonia till Stockholm där man besökte Folkbildningsrådet och Svenska Institutet innan färden gick vidare till Linköpings universitet och besök på Folkhögskollärarprogrammet, varefter det gavs möjlighet att under några veckor studera vardagsarbetet på tre olika folkhögskolor, Marieborg, Fristad och Håla.

I september samlas vi återigen, nu i Kaunas, där vi förutom föreläsningar och intressanta diskussioner tar del av ett rikt kulturliv såväl i Kaunas och Vilnius som i den gamla medeltidsborgen Trakai. Vi möter också folkrörelser som ger prov på traditionell folkkultur och på ett översvallande sätt vill utnyttja kontakten med oss. Vi förhåller oss emellertid avvaktande. En rörelse har klara ultranationalistiska och starkt katolska inslag. Den postsovjetiska friheten har gett upphov till skiftande idéer och rörelser. Under 1995 hålls ytterligare seminarier i både Kaunas och på en lantmannaskola Lettland. Nu har Johan Norbeck, som initierade det här projektet, äntligen möjlighet att medverka själv tillsammans med Lena Skördeman.

Det här projektet bidrog i hög grad till att stärka kontakterna mellan vuxenpedagogiska utbildningar i de baltiska länderna sinsemellan och mellan Vuxenutbildarcentrum och dessa. Strax efter att projektet avslutats kunde vi också ta emot Margarita Tereseviciene från Vytautas Magnus-universitetet som gästforskare i vuxenpedagogik i Linköping. För vår del hade vi berikats med många nya viktiga erfarenheter och reflektioner kring folkbildningens och vuxenutbildningens skilda villkor.

IIa: Konferenser i Ryssland...

I Svenska Institutets Östersjöprogram ingick även nordvästra Ryssland och under 1990-talet började svenska folkhögskolor, studieförbund och även landsting att skaffa sig samarbetspartners i det här området. Man lyckades också organisera sin samverkan så att olika landsting "adopterade" var sitt "systerlandsting" (ryska=oblast). Värmland tog hand om S:t

Petersburgsområdet (Leningrads oblast hette det fortfarande i vart fall 1999), Örebro län riktade sig till Novgorod. Och så vidare.

Sankt Petersburg 1998

I september 1998 deltog Hans Hovenberg och Staffan Roselius från Linköpings universitet vid en konferens i S:t Petersburg. Det var ett konstituerande möte i ett nybildat nätverk, RUNNET, mellan väletablerade svenska och nybildade ryska folkbildningsorganisationer. Från svensk sida deltog, förutom vi båda från Vuxenutbildarcentrum och den förre folkhögskoleinspektören Bo Göthberg. Dessutom deltog även några lärare från svenska folkhögskolor som Geijerskolan, Kristinehamn och Skeppsholmen, en ABF-are och en Komvuxrektor från Sveg. Väl i Petersburg anslöt ett tiotal finnar och ett norskt par. Vi samlades på Hotell Moskva i hörnet av den berömda Nevskij Prospekt, där Dostojevskijs och Tolstojs romanfigurer vandrat drygt hundra år tidigare. Hotellet är ett praktexempel på storvulen sovjetisk arkitektur. Det är sju våningar högt med en bågformad fasad på mer än trehundra meter vänd mot Neva.

Den första konferenskvällen inleddes med en presentationsrunda enligt välkänt svenskt folkbildningsmönster. Efter ett par timmar förstod vi att detta skulle ta hela kvällen, då nästan alla inlägg från de omkring tjugo ryska deltagarnas sida snarare hade karaktären av högtidliga hälsningsanföranden än av normal presentationsrunda. Alla dessa anföranden hölls på ryska och tolkades till engelska (vilket naturligtvis bidrog till att de blev så långa). De följande dagarnas sessioner gav fler exempel på dylika kulturskillnader. Ena stunden trodde vi oss förstå varandra precis för att i nästa ögonblick inse att vi tolkade en rad begrepp helt olika. Under lördagen deltog vi i ett grupparbete där vi raskt utsåg Benedickskolans rektor Natalia Rostovevska till ordförande, en roll som hon tolkade som att hon själv skulle föra ordet oavbrutet.

Vi gjorde också studiebesök på en ö i floden Neva, där en amerikansködd svenska dragit i gång en rad projekt som innefattade miljöundervisning för barn och ungdom. Vi fick träffa en rysk "Skogsmulle" med svans och gröna kläder och vara med om en roddtur på Neva medan ungdomarna mätte siktdjupet (3.5 meter). Det hela ingick i Neva Clear Water Project, som startats av Marylin Barden, och var en del i RUNNET.

Uppfyllde konferensen sitt syfte när det gällde att utveckla planer på konkreta samarbetsprojekt inom ramen för RUN-nätverket? Om detta hade Hovenberg och jag ett långt kvällssamtal. Vi funderade mycket på orsakerna till att den från början ganska manstarka ryska delegationen undan för undan decimerades och att det tiotal som fullföljde mera pratade om behov och önskemål i den *egna* skolan eller organisationen än om den ryska situationen i allmänhet. Det föreföll som om den ungpapitalistiska roffarmentalitet som vid den här tiden tycktes råda inom den ryska ekonomin också präglade vuxenutbildningen.

Det tycktes också finnas många byråkratiska hinder för vuxenutbildningsanordnare. Bo Göthberg, som under de senaste åren haft mycket kontakter med S:t Petersburg presenterade en ung folkhögskoleentusiast vid namn Volodja för Hovenberg och mig. Volodja höll på att starta en folkhögskola och var intresserad av att komma till Linköping och genomgå Folkhögskolläraryrket. Detta stötte emellertid på en rad byråkratiska hinder, varför den förhoppningen grusades. Utöver med Volodja knöt vi också kontakter med en grupp kvinnliga lärare på en integrerad skola (årskurserna 4-12) i staden Kirovsk, ca 70 kilometer öster om S:t Petersburg. Vi blev på stående fot inbjudna till en konferens där i april.

Vad hade denna septemberkonferens i S:t Petersburg gett oss? I första hand många tankar och reflektioner kring den ryska situationen strax före millennieskiftet. Eftersom konferensprogrammet var digert hann vi bara se något av alla de intressanta sevärdheter som S:t Petersburg är fullt av. En fantastisk kör i Alexander Nevskijkyrkan och en balalajkakonsert med folkdans (med tyvärr alltför fåtalig publik) hann vi ändå med.

Vart var Ryssland egentligen på väg? Vilka förutsättningar fanns att på sikt etablera ett gott partnerskap på folkbildningsområdet över Östersjön? Var Ryssland verkligen på väg mot demokrati?

Det fanns många rika ryssar, men också många fattiga, korruption och ökande kriminalitet. Det var svårt att med så många olika intryck bilda sig en klar uppfattning om allt detta. Men vi skulle ju snart komma tillbaka och få möjlighet att följa en oerhört spännande utveckling på nära håll.

Kirovsk i Leningradskaya oblast april 1999

Ett halvår senare var dags att återvända till Ryssland. Jag och Hans Hovenberg landade i S:t Petersburg men fortsatte sju mil österut utmed floden Neva till sjön Ladoga och staden Kirovsk. Det var hit vi båda från Linköping var inbjudna av en grupp kvinnliga lärare vi träffat ett halvår tidigare.

Våra vänner i Kirovsk (de heter Irina, Svetlana, Natalia, Olga och Elena) var angelägna om att få visa upp sina bemödanden om att reformera skolsystemet och därigenom göra sig förtjänta av svenskt stöd. I första hand till lärarutbildning. Vi var också inbjudna att hålla var sitt anförande på en konferens om utbildning i Kirovskregionen. Först träffade vi borgmästaren Vladislav Kiselov som gav en detaljrik föredragning om regionens näringsliv, arbetsmarknad och utbildningsmöjligheter. Arbetslösheten var hög, det vanliga var att man satsade på att ge ungdomar en grund för fortsatta studier inom teknik och ekonomi i St Petersburg. Men här hade man startat en kvällsskola för ”yngre vuxna” dvs. 20-23 åringar, som hade en bristfällig utbildning p.g.a. tidiga giftermål, militärtjänst eller drogproblem (något som

ökade i regionen). De flesta problemfallen kom från enförälderfamiljer. Denna kvällsskola drivs delvis på distans med lärarledda lektioner en dag i veckan.

Vid konferensen fick vi svenskar varsin tolk. I föredragningarna varieras temat från dagen innan med många detaljer och siffror. Man berättar om utbildning för traktorförare och barnsköterskor. Ett av inslagen handlade om värden, etik och ekologi. När det så småningom blev vår tur anknöt jag till detta anförande och försökte ge en vision av framtidens skola och vår gemensamma utmaning att framhäva just sådana frågor. Hovenberg i sin tur berättade om den nordiska folkhögskolan och jag fyllde på med att beskriva den svenska folkhögskolläro-utbildningen och om den nya kurs *Education for Democracy* som vi stod i begrepp att starta. Vi hade med oss anmälningsblanketter och fick omedelbart napp.

Efter konferensen tog engelskläraren Natalia med oss på sightseeing i området. Staden Kirovsk har fått sitt namn efter en av Stalins närmaste män, Kirov, som mördades 1934, vilket blev inledning till de stora utrensningarna på 1930-talet. Kirov står fortfarande staty mitt i staden, där rostiga stålskelett och fabrikskorstenar vittnar om forna dagars industrisatsningar. Vi fortsatte vidare till staden Schlüsselburg, vackert belägen där floden Neva rinner ut ur sjön Ladoga. I äldre tider hette staden Nöteborg. Hans och jag erinrade oss att namnet finns i den svenska historien. Det var här som det första gränsvärdet mellan Sverige och Novgorod slöts redan på 1300-talet. På en ö ute i Ladoga såg vi fästningen som under 1600-talet var Sveriges yttersta utpost mot ryssen. Ett betydligt senare historiskt minnemärke visade var fronten mellan tyskar och ryssar gick under "Det stora fosterländska kriget". Vi besökte också ett museum över kriget som rymmer åtskillig Sovjetnostalgi.

Ett halvår senare, i november 1999, var Hans och jag tillbaka i Kirovsk. Den här gången för att introducera kursen *Education for Democracy*. Gymnasieskolans mintgröna fasad som var nymålad fem månader tidigare flagnade redan i höstrusket. Det var trevligt att träffa Natalia, Elena, Svetlana och de två Irina igen. De var deltagare i vår kurs och kom så småningom att träffa både svenska och litauiska kurskamrater.

IIb: Konferenser i Polen

Före återbesöket i S:t Petersburgregionen deltog Staffan Roselius tillsammans med Hans Hovenberg, Lena Skördeman och Paul Reichberg från Tollare folkhögskola i en tredagarskonferens i Polen om *Folk High Schools and the European Integration*. Konferensen ägde rum på Kashubiska folkhögskolan (Universitetet Ludowny) några mil utanför Gdansk. Kashubiska är en av Polens cirka tio folkhögskolor. Vi var en ganska stor skara som samlats här för att utbyta tankar om Europas framtid och vilken roll Informal Adult Education kan spela i detta.

Här deltog ett tjugotal polacker, ganska många litauer, men också danskar, tyskar och ungrare förutom vi fyra svenskar. Mönstret från S:t

Petersburg med långa anföranden, här på polska med bristfällig tolkning, kändes igen. Förhoppningarna på EU var stora bland kandidatländerna, medan svenskar och danskar med några års erfarenhet av EU var betydligt mer skeptiska. Behållningen av mötet från vår sida var framför allt de nya kontakter vi kunde knyta.

En grupp litauiska kvinnor, och särskilt en av dem, *Vita Krivickiéne*, kom vi att ha mycket kontakt med under flera år framöver. Hon berättade för mig om kontakterna med ABF, Kalmar län och dess ordförande som visar sig vara vår arbetskamrat på Vuxenutbildarcentrum Georg Karlsson! Senare startades med svenskt stöd tre folkhögskolor i Litauen. Det bildades också en folkhögskoleförening, NALMA.

Det var här på Kashubiska folkhögskolan i Polen som samtalen med en driftig litauisk kvinna som de tankar som väcktes två månader tidigare i samtal med Göthberg, Hovenberg och den unge ryske folkhögskoleentusiasten Volodja i S:t Petersburg utvecklades. Det handlade om att försöka etablera en internationell variant av Folkhögskolläraryrket. Kanske vi skulle kunna anordna en fristående kurs i "Folkhögskolepedagogik" för ryska, litauiska och polska deltagare?

III: Kursen Education for Democracy and Global Change

Under våren 1999 satte vi oss ned på Vuxenutbildarcentrum för att realisera den idé som legat latent några år, nämligen att utforma en kursplan för en kurs för internationella deltagare kring folkbildning och vuxenutbildning. Vi beslöt utlysa den som en fristående 10-poängskurs under namnet Education for Democracy and Global Change. Studierna skulle bedrivas på kvartsfart och distans med en eller flera fysiska sammankomster. Våra nyetablerade kontakter med Ryssland (genom Hans H och Staffan) respektive med Litauen (genom Georg) gav goda möjligheter till ett verkligt internationellt utbyte.

Kursen Education for Democracy kommer igång 1999.

I den första kursen, som genomfördes okt 1999 - juni 2000, fanns en rysk grupp stationerad i Kirovsk och S:t Petersburg, en litauisk grupp där alla hade anknytning till den nybildade föreningen NALMA som hade samarbete med Ädelfors folkhögskola och ABF, Kalmar län, där Georg Karlsson var ordförande.

Av de svenska deltagare som ursprungligen antagits till kursen kom endast ett fåtal till den första sammankomsten i Linköping, men snart kom den svenska gruppen i huvudsak att bestå av ett dussin välmeriterade folkhögskollärare från Ädelfors, Högalid och Littorina, som alla var involverade i Östersjösamarbete, de flesta från Ädelfors folkhögskola och från ABF:s folkhögskoleprojekt i Litauen. På detta sätt fick kursen ytterligare ett viktigt mål, att stärka och underlätta folkbildningssamarbete över gränserna. Konceptet kom så småningom att upprepas och fördjupas i 2001/02 års

upplaga av kursen. Litteraturlistan upptog engelska titlar med författare från en rad olika länder (förutom Sverige fanns även Litauen, Polen, Danmark USA och flera andra länder representerade) även om det också fanns svenska översättningar till de flesta verk.

I huvudsak arbetade de tre nationella grupperna var för sig med uppgifter som baserade sig på både litteratur och konkreta fältuppgifter. Men det ordnades även gemensamma möten då de tre grupperna möttes dels på Ädelfors folkhögskola i Sverige i maj 2000 och därefter fortsatte till Karis folkhögskola i sydvästra Finland, dels också ett gemensamt slutseminarium i S:t Petersburg i oktober 2000. Det svenska lärarteamet, Georg Karlsson och Staffan Roselius, ledde i mars 2000 också ett seminarium i Palanga, Litauen och vid Vytautas Magnusuniversitet i Kaunas, vilket innebar en konsolidering av den relation mellan Vuxenutbildarcentrum i Linköping och den andragogiska avdelningen vid Vytautas Magnus som inletts under Masterskursen sex år tidigare. Den här kursen bidrog också till att stärka banden mellan folkbildningsorganisationer och universitet såväl i Sverige som i våra partnerländer, i synnerhet Litauen.

Seminarier 2000 - 2001

Runt sekelskiftet 2000 genomfördes ett antal konferenser och seminarier på temat "non-formal adult education" i Litauen med pedagoger från forskarvärlden som medverkande och inspiratörer. Margarita Tereseviciene vid Kaunas universitet var en av de forskare som under perioder varit gäst vid Linköpings universitet och som betytt mycket för Vita Krivickiene när hon organiserade den spirande folkbildningsrörelsen. I 24-26 september 2000 deltog Georg Karlsson i en vuxenpedagogisk vecka där NALMA, Litauens folkhögskolerörelse, spelade en viktig roll. Veckan fylldes av lokala workshops och utställningar. Under en hel vecka i mars 2001 deltog Staffan Roselius och Georg Karlsson i ett antal seminarier och planeringsmöten samt framträdande på Vytautas Magnus-universitetet. Bland annat genomfördes ett seminarium kring Ellen Keys idéer och tankar kring folkbildning, pedagogik och kulturens roll i allmänhet. Staffan Roselius diskuterade i sitt föredrag temat "utbildning för demokrati och global förändring" där begrepp som deltagande demokrati, ökande klyftor mellan rika och fattiga länder och den växande individualismen i världen var i fokus.

Ny upplaga av Education for Democracy 2001

Hösten 2001 var det dags för en ny upplaga av kursen. Även nu fanns möjlighet att utnyttja och fördjupa ett redan pågående internationellt folkbildningssamarbete. På liknande sätt som ABF, Kalmar län och Ädelfors folkhögskola engagerat sig i uppbyggnaden av folkhögskolor i Litauen hade Örebro läns ABF-avdelning tillsammans med folkhögskolorna i Örebro, Kävasta och Fellingsbro, "adopterat" Novgorod i nordvästra Ryssland, där

embryot till en folkhögskola just kommit igång. En stor del av lärarkåren vid de tre nämnda närkeskolorna samt hela lärarkåren i Novgorod anmälde sig till Linköpingskursen "Education for Democracy and Global Change". Utöver dessa fanns några anmälningar från Litauen och Vitryssland. Vitryssland (Belarus) sågs vid den här tiden som "Den sista Sovjetstaten" och det kändes som en stor utmaning att söka inlemma detta land i det nätverk som var under bildande. De vitryska deltagarna visade sig bestå av sex unga kulturstudenter vid ett privat universitet i Minsk. På vilka vägar hade deras intresse för den svenska kursen väckts? Vi hade många frågor när vi (Georg och Staffan) för första gången besökte detta slutna land för att bekanta oss med våra studerande och introducera kursen i oktober 2001.

Det visade sig att två av våra tidigare kursdeltagare, två unga SSU:are från Norrköping, ett halvår tidigare besökt Minsk och där kommit i kontakt med en grupp unga "dissidenter" som gärna ville ha kontakter i Sverige och andra länder. Kursen Education för Democracy and Global Change lät spännande, och via internet skickade de sina handlingar till antagningsenheten vid LiU.

I oktober 2001 kom vi båda (och två litauiska kursdeltagare, kunniga i ryska språket) via ett litet postflygplan från Kaunas till Minsk och togs emot på Institute of Modern Knowledge av dess dekanus Kapilov och de sex studenter som anmält sig till kursen. De var alla frimodiga ungdomar strax över 20 år med kultur som studieområde som alla talade hyfsad engelska med amerikansk accent. Efter vår introduktionsföreläsning reflekterade våra studenter kring några av de nyckelbegrepp vi presenterat, *tolerance*, *respect* och *responsibility*. En av deltagarna menade att "människorna i Vitryssland är pessimistiska, i synnerhet de äldre, och att de saknar dessa dygder. Här tänker de flesta bara på sig själva och hur de ska klara sig från statlig inblandning". Men ungdomarna på kursen var engagerade och skarpsynta. De två yngre männen, Sascha och Alexej, hade deltagit i flera regimkritiska manifestationer och även suttit i häkte för detta. Visst idealiserade de västerlandet och i videobilderna från demonstrationer såg vi också amerikanska flaggor. Men Alexej hade en bild av Che Guevara på sin portfölj och en nidteckning av Lukasjenko på sin almanacka.

Som avslutning på vår session visade Alexej och Sasja en video producerad av den oppositionsrörelse de tillhörde "Stop Luka Film". Den var välgjord och innehöll långa sekvenser av sammanstötningar mellan ungdomar och poliser. Vi fick också några små broschyrer som vi gömde väl i vår packning. Uppenbarligen fanns det vid den här tiden en ung engagerad och duglig (inte minst medialt) intelligens i Vitryssland. Videofilm, Internet och annan modern IT-utrustning var deras viktigaste vapen. De vitryska studenterna såg fram emot att bli anslutna till vår datakonferens och kommunicera med de svenska grupperna och att senare få komma till Sverige.

Novgorods folkhögskola

Sex veckor efter vårt besök i Minsk, som förvisso varit mycket intressant, var det dags att hålla en motsvarande kursintroduktion i Novgorod. Skolan delar byggnad med en Business School. Byggnaden har tidigare varit förskola. Här finns egentligen bara en undervisningslokal, plus en större föreläsningssal och en datasal som man delar med Businesskolan. Utöver det har man ett par administrationslokaler där det kryllar av folk mellan en dator, en fax, en telefon och en vattenkokare. Men lokalerna är rena, hyfsat moderna och ändamålsenliga för den verksamhet man har just nu. Den består av två folkhögskolekurser med cirka 15 deltagare i varje. Man studerar engelska, data, politik och juridik samt "personlig marknadsföring" under ledning av Natalia, som också är studierektor på skolan. Ingen av lärarna förutom Dima (rektor) och Vladimir Turatejev, som är pensionerad arméofficer (pensionsålder för sådana är 45) har heltid på skolan. Alla andra har tjänster på andra skolor och kurser i staden och räknas som "ideellt arbetande". Båda folkhögskolekurserna går på halvtid, förmiddagskurs respektive eftermiddagskurs, och undervisningen är avgiftsfri. Både i ålder och i social situation är grupperna mycket blandade, men med en stark övervikt av kvinnor.

Samarbetet med de svenska folkhögskolorna har varit ganska intensivt med täta besök åt båda håll, och idéerna om hur verksamheten ska utvecklas är många. Ett område där man är igång med utvecklingsarbete är Kultur. I lärarstaben finns bland annat en danspedagog och en träsnidare som viktiga resurser.

Seminarier i Novgorod

Deltagarna hade fått uppgifter i förväg, och flera av dem hade gjort sina uppgifter väl. Vladimir, pensionerad arméofficer, började med en nyanserad analys av samhällsförändringarna i Ryssland. Det var uppenbart att de flesta tagit uppgifterna på allvar. Efter redovisningarna gjorde jag en sammanfattning *Some basics on Democracy* medan jag klotttrade nyckelord som Responsibility, Empowerment och Civil Society på den gröna krittavlan, medan eftermiddagens övningar ägnades åt seminariebehandling av de texter av Povilas Kyprus och två kapitel i *Civil Society* som de förmodas ha läst. Det går bra och görs många intressanta och seriösa inlägg.

I seminariet deltar också några gäster som inte deltar i själva kursen, ideellt arbetande i folkhögskolan och aktiva socialdemokrater samt några äldre damer, av vilka den ena rest tio mil för att få vara med på seminariet. Jag har också en föreläsning *Life-Long Learning for Democracy in the Knowledge Society. From National Democracy to Globalisation*, där jag utgår från Unicefs respektive OECDs skilda tolkningar av Life Long Learning och begreppen humanism och humankapital. Diskussionen kring studiecirklar och demokrati går lite trögt och efter kaffet när vi ska diskutera Majjaliisa Rauste-von Wrights text om *Educational Challenges in a rapidly changing*

World funderar jag ut två frågor för tjugo minuters gruppdiskussion (som försiggår på ryska) och får en mycket välstrukturerad redovisning av Natalia från Kirovsk. Den följs av en bra diskussion och när vi är klara med den återstår bara eftermiddagskaffe, summering, planering av det fortsatta arbetet och utvärdering.

Slutseminarium på Fellingsbro

I april var det dags att summera och avsluta kursen. Genom generöst bidrag från Svenska Institutet var det möjligt att samla alla deltagare, totalt 24, på Fellingsbro folkhögskola. Förutom den stora svenska gruppen från de tre folkhögskolorna i Närke fanns således både den ryska gruppen från Novgorod och den vitryska Minskgruppen samt några litauer där. En stor del av tiden ägnades till samtal och redovisningar kring läsuppgifter. Från Vuxenutbildarcentrums sida var det viktigt att se till att deltagarna från skilda länder och kulturer kände att de ingick i ett gemensamt sammanhang. Samspelet fungerade ganska bra, trots att det gemensamma språket engelska inte behärskades av alla deltagare. Det blev ett spännande möte som bidrog till att konsolidera det svensk-ryska projektsamarbetet. Den kurs *Education for democracy and global change* som man nu genomfört tillsammans gav en extra dimension åt detta samarbete.

Fortsatta kontakter

För Vuxenutbildarcentrums del var detta samarbete ett avslutat men givande kapitel, men för närkeskolornas del fortsatte samarbetet till i varje fall 2012. Novgorodskolan kom efterhand att inrikta sig alltmer mot elever med någon form av handikapp, där man kunde dra nytta av erfarenheter från Fellingsbro. Kävesta folkhögskola fick år 2012 drygt 100 000 kronor från Internationella Programkontoret för att tillsammans med Novgorod genomföra ett internationellt demokratiprojekt kallat "En rysk och svensk vardag med historiskt perspektiv". Den litauiska folkhögskolerörelsen NALMA fortsatte att utveckla sin verksamhet i de två skolor, Rumsiskes och Sintautai, som var del av ABF Kalmar läns projekt, och där flera av de aktiva i denna rörelse genomgått *Education for democracy and global change* i Vuxenutbildarcentrums regi.

Vårt samarbete med vitryska *Institute of Modern Knowledge* avbröts plötsligt och definitivt efter Fellingsbroseminariet. Den vitryska gruppen skilde ut sig en del och vi, Staffan och Georg, tyckte oss ha ett särskilt ansvar för gruppens fortsatta arbete på hemmaplan. Det fanns uppenbara slitningar mellan en del av deltagarna, allt från hur de skulle disponera dagarna efter konferensen till att misstänkliggöra varandra. Kapilov hade svårt att redogöra för vad som var problemet, men från några av ungdomarna fick vi höra att det fanns någon som "spionerade" på de övriga. Här kände vi att det tydligen fanns gamla spår av sovjetkulturen (vad vi nu kunde veta om den?)

Efter denna konferens bröts alla kontakter med den vitryska gruppen. Böcker vi skickade fick deltagarna nog aldrig, mailkontakterna fungerade inte och några paper fick vi aldrig till Vuxenutbildarcentrum. Vad hände med våra studenter? Vad hände med Kapilov och Institute for Modern Knowledge? Vi har ofta funderat och spekulerat kring detta. Men sanningen är: vi vet inte. Men några år senare fick vi en ny samarbetspartner av en helt annan karaktär i Vitryssland (se vidare nedan).

Kursen *Education for democracy and global change* gavs ytterligare en gång, 2003-04, i Vuxenutbildarcentrums regi, denna gång med enbart svenska deltagare som träffades ett antal gånger i Linköping. Bland kursdeltagarna fanns folkhögskoleveteranerna Björn och Ingabritt Höjer som med sin långa erfarenhet bidrog väsentligt till kursens nivå och atmosfär. I ett tidigt skede av kursen planerades också ett utbyte med en vuxenutbildningsinstitution i Oradea, Rumänien, som då var vänort till Linköping. Detta utbyte lyckades dock av olika skäl (främst ekonomiska) inte realiseras.

IV: Ny kontakt med Belarus (Vitryssland)

Våra tidigare kontakter med Vitryssland under 2001-02 avbröts helt efter slutseminariet på våren 2002. Fyra år senare kom ett mail från organisationen *Education without Borders* (EwB) i Minsk via dess företrädare Galina Veremeitjik, som på en internationell vuxenutbildningskonferens i Tyskland hade träffat några svenska deltagare och förhört sig om intresse för samarbete. Hon fick rådet att ta kontakt med Vuxenutbildarcentrum. Efter en kort mailväxling mellan Galina och Staffan inbjöds två representanter från EwB att under en dryg vecka besöka oss på Vuxenutbildarcentrum, Folkhögskolelärrarprogrammet vid LiU och några folkhögskolor.

Vi beviljades medel för detta hos Forum Syd och besöket ägde rum den 25 oktober – 3 november 2006, då de tillbringade tre dagar vid universitetet och träffade forskare och lärare inom folkbildning och vuxenutbildning. Vid tre olika folkhögskolor, Väddö, Valla och Ädelfors fick de studera folkhögskolornas arbetssätt, ideologiska och pedagogiska profilering och finansiering.

Galina Veremeitchik och Marina Malinina beskrev sitt folkbildningsarbete med rötter bakåt och med planer framåt, och med kontakter utanför landet. Under sitt besök vid Vuxenutbildarcentrum i Linköping berättade de om sina planer på att skapa en folkhögskollärrarutbildning i Vitryssland och om studiecirkclar som bedrevs i landet redan vid sekelskiftet 1900, framför allt politiska cirkclar med socialdemokratisk inriktning.

Sedan januari 2000 arbetade organisationen Association for Civic Education som ett informellt nätverk av icke vinstdrivande organisationer som bedrev folkbildnings- och vuxenutbildningsarbete. Kvinnornas oberoende demokrati rörelse var en av dessa, Studiecetret POST ett annat och YMCA, dvs. KFUM, en tredje. *Education without Borders*, som också hade samarbete

med det tyska folkhögskoleförbundet DVV och det svenska Studieförbundet Vuxenskolan, hörde också till detta större nätverk.

Education without Borders bildades i mars 2003 och registrerades officiellt av justitiedepartementet i november 2004. Galina ingick i styrelsen. I organisationen fanns journalister, socialarbetare, ekonomer, doktorander, vuxenlärare och universitetslärare, och alla arbetade ideellt. Målet var att främja livslångt lärande och hjälpa till att förverkliga vuxnas rätt till folkbildning.

Under våren 2007 kom en större grupp (12 personer) från Belarus, på olika sätt anslutna till Association for Civic Education på en veckas besök till Sverige. Ett möjligt samarbetsprojekt i avsikt att stödja stärkandet av folkbildning i Belarus skisserades. Vi blev vid detta tillfälle inbjudna till en konferens i Minsk, arrangerad av Forum Syd, som hade som syfte att ge svenska och vitryska organisationer ytterligare tillfälle att konkretisera sina samarbetsplaner. Denna konferens blev emellertid inställd då större delen av de svenska deltagarna inte fick visum till Belarus. Det var tydligt att de vitryska myndigheterna var misstänksamma mot utökade kontakter med utländska frivilligorganisationer.

Även om den inställda kontaktkonferensen försvårade situationen fortsatte kontakterna mellan Vuxenutbildarcentrum och EwB. År 2008 inbjöds en svensk grupp att medverka i en konferens om *Adult Learning* i Minsk. Den svenska delegationen bestod av fyra representanter från Linköpings universitet samt två från de folkhögskolor (Kjesäter och Valla) som Galina Veremetchik och Marina Malinina hade besökt två år tidigare. Vård var organisation EwB med dess ledare Galina Veremetchik. Arbetet med att etablera en fristående, informell folkbildning visade vissa framsteg, så till exempel hade EwB byggt upp en liten "folkhögskola" i en liten ort några mil från huvudstaden Minsk. Under sommaren bedrevs kurser med estetiskt skapande som huvudtema riktade till unga människor. Även om EwB var sanktionerad av staten så får man nog anse att hela denna nya verksamhets uppläggnings kunde ses om ett hot, och vid de seminarier som vi genomförde "gästades" vi av personer från något statligt departement. Till stor del blev det ganska mycket presentationer med olika teman från den svenska gruppen, men vid de besök som vi gjorde på några skolor fick vi tillfälle att möta den belarussiska verkligheten.

Folkhögskolans Veteranförenings besök 2010

Tidigare medarbetare vid svenska folkhögskolor visade intresse för detta projekt och en grupp pensionärer med bakgrund i folkhögskolan gjorde också ett studiebesök där Galina Veremetchik hade ordnat ett fint program. Tankar smiddes på återkommande möten men något sådant blev aldrig av. Tyvärr är det så att, i likhet med den unga gruppen högskolestudenter från Minsk är kontakten med EwB också bruten.

V: Ett EU-projekt inom Sokratesprogrammet Flenofhs

Det stora folkhögskoleprojektet på temat "Flexibelt lärande i nya miljöer", (Flenofhs) där Vuxenutbildarcentrum var en av sex institutioner i lika många länder kan sägas vara en effekt av vårt ganska intensiva samarbete med Kaunas i Litauen under en följd av år. Vuxenutbildarcentrum hade viss erfarenhet av tidigare EU/Socratesprogram. På 1990-talet hade samverkan ägt rum genom Johan Norbeck med flera (Sven Andersson, Irma Carlsson, Ullabritt Tomberg och Staffan Roselius) i projektet PIAE, *Popular Initiated Adult Education* med Portugal, Irland och ytterligare något land. Vår institution stod som samordnare vilket ställde så stora byråkratiska krav att institutionsledningen ställde sig tveksam till medverkan i flera liknande projekt.

Den här gången kom projektidén från Vytautas Magnus-universitetet i Kaunas och den litauiska folkhögskoleorganisationen NALMA med Vita Krivickiene som motor, ägare och samordnare av projektet. Syftet var att skapa ett europeiskt nätverk kring folkhögskolor eller motsvarande organisationer i sex länder – Sverige, Litauen, Italien, Tyskland, Cypern och Island. Och från VUC:s sida deltog Georg Karlsson och Staffan Roselius. Projektet pågick 2001- 2004 och dokumenterades i två rapporter i bokform som ger en bild av den informella frivilliga bildningens roll i de sex länder som ingick i projektet.

Projektet inleddes med ett seminarium i Kaunas med Litauen som värdland den 12-16 december 2001 då representanter för de sex länderna planlade de följande årens arbete. Efter möten i Linköping den 26-29 maj 2002 och på den tyska folkhögskolan Solingen den 13-16 nov. 2002 bestämdes att varje deltagare före årets slut skulle genomföra en enklare enkätundersökning kring vuxenutbildningens kursutbud, deltagarstatus, lärarutbildning etc. riktad till studerande och lärare vid folkhögskolor eller motsvarande. Georg Karlsson och Staffan Roselius riktade sin enkät till Malmö, Vimmerby, Ädelfors, Hola och Strömbäcks folkhögskolor.

Vid ett internt seminarium på Linköpings universitet den 7 april 2003 fick Staffan och Georg värdefull feedback på den text om folkbildningens tradition, mål och resultat, som snart skulle gå i tryck. Närmaste träff för hela projektgruppen ägde rum i Larnaka på Cypern den 9-13 april 2003. Nu bearbetades alla texter som skulle ingå i en "handbok" i *Flexible learning*. Efter två ytterligare sammankomster i Rom den 1-4 oktober 2003 och i Kaunas 15-20 juni 2004 då vissa finjusteringar och kompletteringar gjordes av texterna, var det dags att söka summera erfarenheterna från tre års gemensamt arbete.

Ett gemensamt inslag vid alla de möten som hölls i olika länder var att deltagarna fick inblickar i verksamheter som bedrevs inom ramen för vuxenutbildning och folkbildning. Nyttiga erfarenheter som också finns redovisade i de två skrifter och en sammanfattande värdering som blev projektets "fysiska resultat". Dessutom visade varje lands arrangörer upp delar av sitt lands kultur och natur genom väl planerade rundresor.

Under slutseminariet i Kaunas hade några externa experter bjudits in för att kommentera och även utvärdera delar av projektets resultat. Dåvarande rektorn vid Nordens Folkliga Akademi – NFA – Antra Carlsen, professor Margarita Tereseviciéne, Vytautas Magnus universitetet, och Auronas Bakuta, LAAE, höll var för sig kommenterande tal och drog en del slutsatser utifrån den information de hade om projektet. Antra Carlsen som också deltagit i projektmötet i Rom, påpekade att detta Sokrates-projekt med inriktning mot europeiska folkhögskolor och folkbildning var ett av de första där Litauens folkhögskoleorganisation varit involverad. Hon sade sig vara både stolt och imponerad över det arbete som utförts i projektet särskilt under slutfasen mellan mötena i Rom och detta möte i Kaunas. Hon lovade också se till att det gjordes en ordentlig utvärdering för att ge projektet ”full credit.” En sådan utvärdering var viktig inte minst med tanke på kommande projekt, som kan ha mycket att lära av erfarenheterna från detta projekt.

Margarita Tereseviciéne reflekterade kring projektet utifrån ett inhemskt litauiskt perspektiv. Hon såg att de litauiska folkhögskolorna nu skulle kunna utvecklas ”på ett mer samfällt sätt” genom att utbyta erfarenheter med andra länder. Hon betonade även vikten av att använda den nya digitala tekniken och att bygga internetbaserade nätverk, men menade att möten ansikte mot ansikte trots allt är mycket mer givande. Vytautas Magnus-universitetet hade ett bra samarbete med den litauiska folkhögskoleorganisationen NALMA och främst med Rumseskis Estate Academy och anordnade kurser inom vuxenutbildningen på olika nivåer. Folkhögskolorna hade en viktig roll i det civila samhället och doktor Tereseviciéne ansåg att projektet visat att folkhögskolor kan erbjuda unika tillfällen för människor att ”möta sitt autentiska jag i vår tävlingsinriktade värld”.

Erfarenheter och slutsatser

I december 2004 var Sokratesprojektet avslutat. Projektet utmynnade i två skrivna rapporter. ”*Folk High Schools in Europe – an important part of free Adult Education and personal growing*”, samt ”*Flexible Learning*”. De publicerades i översättningar och sammanfattningar på olika språk (i alla fall litauiska och svenska). Dessutom levererades ett par externa, kortare utvärderingar levererade.

Folkhögskolorna i de länder som ingick i projektet, skiljer sig ganska markant från de svenska. Därför kanske man kan säga att titeln på huvudrapporten är något missvisande om vi med ”Folk high Schools in Europe” menar den svenska modellen. Närmast vår syn på folkhögskola (utanför de nordiska länderna) kommer Tyskland, som har såväl internatskolor med långa kurser som dagfolkhögskolor och kvällskurser. I Litauen hade man under några år försökt att bygga upp folkhögskolor delvis efter ”svensk modell” och vi kunde konstatera att när projektet avslutades fanns ett par skolor som i huvudsak arrangerade kortare sommarkurser och

i övrigt under året veckoslutsverksamhet samt kurser mera likt studiecirklar. Island har haft en folkhögskola men när projektet pågick fanns ingen skola i verksamhet. Den folkbildande organisation som representerade landet var ett slags kvinnokooperativ vars syfte var att stärka kvinnors ställning i samhället.

Den folkbildande verksamheten på Cypern liknade i mycket den svenska kommunala vuxenutbildningen med inslag av ett slags kooperativa tankar, något som också präglar den bild som gavs från Italien. Arbetsformerna varierade relativt mycket men det genomgående draget var trots olikheterna den lilla gruppens metodik och ett stort mått av självstyrande arbete. Ofta vände sig verksamheten till grupper som har en kort grundutbildning, arbetslösa och inte minst till kvinnor.

Från vår sida, Georg Karlsson och Staffan Roselius, gav Flenofhsprojektet intressanta inblickar i några andra länders syn på och praktiskt genomförande av vuxenutbildning. Det var också en fin känsla att uppleva hur "folkhögskolevärlden" under ett decennium vidgades och hur intentionerna att skapa och utvidga internationella nätverk förverkligades.

Erfarenheter av femton års folkbildningssamarbete med Baltikum och Ryssland

Sovjetunionens sammanbrott och de baltiska staternas frigörelse väckte stora förhoppningar om en demokratisk utveckling i den delen av världen. Stora förhoppningar väcktes också om utbyte där Sverige och övriga nordiska länder skulle bidra till den demokratiska utvecklingen inte minst via folkbildningsinsatser. Folkhögskolor och studieförbund hörde till de aktörer som under framför allt 1990-talet var synnerligen aktiva att knyta kontakter i öst.

Det är intressant att i ett tjugofemårigt perspektiv ställa det tidiga nittiotalets optimism och aktivism mot dagens verklighet. För oss som för Vuxenutbildarcentrums räkning medverkade i dessa projekt gav samarbetet många givande upplevelser och erfarenheter. Förhoppningsvis bidrog vi också till att skapa nya tankar och vyer hos våra samarbetspartners. Vår verksamhet på andra sidan Östersjön låg väl i linje med Linköpings universitets tredje uppgift och Vuxenutbildarcentrums tradition. Men den viktigaste frågan är förstås: Vad blev resultatet av alla dessa projekt och allt nätverksbyggande? Vilka lärdomar kan dras?

Det finns förvisso en del goda exempel. Samarbetet med Vytautas Magnusuniversitet i Kaunas och den litauiska folkhögskolerörelsen som sträckte sig från Masterskursen 1994 till Flenofhs-projektet är ett sådant. Inte minst för att vi kunde iaktta hur de svenska biståndsinsatserna ledde till att folkhögskolerörelsen NALMA utvecklades.

Ryssland 1998-2001 präglades av den brytningstid som upplösningen av Sovjetunionen 1991, de radikala ekonomiska reformerna i början av nittiotalet, finanskrisen 1998, de växande klyftorna och den relativa

yttrandefriheten tillsammans utgjorde. Förhoppningar blandades med tvivel. Inställningen till väst var blandad. Under åren kring millennieskiftet tycktes det som om Ryssland ville närma sig Europa, särskilt de nordiska länderna. Men några år senare började de ryska myndigheterna att se med allt större misstänksamhet på utländska organisationer och inhemska NGO:s som fick utländskt bistånd. Orsakerna till detta torde ligga i en rysk rädsla för den sorts "kaos" man ansåg att grannländerna Georgien och Ukraina "drabbats av" genom Rosenrevolutionen respektive Den orangea revolutionen 2003 och 2004. Villkoren för ryska frivilligorganisationer skärptes och utländska organisationer räknades från 2005 som utländska agenter. Med tilltagande nationalism, ökande misstänksamhet gentemot "Väst" och även främlingsfientlighet i Ryssland har kontakterna mellan EU-länder och Ryssland minskat kraftigt under de senaste decennierna. Framtiden kändes osäker.

Denna skrift är en dokumentation av många års erfarenheter av internationellt utvecklingsarbete som skett med utgångspunkt i Folkhögskolläraryrket och Vuxenutbildningscentrum vid Linköpings universitet. Författarna är kollegor som alla varit engagerade i detta arbete, vissa med början från 70-talet, andra har kommit till senare. Skriften bygger på dokument, minnesanteckningar och erfarenheter som samlats genom decennierna.

Vuxenutbildningscentrum
Institutionen för beteendevetenskap

Linköping University
SE-581 83 Linköping, Sweden

www.liu.se